Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

KW GW A100739

NIEUWE

TAAL- EN DICHTKUNDIGE

VERSCHEIDENHEDEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

NIEUWE

TAAL=

EN

DICHTKUNDIGE

VERSCHEIDENHEDEN,

DOOR

MR. WILLEM BILDERDIJK.

VIERDE DEEL.

Te ROTTERDAM,
by J. IMMERZEEL, JUNIOR.
1825.

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD

DER

STUKKEN.

NADERE OPHELDERING van de zoogenoemde PERFECTA DER WERKWOORDEN . . . . . Bladz. 1

VAN DE VOORZETSELS, algemeen en byzonder 21

Van de ONAFSCHEIDBARE VOORZETSELS 45

DE KLEUREN. Uit een Handſchrift van de vijftiende eeuw 65

AANMERKINGEN 91

FRAG-

Digitized by Google

FRAGMENT van eene oude PARAPHRASIS EUANGELICA 117

AANMERKINGEN . . . . Bladz. 134

FRAGMENTEN van een ouden RIDDER-ROMAN 153

AANMERKINGEN 165

OVER DE NEDERDUITSCHE UITGANGEN DER WOORDEN OP M EN NG . . . 177

PROEVE van SPREEKWOORDEN en SPREEKWIJZEN 193

NABERICHT 209

NA-

Digitized by Google

NADERE OPHELDERING

VAN DE ZOOGENAAMDE

PERFECTA

DER WERKWOORDEN.

A

Digitized by Google

Digitized by Google

NADERE OPHELDERING

DER ZOOGENAAMDE

PERFECTA.

Wy hebben in onze Verhandeling over de Conjugatie andermaal opgemerkt, dat het augment GE in de Participien des voorleden tijds het co der Latijnen (ons MET) is, en hieruit de zoogenaamde perfecta of parafraſtiſche praeterita (gelijk men ze eigenaartiger heeten zoude) in onze taal opgelost (*). *Ik* HEB *geloopen*, *ik heb gegeten*, *gezien*, *geſlapen*, enz. is, gelijk wy aanmerkten, *ik* HEB *het loopen*, *het eten*, *het zien*, *het ſlapen*, of wat het dan zijn mag, MET *my*, of, ge-

(*) Zie Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſchei denheden, III. Deel, bladz. 49. Waarmeé men vergelijken mag mijne Verhandeling over de Geſlachten, § 88 en Aanteekening *ggg* en *hhh* daarop, zoo als ook Aanteekening *y*.

Digitized by Google

gelijk men wel zegt, *ik heb het* WEG; eene uitdrukking, die in de gemeene volkstaal een idiotiſmus gebleven is, en niets anders uitdrukt dan *ik heb het* MEÊGEDRAGEN. Hetgeen wy toen kennelijk genoeg uitdrukten, willen wy hier niet herhalen, doch wy willen aan dit beginſel een meer algemeene toepasſing geven, welke zich, niet by eene eerſte en nog ongewone voorſtelling (waarby zy te vroeg zou geweest zijn) aanbiedt, maar na eene ernſtige en gezette overdenking niet te min uit de aangenomen beſchouwing dezer waarheid natuurlijk is voortvloeiende, en een even zoo nieuw als algemeen licht over deze geheele ſtoffe verſpreidt

Hiertoe is niets anders noodig dan de aandacht op de overéénſtemming dier participia praeterita deels met de perſoonlijke praeterita, imperfecta genoemd, deels met de infinitiven, en de verbalia uit de werkwoorden voortvloeiende, te vergelijken; en deze beſchouwing zal ons op nieuw de eenvoudigheid onzer ſchoone Moedertaal doen erkennen,

Vragen wy ons-zelven ſlechts: wat zijn de *praeterita* die men *imperfecta* noemt; en wat zijn de *infinitiven* der verba? Het overige zal van zelfs volgen. — Zien wy eerst van deze praeterita,

Wy

Digitized by Google

Wy hebben in onze Verhandeling, waarmeê wy voor meer dan twintig jaren opzettelijk onze eenvoudige openingen der zoo lang moedwillig verduiſterde Taalgeheimen voor ons Vaderland aanvingen (*), doen blijken en aangetoond, dat die *praeterita*, zoo veel de oudſte en oorſpronkelijkſte betreft (die, naamlijk, welke in verandering der vokaal beſtaan (†)), tot Naamwoorden overgaan. Erkennen wy de identiteit, de éénzelvigheid! — Wel nu, 't *participium* daarmeê verwant, is geen bloote afleiding, maar het is dit naamwoord-zelf met dat voorzetſel GE-; en gelijk *macht* de *moging*-zelve, *vlucht* de *vlu-ing* (vlie-ing)-zelve, *zucht* de *zu-ing* of *zoeking*-zelve is (§), zoo is *ik heb* GE-*mocht*, *ik heb* GE-*zocht*, eenvoudig: Ik heb de *moging* of 't *mogen*, ik heb de *zoeking* of 't *zoeken*, ik heb de *vlie-ing* of 't *vlie-en* WEG, *'k heb het* MEÊ, *'k heb het* VERKREGEN. — *Ik denk* hebbe (middelijk of onmiddelijk (**) doet er in dit

(*) Verhandeling over de Geſlachten, § 36.

(†) Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 43.

(§) Verhandeling over de Geſlachten, § 96, en Aanteek. *ooo*; en aldaar bladz. 305 en volgg.

(**) Men zie mijne Verhandeling over de Geſlachten,

Digitized by Google

dit oogenblik niets toe) *ik dacht* of *ik dachte*; dit *dacht* of *dachte* is een nomen verbale, en *ik heb* GEDACHT is ik heb die *dacht* (beteekenende *het denken*-zelf,) dat *denken*, verkregen. Wy hebben hiertoe, niet eens noodig, angſtig naar de vorming van 't praeteritum uit zijn praeſens te zoeken, breed opgehelderd waar 't pas gaf (*). 't Koomt alleen op de zelfheid van het zoogenaamd imperfectum met het participium perfecti temporis aan, en deze is in 't oog ſtralende.

Men moet ook niet vragen: Waar beſtaan alle die praeterita in het Taalgebruik? Duizenden van woorden verliest men in de duizenden jaren, welke onze Taal, ouder dan onze tegenwoordige Natie of Volkstak aan wie zy thands eigen is, over 't hoofd gegaan zijn; van welke verlorene woorden de derivativen en overgangen nogthands noodwendig by ons, het zij met, het zij zonder groote verandering in uitſpraak en kenbaarheid, overbleven. — Zoo maakte *ik had* het participium *gehad*; en dit-zelf bewijst, dat *had*, naar den aart der praeterita, de *hebbing*-zelve (het we-

Aanteek. yyy; waartoe *denken* mede behoort; en vergelijke ook zzz en § 96 op bladz. 109 daarmeê.

(*) Aldaar § 96.

Digitized by Google

wezen van 't *hebben* of *houden*, het *ha-en*,) beteekent; en hoe-na het woord *ſchat* daarmeê ſamenhangt, is niet *hujus loci*, maar kan den opmerkende uit vergelijking van *ſchop* met *hoop*, *ſchaal* met *haal* (dat is *hou*), *ſchel* met *hel*, *ſchallen* met het oude *hallen*, *ſchaken* met *haken* (vatten), *ſchorremori* met *carivari*, *ſchrabben* met *krabben* en *grabben*, *ſchuim* met κῦμα, niet vreemd zijn. De ſisſing der *ſ*, een ſoort van *linguale* adſpiratie zijnde, (want ook deze beſtaat zoo wel als de *labiale*, en daarvan wel eens nader!) is in ſamenvoeging met de *gutturale* niet vreemd. Met de *labiale* vermengt zy zich niet, maar gaat er wel in over, als by voorbeeld in 't Spaansch waar de *f* dus voor vele woorden de *h* vervangt. Doch zy hecht zich ook licht aan de tandletter. Dus is het inzonderheid met de *ſ* voor de *t*, en hiervan de *tſ* in vele woorden voor de vokaal als in *ſtruik* en *ſtronk*, van welk laatſte men ook *ſtronkelen*, gelijk van *ſtruikelen ſtruik* heeft. Dit *ſtruik* is oorſpronklijk niet anders dan *trok*, dat is hetgeen *trekt*, groeit, wast, groot wordt, en zoo, *plant* of *tak*. Dit *trok* van *trekken*, heeft eigenlijk de open *ö* nog by de Duitſchers, en deze is, als in veel woorden, tot *ui* overgegaan, gelijk *ruiken*, en *reuk* ſamenhangt.

Digitized by Google

Vragen wy nu in de tweede plaats, wat zijn de Infinitiven? — Gelijk de perſoonlijke praeterita de participien verklaren, zullen dezen de oplosſing geven van die, welke, de vokaal des wortels bewarende, de ſyllabe *en* achter zich ſleepen. — Dat de Infinitivus de werking-zelve van het verbum uitdrukt, behoeft wel niet aangeduid; maar dat hy ook als naamwoord by ons gebruikelijk is en daar voor gaat, is niet minder klaar en ontegenzeglijk (*). Uit dien hoofde, en als zoodanig, ſtrekt het dan ook, even als wy van het verbale dat tot praeteritum dient, gezien hebben, en met het zelfde augment GE, tot participium praeteriti: *Ik heb* GELOOPEN, *ik heb* GE-GETEN (†), *ik heb* GEVANGEN, en alzulke by menigte, zijn dus niets anders dan *ik heb het* LOOPEN, *ik heb het* ETEN, *ik heb het* VANGEN (de *vangst*) MEDE, *ik heb het* WEG.

Het is hiermede even zoo, als met de wortels der werkwoorden by het aan 't hoofd zetten van *ge;* als *geroep*, *gewoel*, *geſchrei*, *geworſtel*, waarvan in de Verhandeling § 51. De participien

(*) Verhandeling over de Geſlachten, § 42 en 43.

(†) Men weet toch dat *geten* zoo wel een infinitivus is als *even*, even als *gelieven*, *genoegen*, *gezellen*, *gewinnen*, *gewennen*, *gedenken*, *gelooven*, waarvan wy elders ſpraken.

Digitized by Google

pien met *ik heb* geconſtrueerd, zijn adjectiven, daar deze wortels ſubſtantiven zijn (*), en dit is er 't eenig verſchil in.

Doch nu is er nog een derde ſlag van deze participien; die (naamlijk) van *gemaakt*, *geſteld*, *geſterkt*, *geluwd*, *gedwaald*, *gehoopt*, enz. Deze zijn geene infinitiven, neen; en ook geene praeterita imperfecta. — Het is zoo. Zy zijn andere verbalia, en wel, die gene, welke wy thands met den uitgang *te* of *de* uitdrukken. Wy toonden, dat dezen oorſpronklijk adjectiven waren, waarin de participiale *t* of *d* gebracht is (†). — Maar zy ſchijnen dus uit participien geworden, en zullen wy nu de participien weder uit die adjectiven verklaren? Waarom niet, daar in de vorming der taal het eene noodwendig op het ander invloeit, en de overgang altijd wederkeerig is. Doch wat zijn participia anders dan nomina, en wat onderſcheid is er (de zaak in haar oorſprong en uit hooger ſtandpunt genomen,) tusſchen ſubſtantiven en adjectiven? Het is hier wederom de

(*) Verhandeling over de Geſlachten, § 20. Doch zie ook § 11.

(†) Verhandeling over de Geſlachten, § 33. Zie ook § 95.

Digitized by Google

de aanhechting van het augment GE-, die het woord (hoe men 't dan beſchouwen wil) tot participium praeteritum maakt. Wy drukken die woorden op *te* of *de* uitgaande, door het participium *ing*, of wel, met een kleinen overgang van daad tot gewrocht, met den uitgang *ſel* uit. Van *ſtelte* of *ſtelde*, uit *ſtellen*, is dus GESTELD; van *zakte* uit *zakken*, GEZAKT; van *wente* (*gewente* zegt men) uit *wennen*, GEWENT, (nu zegt men *gewend*); van *moeite* uit *moeien*, GEMOEID; van *drukte* uit *drukken*, *gedrukt*; van *naauwte* uit *naauwen*, *genaauwd*; van *ruimte* uit *ruimen*, *geruimd*, enz. En dit *ſtelte* is *ſtelling* of *ſtelſel*; dit *zakte* is *zakking* of *zakſel*; dit *wente* uit *wennen* is *wenning* (*gewenning*) of *wenſel*; dit *moeite* is *moeiing* of *moeiſel*; dit *drukte* is *drukking* of *drukſel*; dit *naauwte* is *naauwing* of *naauwſel*; dit *ruimte* is *ruiming* of *ruimſel*. En *ik heb* GESTELD, GEZAKT, GEWENT, GEMOEID, GEDRUKT, GENAAUWD, GERUIMD, drukt hier wederom uit: *ik heb de ſtelling*, *de zakking*, *de wending*, *de moeiing*, *de drukking*, *de naauwing*, *de ruiming*, enz. (paſſivè of activè) WEG.

Dan,

(*) Verhandeling over de Geſlachten, § 33—35, 51. Aanteek. *dd.*

Digitized by Google

Dan, er blijft nu nog iets overig, hetgeen opheldering vorderen mocht. Het beſtaat in die participien welke de infinitiven niet anders dan met verandering van vokaal aannemen. En deze mag men als een vierde, of liever als eene onderdeeling van de tweede ſoort, aanmerken. Dus zegt men *barſten*, *geborſten*; *ſpreken*, *geſproken*; *breken*, *gebroken*; *bergen*, *geborgen*; *bid*, *gebeden*; *vliegen*, *gevlogen*; *drinken*, *gedronken*; *ſluiten*, *geſloten*; *ſtijven*, *geſteven*; enz. Het geral van dezen is zeer groot, en wellicht het grootſte, en wy hebben ze in onze Verhandeling over de Buiging als regelmatig voorgeſteld, en op eene eenvoudige wijze (*). Wy hebben naamlijk deze tot de ſoort der waarlijk *ongelijkvloeiende*, doch die men met den naam van *gelijkvloeiende* gewoon is te noemen (†), (dat is, die niet het imperfectum met veranderde vokaal van het praeſens, maar den infinitivus volgen) gerekend, en, vermeen ik, met recht; doch (wil men?) men neme ze als eene by-

(*) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 36 en volgg.

(†) Men zie Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 49, en vergelijke de Verhandeling over de Geſlachten, § 37 *in f.*

Digitized by Google

byzondere vorming aan. Zy zullen des niet te minder klaar zijn. Men ziet dat zy by het augment tevens het teeken van voorbygaan der perſoonlijke praeterita voegen; naamlijk, den verzwakten nagalm der vokaal, waarvan ter zelfder plaatſe, bladz. 32 en volgg. En zy verdubbelen dus inderdaad de uitdrukking des voorledenen. Het *ik heb gedronken*, zou derhalve eigenlijk niet ſlechts *ik heb het* DRINKEN *weg*, maar het zou zijn *ik heb het* VOORBYGEGANE (het voorledene) DRINKEN WEG. — Men zou dan ook wel eenig vermoeden mogen opvatten, of niet wel oudtijds en oorſpronklijk iets zoodanigs aan alle de participien gemeen was; daar wy by onze Ouden zelfs nu en dan (hoezeer zeldzaam) praeterita vinden, welke zich van het praeſens niet kennelijk onderſcheiden, aan hetwelke zich Huydecoper eens geſtoten heeft (*). Want, vellig mag dit by ons vastſtaan, dat, gelijk wy in onze uitſpraak aan ieder vokaal driërlei kracht en nuance van klank geven (†), zoo ook by onze Ou-

(*) Zie deze Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 50, in de Aanteekening op bladz. 43.

(†) Te weten de *ſcherpe*, de *heldere*, en de *doffe*; waarvan op zijn tijd breeder in mijne Spraakkunst, die in arbeid is!

Digitized by Google

Ouden eer 't lezen en ſchrijven algemeen was, het gebrek van verſcheidenheid van vokaalteekens ter onderkenning van elke dier nuances, allengs eene meerdere platheid van uitſpraak moest meêbrengen, waarvan het verloren gaan der nuances 't gevolg werd (*). Hoe veel dwaalt nu zelfs het tegenwoordig geſlacht (dat men ſpelden en lezen leert eer het nog zijne ouderlijke nationale uitſpraak vast heeft) in den tweederlei klank van de *o* ten aanzien van *bol* en *bol*, *dol* en *dol* en dergelijke, in mijnen tijd zoo onmiskenbaar! Hoe wordt zelfs de heldere of klakkende klank van de *a* en de *i* en *u*, waar zy geenen medeklinker oplost, miskend en bedorven! Niet zonder alle reden derhalve hebben de Vlaamſche Gewesten in de laatſte tijden tot beter bewaring der uitſpraak in 't lezen der ſchriften accenten ingevoerd, gelijk ons Genootſchap *Nil volentibus arduum*, in zijn tijd, ſchoon alstoen minder noodzaaklijk, omtrent de *o* en *e* deed. Inderdaad echter kan 't algemeen ſchrijven leeren by een volk niet anders dan op de uitſpraak invloeien, en gelijk het deze beſtemder maakt, maakt het haar ook ſtijver en berooft haar van hare zoetheid en melody. — Ja, verwart men in Holland niet ſchier overal den klank van

ei

(*) Zie de bovengenoemde Aanteek. op bladz. 43.

Digitized by Google

ei met *ij*, ſchoon men dit onderſcheid in het ſchrijven zorgvuldig genoeg in acht neemt (*)?

Doch wat daarvan zij, met of zonder deze wisſeling van galm met nagalm blijven deze participien tot de oorſpronklijſte en behooren tot ééne klasſificatie, namelijk die welke wy hier thands als de Tweede in onze rangſchikking aannamen; en onze verdeeling der participien, in die uit het verbale des perſoonlijken praeteritums met het augment, die uit den infinitivus als naamwoord met het zelfde augment, en die uit het verbale in *de* of *te* met even dat augment ſaamgeſteld, houdt volkomen ſtand.

Im-

(*) Niet ongeeſtig is over dit verlies van het onderſcheid der klanken by ons, het versjen van RIJM *voor den Hollander*, ONRIJM *voor den Brabander*, in de Werken van het Andwerpſche Genootſchap van Taal- en Dichtkunde. Waarlijk in plaats van aan onze Zuidelijke broederen de Siegenbeekſche taal op te dringen, deed men beter by ons, hunne taal in de verſcheidenheid die zy bewaard hebben, wel te leeren kennen, en niet baldadig en tyrannisch uit te roeien, gelijk men in de nieuw opgerechte Leerſtoelen ſchijnt te beoogen. Zeker, die deze vervullen, vonden daar zoo wel wat te *leeren*, als te *leeraren*. Doch tot het eerſte behoort ſomtijds meer verſtand dan tot het laatſte, en zeker minder opgeblazen verwaandheid. Men had eerst het Vlaamsch moeten verſtaan, eer men in Vlaanderen Hollandsch, of wat daarvoor gaan moet, ging uitkramen.

Digitized by Google

Immers zal men toch het onderſcheid van vokaal in *ſprak* en *geſproken* niet aangrijpen om dit tegen te ſpreken, daar men zoo wel *ſproke* en *broke* als *ſprak* en *brak*, enz. heeft gezegd, en nog zoo wel *ſtaak* als *ſtok*, en *ſpreuk* (dat *ſprook* is) en *ſprookjen*, als *ſpraak* heeft, en inderdaad den vreemdeling wel eens voor Hollandſche *ſpraak* opdringt, was niet beter dan een Half-hollandsch ſprookjen is. Terwijl boven dien een werk *laten ſteken*, en het werk *ſtaken* het zelfde is, met het onderſcheid alleen van verbum neutrum en tranſitivum, welke twee ſoorten van verba zoo geweldig vermengd en verward zijn geworden; en zelfs ook het participium *gebeden* kennelijk genoeg niet van *bidden*, dat *bad* in praeterito heeft, maar van *bede* en een daarvan gemaakt nieuw verbum *beden* is; zoo als van *ſteken* ook *geſteken* is, *gewroken* veellicht even zoo van *wrokken*, als van *wreken* kan zijn, *verloren* of *verlozen* van *lozen*, los worden. Zoo verwart men ook veelal het *gelegd* dat van *leggen* (verbum tranſitivum) is, met *gelegen* van 't verbum neutrum *liggen*. En dit, ſchoon dit onderſcheid zoo klaar en zoo veelvuldige malen aangetoond is. En hoe veel meer van dien aart, dat ik aan konde wijzen maar hier vruchtloos en overbodig zou zijn! Dus

is

is het ook met een menigte meer, en zekerlijk met vele waarvan het volſtrekt niet meer na te gaan is; ook geven hiervan de Geſlachten der naamwoorden ſomwijlen bewijs.

Ook laat ik daar, of niet wel eenige dier participien niet uit andere verbalia ontſtaan kunnen zijn, zonder dat wy er het eigenlijk werkwoord van kunnen opſporen. Zoo zou *gedronken* zoo wel als het adjectif *dronken* onmiddellijk van het verbale *dronk* kunnen zijn, zoo *gebroken* van *brok*, *geſloten* van *ſlot*, *geborſten* van *borst*, *gevlogen* van *vloge* of *vloog* (*vleug* zeggen wy thands) gemaakt kunnen zijn, zonder juist een verbum *dronken*, *broken*, *ſloten*, *borſten*, of *vlogen* vooraf. In elke oude taal zijn allengs afwijkingen van de oorſpronklijke regelmaat ingeſloopen; en vermengingen van werkwoorden met elkander, die in beteekenis of in verwantſchap of oorſprong gemeenſchap hadden, moeten niet verwonderen, als men 't oog ſlaat op de ſamenvoeging van de drie definitive verba van *bennen*, *wezen*, en *zijn*, en in 't algemeen op de ſamenſtelling van 'tgeen men in alle talen als conjugatie van het verbum ſubſtantivum aanneemt.

Doch dit alles neemt de volſtandige regelmaat niet weg, welke wy in dit kort overzicht voordroegen.

Daar

Digitized by Google

Daar mijne verklaringen in deze Verſcheidenheden niet anders dan ophelderingen zijn, en geen eigenlijke ſynthetiſche rangſchikkingen van een ſamenhangend Grammatikaal ſyſtema der Taal, zoo is het in deze ſtukjens de vergelijking der phenomena in eenig deel der Taal op zich-zelf, en het brengen van die tot eene eenheid en identiteit ten aanzien van dat deel afzonderlijk; welke mijn reſultaat moet zijn, en niet het bepalen of vaſtſtellen eener juiſte *filiatie* of *prioriteit van wording* der verſchillende met elkander vermaagſchapte ſoorten van woorden, perſoonlijke verba, participia, en verbale of andere naamwoorden. Dit heb ik meer dan eens aangemerkt; en het duiſterer of min klare tot het meer bekende en duidelijker heen gewezen, zonder dat dit als een dobbering in mijn ſtelſel beſchouwd moet worden. Dus, by voorbeeld, verklaarde ik my in het Tweede Deel dezer Nieuwe Verſcheidenheden, bladz. 30; dus in het Derde Deel, bladz. 44. — In het opruimen zelf van een boel die geheel over hoop ligt, kan men niet ieder ding in eens in volkomene orde op zijn plaats ſtellen, maar de vuiligheid die er op en om ligt geſtoven, en die er moedwillig voor fraaiigheid door geſmeten werd, dient eerst

Digitized by Google

weggevaagd, en alsdan wordt het tijd elk een plaats in natuurlijke rangſchikking toe te deelen.

Het is even zoo met vele onderſcheidingen. Wat te onderſcheiden is in byzondere beſchouwing, valt in één, wanneer men het grooter geheel of de zaak uit een ander ſtandpunt en dat alles omvat, overziet. Zoo is het (om weder een voorbeeld by te brengen,) met die onderſcheiding van het augment *ge*, waarvan in de Verhandeling over de Geſlachten, § 87 en 88; aldaar tot verduidelijking der denkbeelden noodig, maar in de verklaring der Werkwoorden wegvallende.

Voor het overige: vrij van alle ſyſtema- of praalzucht, zegge ik, waarover ik ooit de pen opvatte, by en in al mijne verklaringen, met onzen ouden Melis Stoke:

Hem bid ic die noeit en began,
Ēn die over ghemene man
Om te berechtene ſette Lantsheren,
Dat hi mi dat moete leren,
Dattic die waarheit ſo verclare
Dat men weten moete DAT WARE!

Ik voeg hier ten ſlotte nog by, dat men by overweging van het hier opgehelderde zich aan dat gene herinneren mag, wat in de Inleiding tot het

het eigenlijk Stuk over de Conjugatien (*) gezegd is, van de aldaar ter eerſter plaats aangevoerde *onmiddelijke en ongewijzigde* verbinding van de perſoon met het onbepaalde woord dat den Infinitivus maakt, als in 't Engelsch *I love*, *I have* enz. Dat dit woord even zoo zeer een *nomen* als een *verbum* is, weet de Engelschman en ook wy, voor zoo verre en hy en wy, ieder, zijn moedertaal verſtaat. En, dit aangemerkt, wat verſchilt het dan, wanneer men by voorbeeld *ik grijp* en *ik greep*, of wanneer men *ik wende*, 't zij in praeſenti, 't zij in praeterito zegt, of dit woord *grijp*, of dit *greep*, (of wel het een 'en ander), en desgelijks dit woord *wende*, een naam- of een werkwoord zij? En, meer bepaaldelijk of meer algemeen (hoe men 't opvatten wil), wat doet het (alle ſyſtema daargelaten,) ter zake, wat naar een wetenſchappelijke of kunstverdeeling, alle hoegenaamde praeterita, 't zij dan gelijk- of ongelijkvloeiende, zijn mogen? — Inderdaad is het verſchil, hoe men 't aanmerken moge, alleen in de beteekenis en het oogmerk des ſprekers om zaak of om doening uit te drukken; en 't berust overzulks in ons denken, dat is, in onzen geest. En zoo is het we-

(*) Bladz. 28.

(†) Aldaar, ter zelfder plaatſe.

Digitized by Google

wezendlijk met de ganſche taal. Zy is Reden (*ratio*), en de rede (*oratio*) is Reden en moet Reden zijn, of zy is Godonteerend misbruik der Reden en verwoest haar. Doch hiertoe (met bejammering moet men dit erkennen) hebben onverſtanden en booswichten ſamengeſpannen, deze Hemelſche gave te maken. Haar verval tot een blinde willekeurigheid en (God betere 't!) eene laffe en onzinnige wetgeving aan vrije gedachten en woorden, bewijst ons het diepe verval des menschdoms, en de droeve verlaging ter beeſtelijkheid, die van alle kanten bevorderd wordt en in alles toeneemt; en zy, de Taal en haar toeſtand, is de ware polsſlag der volken, waaraan men hun verſtandelijke gezondheid en krankte erkennen kan.

VAN

Digitized by Google

VAN DE

VOORZETSELS.

Digitized by Google

Digitized by Google

VAN DE

VOORZETSELS.

EN WEL EERST, DE AFSCHEIDBARE.

De Ariſtotelianen verdeelen de *dictio* of *zegging* alleen in *nomen* en *verbum*, Naam- en Werkwoord; en inderdaad is het overige der zoogenoemde *partes orationes* van de Grammatisten een bloote byhang. Tot het *nomen adjectivum* moet het adverbium gebracht worden als wy in het Eerſte Deel onzer Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden bewezen, en de *praepoſitien* of voorzetſels zijn, in den grond en oorſprong, van een adverbialen aart. Hare onderſcheiding heeft dus ook alleen afgehangen van hare plaatſing, waarvan zy ook haren naam ontfingen. *Voorzetſels* zijn zy inderdaad. Daar in onze taal de adjectiven en adverbia, naar de ver-

(*) Bladz.

Digitized by Google

verſcheidenheid onzer Conſtructie (*) nu voor dan achter het voorwerp, waartoe zy betrokken worden, geplaatst zijn, is hun eigen plaats voor dit naam- of werkwoord; en achter geplaatst wordende, ontaarden zy in volſtrekte adverbia. Deze naam is dus by ons eigenaartig. Hunne dienst en gebruik is eenige betrekking tusſchen voorwerpen, zaken of doeningen (*nomina* of *verba*), uit te drukken, die niet in het nomen, het verbum, of de wijziging, waarvoor zy vatbaar zijn, liggen. Zoo is die van orde der plaatſing en des tijds onderling. — Met naam- of werkwoord tot één eenig woord te ſamen geſteld, ſmelt het voorzetſel zijne beteekenis met die van dat naam- of werkwoord te ſamen en verliest zich daarin; doch op zich-zelve beſtaande, brengen zy 't geen men een beheerſching (regimen) noemt, met zich.

Ik heb elders (†), in het voorbygaan, van de voorzetſels gewag gemaakt, als niet door zich-zelve en als voorzetſels, eenen naamval regerende, maar door de beweging, welke in des-

ſpre-

(*) Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 41 en volgg.

(†) Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden, II. Deel, bladz. 50 en volg. en 82 en volgg.

Digitized by Google

ſprekers gedachte ligt, het zij *naar* of *van* eenig voorwerp in de rede *toe* of *af*; om welke beweging of ſtrekking duidelijker te maken de praepoſitio dient. Ik merkte daarby aan, dat de naamval, welken zy gezegd wordt te regeeren, even zeer zonder het voorzetſel plaats heeft en plaats moet hebben als met het gebruik daarvan; gelijk in het Latijn *eo domum*, *rure profectus ſum*, eene even volkomen uitdrukking is als *video hominem*, *agnoſco veritatem*, enz.

Ik heb even zoo opgemerkt dat de voorzetſels veelal vergeten of onerkende werkwoorden zijn; en den Imperativus *ſine* in 't Latijn, en *zonder* by ons, met eenige meer, als voorbeelden bygebracht. Thands is mijn oogmerk dit laatſte punt nader op te helderen, voornamelijk in betrekking tot onze nadrukkelijke en eigenaartige Moedertaal.

Ik zal in dit onderzoek de voorzetſels in overeenſtemming met mijne toen voorgedragen grondſtelling, in drie ſoorten verdeelen:

A. Die, welke eene ſtellige *beweging* VAN,

B. Die, welke een bewegen NAAR een plaats inhouden;

en *C.* Die, tot geen dezer twee behooren, maar een negative beweging, dat is het *rustend zijn* in een plaats, uitdrukken:

Digitized by Google

Waarby men dan ten overvloede nog onderſcheiden mag

D. Die, welke tot beide de eerſte of tot alle drie de ſoorten te betrekken zijn.

Beweging wordt noodwendig by de ſpraaktuigen uitgedrukt op tweederlei wijzen.

Vooreerst: door den *adem* in de *Blaasletters*, het zij van keel of van lip. Waarvan *gaan*, *to go*, *gooien*, *gul*, *gulp*, en *va*, *vade*, *varen*, *voeren*, *ferre*, βαίνω (uitgeſproken *vaino*), φέρω, φύω, enz. In 't voorbygaan merk ik aan dat de wortel van dit *gaan* (*ga* of *go*) ook de zelfde is met het thema van *komen*, en met het vereenigende *ge*, in 't Latijn *co*, waarvan mijne Verhandeling over de Geſlachten § 88 en Aanteek. *y*. Tot deze klaſſe behoort ook de *h* als zy niet hakende is. Een voorbeeld geeft *haaſten*, *hollen*, *hurry*, en 't adverbium *heen*.

Ten andere: door de *voortſtuwing der tong*, welke, naar de ſoort der beweging die er uit te drukken is, of zachter of harder kan zijn; als nu, in *loopen*, *aller*, *labi*; dan, in *reden*, *treden* ('t geen *te reden* is, dat is reden door de *t* verſterkt,) *rijden*, *rekken*, *trekken*, ῥέω, τρέχω, *ruere*, enz. Waarvan ook *reeks*, dat

is

Digitized by Google

is voortgang, *rei*, *rij*, *regel*, *regere*, רוח als wind, enz.

Uit een dezer twee grondwortels derhalve moeten die voorzetſels zoo wel als die verba beſtaan, die door zich-zelf de *beweging* uitdrukken. De andere behooren tot die welke een *rust* inhouden, en alleen door des ſprekers mening met de beweging ter verkrijging van de rustende plaats gepaard worden en dus in deze hare *complicatio* door ons niet beſchouwd kunnen worden, dan tevens met die van de rustbeteekening.

Het RUSTENDE daartegen, als zijnde eene hechting of aankleving aan een plaats, wordt noodwendig door *drukking* uitgedrukt. Die drukking heeft uit haar aart de letter *n* als in *nu*, *nunc*, νῦν, die geene vluchtige verhemeltklemming te kennen geeft, maar eene vasthoudende. Hiervan onze conjunctie *en*, als hechtende; en hiervan ook *nopen*, *knopen* (dat *ge-nopen* is,) *na*, *naaien*, dat vereenigen, by één brengen is, *nectere*; en waar ook *nemen* (eigenlijk benaderen), en zelfs *noemen*, *nomen*, ὄνομα (als ware 't op- of indruk, impreſſio, ſtempel, ijk,) toe behoort. Met welke verbindende *n* men wederom de *nazale n*, die tot ontkenning dient en eene af-

wen-

Digitized by Google

wending van den loop des adems is, niet verwarren moet.

Aanwijzing, by de beweging *naar* iets *toe* eigenaartig, geſchiedt door den vinger in, daad of wil op het voorwerp te leggen of heen te ſtieren; en dezen volgt de tong in eenparigheid (*). Hierom dient daartoe de aanſtipping of aanſtooting der tong tegen de tanden, waarvan 't aanwijzende lidwoord *de*, *'t*, en de voornaamwoorden, *de*, *die*, *dat*, *du*, *dy*, *tu*, *talis*; ook de adverbia, *dan*, *tunc*, en de verba als *oſtendere*, enz. Dus in ons *toonen*, *tellen*, *tuigen* (dat is *togen*), *tijgen*. En deze aanwijzing vereenigt zich met de beweging, om aan deze een beſtemming *ad locum* te geven.

De betrekking van hetgeen rustende is, tot iets anders, beſtaat in eene beweging van des Sprekers gedachte. De uitdrukking daarvan behoort derhalve hier ook toe.

De toepaſſing dezer waarnemingen brengt ons dus

(*) Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 90 en ook 188.

Digitized by Google

dus noodwendig tot de volgende uitkomſten der vier klaſſen.

A. Die tot de beweging *a loco* (*vel ab objecto*) behooren, zijn by ons:

af, (oudtijds *ave*), en *van;*

waaraan men nog *uit*, (dat is *wt*, lipblazing) zou mogen toevoegen.

B. Die van de beweging *ad locum* zijn:

tote, verdeeld in *tot* en *te*, Engelsch *to;* en welke *te* met *de*, waar het eigenlijk ſlechts een verſterking van is, vereenigt, en dus by gebogen naamvallen *ten* en *ter* wordt.

C. Tot de rust behoort alleen *in.* En

D. Die tot de gemengelden t' huis te brengen zijn, moeten uit de vorige kennelijk en te verklaren zijn; en zoo is het met een verknochting in 't geplaatst zijn of worden. Te weten:

by *op*
met *om*
aan

deze tien of elf, waarvan *aan*, tevens met *in*, 't Engelſche *on* is, kunnen als oorſpronklijk en als ware praepoſitien beſchouwd worden, en tot deze zijn de overige derivative, 't zij als adjective adverbia, 't zij verba, te rug te brengen. Dus is het met

ach-

Digitized by Google

achter (of *after*) van *af* of *ave*, gelijk *gracht* en *graft* van *graven*, en ſamenhangende met het adverbium *echt*, dat is daarna, dat ook *acht* is, en waarvan ook *be-achten*, adverbium, by onze Ouden ſomtijds ſaamgetrokken tot *bachten*.

naar, gevormd van *na*, dat een adverbium, en het Thema is van het adjectief *nader*, en van de werkwoorden *naderen*, *na-en*, *naaien*; en van welk na, *naast* het ſuperlatif is, enz. — En van dit *na* zou men ook kunnen afleiden.

neder, als *nader* of naderend aan den grond. Doch beter acht ik 't, zich in de afleiding hiervan, by de bloote drukking die in de *n* ligt, te bepalen, en 't woord dus, als *gedrukt*, aan te merken.

onder, eigenlijk *onner*, van *on*, dat is *in*, waarvoor het, als gezegd is, in 't Engelsch nog beſtaat; en derhalve meer *on*, meer gedrukt.

over van *op*, dat (met de Hoogduitſche adſpiratie) *auf* is; en ook van ouds met *voor* verwisſeld plach te worden.

voor,

(*) Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 76.

Digitized by Google

voor, ſaamgetrokken uit *vo-er*, van *vo* en *va*, beweging uitdrukkende, en met *van* van één oorſprong, maar door de *r* ad locum gericht.

door even zoo *do-er*, aanwijzing uitdrukkend, en dus met *to* van één oorſprong. Doch door de ſamenparing met de *r* een ſterken indringende beweging meêbrengende.

Men zou dezen uitgangen *er* als comparativen aan kunnen merken, doch beter beſchouwt men ze als adjectivale verbalia van de regelmatig gevormde offchoon verouderde of verloren werkwoorden wier thema zy behelzen, *aven*, *naën*, *onnen*, *oppen* of *offen*, *vo-en*, *do-en*; hoedanige adjectiven oudtijds meer beſtonden, dan wy thands kennen.

De overige zijn volkomen werkwoorden, wier thema nog kennelijk is, het zij imperativen, het zij participien.

Dus is

be-

(*) Zie mijne Verhandeling over de Geſlachten, Aanteek. *q*, en aldaar § 185. Ook mag men vergelijken 't geen ik, ſchoon ſlechts in 't voorbygaan, in den zelfden zin omtrent verſcheiden dezer voorzetſelen aanmerkte, in de Eerſte Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, I. Deel, bladz. 131.

Digitized by Google

behalven, behalden, behouden of behouen, en 't zelfde wat wy nog in *behoudens* met de adverbiale *s* uitdrukken. Men kan het ook, daar *halve* ook *zijde* beteekent, *bezijden* (als 't Engelſche *beſides*) verſtaan. Doch het kan toch de *n* niet ontbeeren, dewijl het noodwendig het zij adverbium is dat de *n* of *s* moet hebben als wy meer aantoonden, het zij participium van het werkwoord *bezijden* als *ter zijde ſtellen*.

boven, oudtijds *be-hoven*, dat is of men zei *beöffen* (*beöppen*), werkwoord van *op*.

binnen, dat is *be-innen*, is even zoo het werkwoord van *in*;

buiten, dat is *be-uiten*, even zoo, van *uit*; en desgelijks is

bezijden, werkwoord van *zijde*; alle, op gelijke wijze als men *benoorden*, *bezuiden*, *beooſten*, *beweſten* vormt; welke woorden alle, ſchoon inderdaad werkwoorden of participien, echter meest als adverbien aangemerkt worden.

Het woord *uit* zelfs kan (des noods) als een participium aangemerkt worden, zoo men nog dieper gaan wil. En wellicht zou men 't zelfde van *met* mogen ſtellen.

naast

Digitized by Google

naast is zichtbaar de ſuperlativus van *na*, dat ook den comparatief *nader* heeft; en dus is

na, als poſitief, eigenlijk adjectief of adverbium; doch als adjectief niet gebruiklijk dan in de twee hooger graden.

omtrent is *om-getrant*, dat is omgeſtapt, omgegaan, van *om* en *tranten*, waarvan 't naamwoord *trant*, en het verbum frequentativum *trantelen*.

om, zelf, is, in den grond beſchouwd, eigenlijk een participium in *ing*, en inderdaad *o-ing*, van *o*, uitdrukking van rondte (*).

rond is *ro-end*, desgelijks participium activum; dat is, omgaande.

dicht is een participium praeteritum van *dijen*, *dijgen*, *digen*, waar ook *dik* meê verwant is; doch als bloot adverbium, en niet als voorzetſel, aan te merken.

tegen is *getegen*, verwant met *te* en met *tijgen*, als *toebrengen*, *eigenen*; en

jegen is een verzachting van dit *tegen*, door een mindere uitſtooting der tong.

Ook

(*) Vergelijk mijne Verhandeling over de Geſlachten, § 85. — Verhandeling over het Letterſchrift, bladz. 54.

Digitized by Google

Ook zei men wel *gen*, en *gegen*, met de *g* van *gaan*, waarvan ook het aanwijzende *gene*, in onderſcheiding van *deze*, is.

Ik moet hier byvoegen, dat *tegen* niet altijd *contra* of *oppoſitè* is maar ook ſomtijds *juxta*. Zoo zei men oudtijds, als ik in een oud ſtuk (*Vrouwenlof*) dat juist voor my ligt, leze:

Chriſoliet, jaspis, en jagant,
De edele ſteenē, fijn bekant;
Hore ſcijn es tegen *reine wiven.*

dat is *naast* (*nevens*) reine vrouwen; *gelijk* met haar, naamlijk in waarde. Zoo zei men eertijds *tegen goud*, nu voegt men er by *op te wegen*, en maakt er eene *oppoſitio* van, te voren was het eene *aequiparatio*.

tuſſchen is *twiſſchen*, ſcheiden, participialiter gebruikt en van eenen oorſprong met *twee* (*).

volgens is *volgende* (als *ſecundum* in 't Latijn is), maar met de *s*, adverbialiter gebruikt.

wegens is even zoo *wegends*, dat is *roerende*.

zon-

(*) Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, IV. Deel, bladz. 19.

Digitized by Google

zonder is de imperativus of het thema van *zonderen* (†), of (wil men,) 't kan als *gebrekig* of *falende* aangemerkt worden, en dus als adjectif, met het substantif *zonde* eenerlei (*).

Omtrent *sedert* en

sints, hoezeer loucer adverbia zijnde, en dus niet *hujus loci*, verwijs ik naar de gegeven verklaring in de eerste Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 58 en 59.

Onze wezendlijke voornetsels zijn derhalve in kleinen getale. Maar zy zijn inderdaad ook zoo veelvuldig niet in 't Latijn en in 't Grieksch als de Grammatisten ze ons opgeven. Wy zullen met een kort overzicht, dit, en ook de algemeene overeenkomst dezer talen daarin met ons Nederduitsch, licht bemerken.

Het Latijnsche *ab*, waarvan zich de *b* in de uitspraak verliest wanneer eene volgende vokaal haar niet hoorbaar maakt, zijnde 't zelfde woord met het Griekſche ἀπὸ, is kennelijk ons *af*.

ad

(†) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenh. II. Deel, bladz. 52.

(*) Vergelijk mijne Geslachtlijst der Naamwoorden op dit woord, *zonde*.

Digitized by Google

ad behoort tot ons *tot.*

cis, met *citare* in verband, toont zijn oorſprong in *ciere*, als ware 't, in bereik of in beroep; en is even zoo een tweede perſoon, als de interjecto *ſis* (die met ons *Wees zoo goed* ſamenſtemt). Verder hangt het blijkbaar te ſamen met *citra*; en voorts met *circiter* en *circum*, alle verbonden met *circus*; en alle vier zijn zy blijkbaar adverbien, waarvan *circum* en *circiter* ook den uitgang meêbrengen (*). Alle deze dragen ook het werkwoord *ire* in zich, met *co* vereenigd (†).

coram is even zoo een adverbium; en zoo ook *clam*, dat uit *clavim* ſaamgetrokken is, en *palam*, met den ouden uitgang in *m*, die ſoort eigen.

cum, anders *con*, is met en nevens het evengemelde *co*, ons *ge.*

ex, Grieksch ἐκ, ἐξ, is inderdaad het zelfde met ons *af* of (adverbaliter) *afs.* De *f* met *ch* verward wordende als wy boven aanmerkten.

fo-

(*) Sanctius in Minerv. en Perizonius aldaar, pag. m. 144.
(†) Verhandeling over de Geſlachten, Aanteek. *k.*

Digitized by Google

foras is een oude accuſativus, van *fores*, waaronder 't zij *ante* 't zij *ad*, verzwegen wordt.

in, het Griekſche ἐν, is ons *in*.

infra, zie *ſupra*.

juxta, van het oude *jugo*, in perfecto *juxi*, toont het adverbium. Vergelijk Perizon. d. l. pag. 146. Dat dit ons adverbium *juist* is, loopt in het oog.

ob is ons *om*, in hooger plomper uitſpraak *omb*, Hoogduitsch *umb*.

penes is, het zij een adverbiale contractie van *penates*, voor huis, even als *foras* van *fores* is, of ten minſte, ſamenhangende met *penates*, met *penus*, en met het oude *penator*, dat by Sex. Pompejus Feſtus voorkomt.

per, Grieksch περ, verwant met ons *perſen*.

pone is, als *ſine*, een imperativus; en adverbialiter gebruikt, van *ponere* (*).

post is een adverbium, als Perizonius aanmerkt.

pridie en *poſtridie* kan zeker niemand als adverbium miskennen.

prae

(*) Vergelijk Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenh. II. Deel, bladz. 52.

Digitized by Google

prae en

pro, Grieksch πρὸ of πρόϛ, is eigenlijk ons *voor*, met de voorſylbe *be*, als in *bevorens*, *behoven* (*boven*), *be-uiten* (*buiten*), enz.

praeter, en zoo ook

propter dat *propiter* is (Perizon. d. l. p. 144) dragen 't merk van adverbium in den uitgang. En het is even zoo met *circiter*; en ook met *citra*, *extra*, *intra*, *contra*; zoo dit zelfs geen oude imperativen zijn, als het werkwoord *intrare* en dat van *extrahere* (tot *extrare* ſaamgetrokken), grond geeft te denken (*). Immers, *erga* is blijkbaar de Imperativus van ἐργάω.

procul en *ſimul* toont de zelfde Geleerde adverbia te zijn, pag. 152.

prope, pag. 147.

ſub, Grieksch ὑπὸ, van ons *op*, *up*; even als *onder* (Hoogduitsch *unter*,) van *in* is, en zoo is de ſlotſylbe in *ſubter*, *inter*, *propter*, de zelfde met die Hoog- en Nederduitſche naſleepende ſylbe *ter* en *der*.

ſuper, Grieksch ὑπὲρ, van het zelfde *op*, *up*.

ſu-

(*) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, II. Deel, bladz. 52.

Digitized by Google

ſupra, als *infra*, *contra*, enz. gelijk op *propter* is aangemerkt.

Dat *verſus* een participium is, merkten wy ook reeds op, en zoo is 't met *ſubtus* en *intus* ook, van *ſubeo* en *ineo*, en 't zelfde mogen wy van *ſecus* zeggen, met *ſe* (als affcheiding) verwant, waarvan onder de onaffcheidbare voorzetſels. — *Tenus* daartegen is louter adverbium, en beteekent *uſque*, en het wordt uit den aart der zake met den dativus geconſtrueert als vervangende deze naamval de praepoſitie *ad* met den accuſativus, even als (omgekeerd) ons *aan* met den accuſativus veelal den dativus vervangt.

Op gelijke wijze is het Griekſche ἀμφὶ ons *om*; ἀντὶ ons *aan* en oude *and*, dat is *tot* en *tegen* (*); ἀπὸ ons af; περὶ één met πέρ; μετὰ (adverbium eigenlijk) met ons *midden* verwant; σὺν, een verzachte uitſpraak van τὺν, toevoeging, van *to*, *toe*, *tot*, gelijk σὺ van τὺ (ons *du*) is (†); en

(*) Aanteekeningen op het III. Deel van Maerlants Spiegel Historiaal, bladz. 49, 51, en volgg.

(†) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, II. Deel, bladz. 35.

Digitized by Google

en διὰ is eigenlijk een ablativus abſolutus διᾷ, dat is met doordringing, als lang voor my opgemerkt werd: waarmeê men 't gezegde over *per* vergelijken mag.

Van *apud* en *ante* ſpreken wy niet, om dat deze werklijk en zichtbaar adverbien zijn, zelfs ook geen regimen hebben, dan door er *ad* onder te verſtaan. *Apud me*, is *apud* AD *me*. *Apud* is in oorſprong en wezen even zulk een adjectivum in neutro genere als *aliud;* en de wijze van conſtructie is de zelfde, of men zegt *aliud* AB *illa re*, en *apud* AD *illam perſonam vel rem*. En het is even zoo met *ante*, een oud nomen, waarvan *antes*, *ab antis*, etc. en dat tot adverbium overgaan is. Ook is de volkomen uitdrukking, *ante ad*.

Wanneer nu de Voorzetſels *in*, *op*, *onder*, *binnen*, *buiten*, *boven*, *tuſſchen*, *na* of *naar*, in beweging verſtaan worden, moet er noodwendig de naamval meê verbonden worden, welke die beweging, het zij *toe* of *af*, naar den aart der zaak voortbrengt; en dit even zeer, het zij die beweging in een uitgedrukt of verzwegen voorzetſel, het zij ze in het werkwoord der zegging, het zij ze in de bloote meening des ſprekers of ſchrijvers ligt. Dus is, om een gemeen voorbeeld te ne-

Digitized by Google

nemen, *dat ſtaat* ONDER *den ſchoorſteen* of OP *den disch*, anders te verſtaan, dan *zet* of *breng het* ONDER *den* ſchoorſteen, of OP den disch; *kom* IN *de tuin*, anders, dan *ik ben of wandel* IN *de tuin; hy ſtelde zich* TUSSCHEN *die beide*, anders dan *hy zit* TUSSCHEN *die beide; kom* BY *het vuur*, dan *warm u* BY *het vuur.* En dit is zoo, het zij de tweederlei naamval in uitgang verſchilt, of niet. En zoo is 't inderdaad in alle talen, waar een gezond en geregeld denken den ſpreker of ſchrijver beſtieren mag, en geene praktikale regels zonder verſtand vastgeſteld zijn.

Het is derhalve dan ook zoo vreemd en verwerpelijk niet, wanneer men in het Hoogduitsch het voorzetſel *door* op de tytels der boeken, waar het op den Schrijver ſlaat, niet in accuſativo ſtelt. Die anders doet, ſchijnt te onderſtellen dat het boek wel door den Autheur als een trechter heengevloeid, maar niet eigenlijk *van hem* is uitgegaan. Trouwens, dit mag ook ſomtijds waar zijn.

Minder loopt het misſchien in het oog, maar de grond der zaak is de zelfde, en het maakt een zeer wezendlijk verſchil, of het voorzetſel als op zich-zelf wordt gebruikt, dan wel, als met het werkwoord ſaamgeſteld, ſchoon de orde der

Digitized by Google

conſtructie die ſamenſtelling dan ook verdeelt (*). Dus is het wanneer ik zeg: *de tegenwoordige* KOMEN *den ouderen Dichteren niet* BY; en wanneer ik zeg: *zy* KOMEN *niet* BY *de oudere Dichters*. Het laatſte hecht het BY aan het werkwoord KOMEN, dat hier BYKOMEN is, en is eene toedrijving die aan de *oude Dichters* geſchiedt (dus, in de bewoording der Latijnſche Grammatica, de Dativus); het eerſte daartegen beſtond in de enkele beweging der gedachte te hunwaart, en trof hen niet. — En het is op den zelfden grond dat de Latijnen de verba met praepoſitiones ſaamgeſteld den dativus doen regeeren, ſchoon deze op zich-zelve een anderen caſus meêbrengen; als *adduxi* TIBI *hominem*, *propino tibi vinum*, ſchoon noch *ad* noch *pro* den dativus als regimen toelaten. Dus eigent de praepoſitio *in* de zaak aan de plaats of perſoon: *indidit vinum patinae*; *indidit nomen Salinatori Livio*. Van hier de Dativus. Echter zijn zy daar niet algemeen volſtandig in. *Ingredior et egredior* JANUAM *et* JANUA zeggen zy, daar wy *ik ga ter deure in en uit*, zeggen.

Voor 't overige mag ik hier meer algemeen aanmer-

(*) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, I. Deel, bladz. 85.

Digitized by Google

merken, dat in deze ſamenſtelling, de voorzetſels weder adverbien worden. Zoo dra naamlijk zy de hoedanigheid, welke door een verbum of nomen, waarmeê men ze ſamenſtelt, uitgedrukt wordt, als zoodanig aandoen, maar niet op zich-zelfs naar buiten dat verbum of nomen werken. Voorheen gebruikte men zoo *in* voor *innig*, en men zei by voorbeeld, van een vrouw, dat zy IN-*net* was of INZ*indelijk*. IN*eerlijk*, IN*godvruchtig*, en dergelijke, was vrij gemeenzaam. Hiertoe behoort ook het oude *on* (dat niets anders dan dit *in* is), wanneer het niet ontkent. Zoo zegt men ON*guur*, dat is ON-*goor*, in zedelijken zin toegepast. IN-*goor* naamlijk, is *innig goor*. Onze Ouden zeiden dus *gore tale*, waarmeê het Hoogduitſche *ongeheuer* wel zou ſchijnen ſamen te hangen, ſchoon het waar is dat men *ongoor* van *on-geur*, kwade reuk, kon afleiden, en *goor* op zich-zelfs 't zelfde woord met *geur* (reuk), onverſchillig goeden of kwaden, kan uitdrukken; gelijk *ſtank* voorheen alle reuk (de welriekendſte zelfs) beteekende, als uit Willeramus blijkt. — Men kan 't zelfde van ON*tijch* zeggen, waaraan *gore taal* my herinnert, doch dat niets anders dan ON*tuchtig* is, en met *ontuich* (*ontuig*) verwant. Even zoo is *inborst*, en *ingewand* het inwendige van *borst* en van het *gewand*, dat is,

de

de omkleeding der *buik* of *borst.* En zoo is het dan ook met het *inhouden*, *bykomen*, *voorſtaan*, *inkoopen*, *uitventen*, *weêrſtaan*, *verdoen*, en alzulke; onverſchillig, of deze voorvoegſels in de conſtructie affcheidelijk of onaffcheidelijk zijn; en hierom is het dat die verba den caſus der praepoſitien niet regeeren, maar den derden of vierden naamval. Het regimen naamlijk is dat van het verbum; en niet van de praepoſitie. *Pharetrae* nulla *inest* vel *ſuperest ſagitta*, is geen caſus van *in* of *ſuper*, maar van *est.*

Ik vertrouw, dat deze in 't kort ſaamgevatte opheldering den opmerkzame genoeg zal zijn tot een helderer inzicht in dit voorwerp onzer Spraakkunde.

El que aprende
Lo que no entiende,
Ya me entiende.

VAN

Digitized by Google

VAN DE ONAFSCHEIDBARE VOORZETSELEN.

Deze behoefden ons niet lang op te houden, indien wy ze hier niet iets dieper dan gewoonlijk wilden ontwikkelen; 'tgeen tevens een licht op de afscheidbare of op zich-zelf staande praepositien verspreiden zal, in wier behandeling wy ons meer tot de rangschikking of verdeeling ten aanzien van de tweederlei beweging die zy inhouden, bepaald hebben, dan op de innige woordverklaring toegelegd; welke laatste hier meer hoofdzakelijk is. Zy zijn in kleinen getale by ons. Te weten, men brengt ze tot zeven of acht; en zy bestaan in de volgende:

and, *on*,
be, *ont*,
ge, *ver*;
her, en *weder*, zoo er dit by toegevoegd worden mag.

And is niets anders dan een participium van het verbum *a-en*, vloeien, waarvan zie mijne Ge-

Digitized by Google

Geſlachtlijst op *a*, en de Aanteek. *x*. der Verh. over de Geſlachten. En *aan* is eigenlijk de infinitivus *a-en* daarvan. Daar ligt overzulks eene toevloeiing in, die een beweging, en door de drukkende kracht der daaraan toegevoegde *n* een beweging *ad locum* is. Het is hiervan, dat het de] beteekenis van *tot* en *tegen* heeft: het laatſte niet juist in volſtrekt wederſtrevigen zin, maar in dien van tegennadering. Men zie mijne Aanteekening achter het III. Deel van *Maerlants Spieghel Hist.* bladz. 51 — 54, en ook hiervoor bladz. 34 op *tegen*. Deze ſtrekking van beweging is er ook in, als werkwoord. Dus is daarvan ons oude *annen* (*gonnen* en *gunnen* als men nu zegt, van *jonnen*, dat *onnen* is, eigenlijk *annen*); en dus is er ook *ande*, als naamwoord, van, zijnde aandoening, gevoeligheid, leed, ſchade, en ook wraak; waarvan weêr *anden*, wreken, over 't welk Huydecoper op Melis Stoke, II. Deel, bladz. 451 — 454, en 586.

Deze ſtrekking van beweging derhalve geeft dit voorzetſel ook aan het werkwoord, waar het meê ſaamgeſteld is. Wy hebben het thands alleen onvervalscht over in *andwoorden*, hetgeen dus *toe-* of *tegenwoorden* is. Hoe het oude *went* (*tot*), in het Engelsch ook voor het imperfectum van *komen* gebruikt, hiermeê ſamenhangt,

hangt, vindt men in Aanteek. *eese* mijner dikwijls gemelde Verhandeling, waarvan men ook § 98 over dezen uitgang *nd* nazien mag.

Dat *an* of *aan* dus ook wel *tegen* is in een ſterker zin, volgt hier uit; en van daar de oude ſpreekwijze *an ſinen danc* (tegen zijn wil). — Wat *an werden* aangaat, hetgeen Huydecoper hier mede toe brengt, dit is eigenlijk ons *on*, Hoogduitsch *ohne*, oudtijds *aun*, waarvan op *on*.

Van dit *an* is ook *ander*, als zijnde eigenlijk *toegevoegd*. *De ander* kan niet gezegd worden dan in opzicht tot een vorig gemelde. En het ſtaat dus met *één* of *eerſte* in verband, en hierin gelijk met *tweede*, 'tgeen het ook uitdrukt.

Be, een ſluiting en drukking der lippen, zoo wel als *om*, drukt als dit, eene omvatting uit, of een opdrukking aan 't voorwerp der rede. Hiervan BE*winden*, BE*wimpelen*, BE*vatten*, BE*hoorden*, BE*wijzen*, BE*droeven*, BE*helzen*, (dat *bevatten* is) BE*grijpen*. — Hiervan ook BE*lasten*, BE-*zwaren*, ſchoon meer van *op* dan *om* hebbende, door dien *op*, *om*, en *aan*, als uit den aart na aan elkander grenzende, dikwijls te ſamen verward zijn. Zoo zegt men wel, *aan den top* voor *op den top*; en, *omme den Heer*, voor *aan den*

Digitized by Google

den Heer, plach een algemeen brieven-opſchrift te zijn. Even zoo is hiervan, *zich* BE*nemen*, *zich* BE*dragen* (nu zeggen wy *zich gedragen* of eenvoudig *zich dragen*), *zich bevreemden*; 't geen eigenlijk is, zich den ſchijn (of wat het zijn mag) van vreemdheid OM*nemen* of OM*doen*.

Ge verklaarden wy als uitdrukkende de praepoſitie *met*. Zie voorgemelde Verhandeling § 88 en Aanteek. *y*. — In 't voorbygaan merk ik aan, dat dit *ge* voor een werkwoord dat met een vokaal begint, geplaatst wordende, daar zeer dikwijls meê ſamenſmelt of ſamengeſmolten is tot ééne ſylbe, van welke in één ſmelting Huydecoper een voorbeeld gaf in *ge-eert* en *be-evelt*, tot *geert* en *bévelt* geworden. Melis Stoke I. Deel, bladz. 166. Hetgeen ook ten aanzien van de voorſylbe *be*, en van beide ten aanzien van de *l* en van de *r* wanneer deze een werkwoord beginnen, plaats heeft. Gelijk *blijven* en *brengen*, dus eigenlijk *belijven* en *berengen*, en *glas*, *gelas*, *glimp*, *gelimp* is.

Her vertoont zich duidelijk als adverbium, en is caſus obliquus van *hier*. Dus zeggen wy *van ouds her*, *herwaart en derwaart*; en hiervan ons naamwoord *herkomen* voor *oorſprong*. Doch als on-

Digitized by Google

onafſcheidbaar voorzetſel heeft het volkomen de kracht, 't zij van *ver*, 't zij van *weder*, met welk laatſte het ook in den zin van *te rug* zoo wel als van *op nieuw*, ſamenhangt, even als 't met ons *ver* is.

On is *tweërhande*. Het eene is, gelijk wy reeds aanduidden, een dialekt- of uitſpraaks verſchil van *an*. Het andere mogen wy als primitif aanmerken. — In *an* en *and* beſtaat de kracht en het wezen des woords in de vokaal, als vloeiing te kennen gevende (bladz. 44); in het laatſte *on* daartegen ligt het wezen des woords in de *n* als drukking, even als in het Latijnſche *in*, 't Griekſche ἐν, enz.

Dit laatſte en eigenlijke *on* dan is ontkenning of afkeering der hoedanigheid waar het meê gekoppeld wordt. Dit is de aart van de neusletter, in welke de adem van den gewonen weg afgekeerd wordt, en in den afweg van den neus geleid, waar hy den walglijken bygalm verwekt die den Franſchen en ſnuiveren eigen is, doch by onze Hollanders reeds voor eeuwen verfoeid werd. — Op deze wijs hebben wy *onſchoon*, *onkuisch*, *onledig*, *onbeſchaamd*, *ongeleerd*, *onmensch*, *ongodist*, enz. En dus behoort het tot de ſamenſtelling met adjectiven, en ook met ſub-

Digitized by Google

ſtantiven zoo wanneer deze adjectivaal gebruikt worden. In de werkwoorden daartegen heeft het geen plaats, maar neemt eene werkingskracht aan door de byvoeging der tandletter, en men zegt *ont.* — Tot dit *on* behoort het Hoogduitſche *ohne*, (d. i. *zonder*) als boven. Ook behoort hiertoe ons *wan*, als zijnde de Engelſche uitſpraak van dit *on*; daar naamlijk, waar het het naamwoord *waan* niet is. Daar is een overgang in die drie voorſylben. Men neme *ongeloof*, *wangeloof*, en *waangeloof* tot een voorbeeld. Het *wan* houdt een midden, en is dus zwakker dan *on*. Voorts mag op dit woord vergeleken worden mijne Verhandeling over de Geſlachten, Aanteek. *eeee.*

Ont is even dus, tweederlei. Het eene de ontkenning of liever afkeering en *herooving* van hoedanigheid, als in ons ONT*kennen*, ONT*nemen*, ONT*raden*, ONT*zeggen*, ONT*heffen*, enz. waarin het een volkomen ſynonymum is van *af*, als in AF*kenkennen*, AF*nemen*, AF*raden*, AF*zeggen*, AF*heffen*, enz alleenlijk met wat meer nadruk (gelijk de tandletter in zich heeft,) uitgebracht.

Het andere *ont* is het eenvoudige *and*, wat boller uitgeſproken; en beteekent dus *tot* of *tegen.* (Zie bov. bl. 45.) Hiervan het oude *onthier*, dat is *tot hier*, of (gelijk men ook pleonaſticè zegt

zegt) *tot hier toe*, waarin *tot* een voorzetsel, *ont* een adverbium is. Dus ONT*fangen*, dat is *toe-* of *tegen*vangen, (*ondervangen* zegt men thands ook, maar de ware zin is, de hand vangende toe- of tegenstrekken;) ONT*moeten*, *toe-* of *tegen-*, of *te samen* moeten, of anders *ge-moeten*, *con-currere*, *adversus ire*, *ob-viam ire invicem*. Het een en ander *ont* koppelt zich met werkwoorden en verbalia, geene andere naamwoorden.

In de oudste HSS. van *de Natuurkunde des heelals*, die men voor dezen aan Broeder Thomas, naderhand aan Broeder Geraert, (beide even verkeerdelijk) toeschreef, waarvan zie onze Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, IV. Deel, bladz. 73) leest men

Onthier *voorwaart*
Es ons gheopenbaert
Vele dinghe inden Kalendier.

Later HS. heeft hiervoor in de plaats gesteld:

Van hier *vorwaert* enz.

Dwaaslijk, want VAN *hier* is juist het tegengestelde van TOT *hier*. En wat VAN *hier vorwaert geschiedt*, is in futuro, en niet in praeterito.

Zoo dat het louter *non-ſens* is, als waarvan de latere HSS. toen men de oude taal vergeten was, vol zijn.

En zulke ondeugende afſchriften worden dan door de *Le Longs* van den vorigen en tegenwoordigen tijd voor de beste verklaard, om dat zy die beter gelooven te verſtaan. ô Tempora! et ô coecitas

Attollens vacuum plus nimium verticem!

Het voorzetſel *ver* is veelerhande. In de eerſte plaats is het verkort of te ſamentrokken van *over*. Dus in *verlof*, dat is *overlof*, 'tgeen dan ook in eene andere contractie des woords *oorlof* maakt. Dus is het in *verdragen* en *verdrag*, dat eigenlijk *overdragen* en *overdrag* is. Zoo is 't in 't *verhalen* (waarvoor men oudtijds ook *vertrekken* zei), dat is, *overbrengen*, enz. Even zoo in *verwinnen*, anders *overwinnen*, *verladen*, anders *overladen*. Ook in 't oude *verlief* als *overſchot*, waarvan Huydecoper in Melis Stoke II. Deel, bladz. 30, uit Maerlant en anderen; doch hetgeen niet met Huydecoper uit het Franſche *relief* moet gehaald worden, maar uit het oude *lijven*, dat is, plaats houden, waarvoor wy nu *belijven* zeggen, tot *blijven* ſamengetrokken.

In

Digitized by Google

In de tweede plaats is het *voor*, hetgeen ook het oude *over* is, dat mede deze beteekenis had. In dezen zin zeggen wy *verkiezen*, dat is *voorkiezen*, den *voorkeur* voor iets anders *geven*. Dus *verweeren*, dat is *weer doen voor* iets; *vervangen*, dat is *vangen* ('t opvatten) *voor* iemand.

Ook behoort hier eenigermate toe, doch in een derde nuance, het *verzoeken*, het *verwerven*, het *verwekken* van iets, enz.

Ten vierde is dit *ver* het adverbium van verwijdering, *verre* (longè, longinquè). En zoo is het in *vertrekken*, als heengaan genomen, dat is wijder trekken. In dezen zin is 't by voorbeeld in *verloochenen*, *verzweeren*, iets *verzeggen*; 't zelfde, als *aftrekken*, *afloochenen* (abnegare), *afzweeren*, *afzeggen*, enz. — En van hier drukt het

In de vijfde plaats, eene afwending, een verval, misbruik, of mistasting in de daad uit, die ten kwade ſtrekt. Dus is 't met *vergeven* in den zin van *vergiftigen*, en *vergift*. Dus met *veronnen*, dat by onze Ouden *misgonnen* was; met *verraden*; met *iemand verdenken*, dat is *misdenken* (verdacht houden), of ook *verdanken*, in 't Hoogduitsch *verdäncken* (en by ons tot *verdenken* geworden) voor *misdanken*. Zoo zegt men ook by ons, *zich verſpreken* voor *zich misſpreken*.

Digitized by Google

Ook *vergunnen* is by Kiliaan en anderen *misgunnen*. En wy zeggen immers dus ook *verachten*, dat *misachten*, *verbeenen*, dat *verfluiten* is in tegenſtelling van uitrompetten, en dus ook *verachten* is; *verbeuren* dat *misbeuren* is; *verbieden*, dat het tegengeſtelde van *gebieden* is. Ook zei men oudtijds *verdeelen* voor *veroordeelen*.

Terwijl het ten zesde, dus met *weêr* (*weder*) ſamenhangt in de tweederlei doch naauw verwaagſchapte beteekenisſen dezes woords van *te rug* en *op nieuw*; zoo dat *iets verdoen*, of, *de zaak op nieuw doen*, en zoo ook herſtellen, of, haar *te niet doen* beteekent. — Hiertoe kan ook gebracht worden iets *verhalen*, *vertellen*, enz. ſchoon eigenlijker tot den tweeden zin (dien van *over*) behoorende, gelijk men voor iets *nog eens*, *andermaal*, of *op nieuw doen*, ook wel *overdoen* zegt.

En dit eindelijk leidt ons tot de twee laatſte, de veranderende of vernieuwende, en de verwoeſtende beteekenis van dit *ver*.

Ik zeg dan, in de zevende plaats; Het veranderende *ver* drukt dus *wording* uit. Hiervan *verloſſen*, dat is los worden, of, als 't verbum activum door 't tranſitive der doening meêbrengt, *los maken*. Dus *verblijden*, *verwilderen*, *verrotten*, *vermolmen*, dat is *blijd*, *wild*, *rot*, *molm*

Digitized by Google

molm worden, of daartoe overgaan; *verliezen*, dat van *los* (*leas* in 't Angelſ.), los worden is. *Verdrieten*, dat is *tot driete* worden of overgaan ('t geen mede rotſel of drek is). En even zoo is *vertoornen* tot *toorn* overgaan of doen overgaan, enz. en *verworden* en *verwoeſten*-zelve als deze aangevoerde. Desgelijks *verdoven*, *verwerpen*, *vernietigen*, *verderven*, *vernielen* (dat *vernie-elen* is, 't frequentatif van *nie-en*, waarvan *niet*. In dezen zin komt ook *ver* voor, als te niet doende. Zoo zei men wel *verbinden* voor *ontbinden*, en inzonderheid was *een maagd vergorden*, 't Latijnſche zonam ejus ſolvere, haar *ontgorden*, waarvoor men uit misverſtand, naderhand *begorden* zei voor *bezwangeren*. — By al 't welke men echter wel opmerken mag, dat ten aanzien van den dieper grond der ſpraak, en wanneer men ze uit hooger ſtandpunt beſchouwt, *over*, *voor* en *verr'*, *weer*, en *her*, van één en den zelfden aart en oorſprong zijn.

Wy moeten hier nog byvoegen dat dit *ver*, even als wy van *ont* zeiden, niet dan voor verba en verbalia, en volſtrekt met geen andere nomina koppelt.

Weer, eindelijk, het laatſte der voorzetſels waarvan wy hier handelen, valt in beteekenis ſa-

Digitized by Google

men met *her*; doch past beide op naam- en werkwoorden.

Wanneer wy nu een oog op het Latijn ſlaan, zullen wy daar *ambe* en *am* (hetgeen eigenlijk een en het zelfde woord is), met *an*, *con*, *di*, *dis*, *re*, en *ſe* ontmoeten, die de oude Grammatici ook *praepoſitiones loquelares* noemden.

Dat *am* en *amb* ons *om* (het Hoogduitſche *umb*) is, loopt in het oog, en blijkt ook dadelijk in *ambire*, dat, van *amb* met *ire* ſaamgeſteld, *omgaan* (*umbgehen*) is. — *An* (dit naamlijk, want het vragende *an* is elders door ons verklaard, en een ander woord;) is blijkbaar het zelfde, maar de *m* en *n* verwisſelen licht, 't zij uit gemakkelijker paring met lip-, tand-, of keelletter. 't *Anquirere* is eigenlijk omvragen, *rond* zoeken. — Dat het *con*, *cum* is, weet ieder. — En dat *di* en *dis* Grieksch zijn, is even blijkbaar. Het is naauwlijks noodig op te merken, dat dit *di* ſplijting en dus affcheiding te kennen geeft, en met het *duo* (ons *twee*) van één aart is. Men zie onze kleine Verhandeling over de Getalnamen, in het IV. Deel der eerſte Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden. — *Re* is ons *her* in den zin van herhaling; in beide welke woordtjens de *r* ei-

Digitized by Google

eigenlijk 't wezen maakt dat de *renning*, de vloeiing, het ῥέειν, het *ruere*, uitdrukt; en zoo drukt dit *re* ons *her* en ons *weer* beide uit. — *Se* is de wortel van *fecus*, waarvan zie hiervoor, en drukt de afſcheiding uit. Het hangt te ſamen met ons *zijde*, dat is verdeeling. De oorſprong is in *ziehen*, als het Hoogduitsch ſpreekt (wy zeggen *tiën* of *tijen*), voor *trekken*. 't Is aftrekking.

Eindelijk, wat het Grieksch betreft, waar men ἀ, ἀρι, ἐρι, βου, βρι, δα, ζα, δυς, νε, en νη heeft: Het is lang opgemerkt dat ἀ, en ἀν (of ook ἀνα, waar dit geene verdubbeling of herhaling uitdrukt) het zelfde is, en zoo is het derhalve ons ontkennende *on*; ook wel een verkorting van ἄμα, ons *mede*, of eindelijk het verſterkende ἄγαν. — Het ἀνα behoort hier niet, als zijnde niet onafſcheidelijk, ſchoon het tôt ons oude *aan* en *aan*, dat is *weder* en *wederom*, te rug te brengen zou zijn.

Ἀρι en ἐρι vergrooten als uitbreidende, en zijn van het evengemelde ῥέω, als uitvloeien.

Βου is het naamwoord βοῦς (een *os*) in ſamenſtelling, ter vergrootende uitdrukking, waarvan onze Verhandeling over de Comparativen, I. Deel, bladz. 64. Zoo zeggen zy βούπαις; wy, *een kind*

Digitized by Google

als een kalf, of *een kalf van een kind*, voor een groot kind, en *een vent als een os* voor een groote, grove, en zware karel. Voor hun βούλιμος zeggen wy eigenaartiger *hondshonger*; en voor βουΐτις, *kalfsoog*, maar het *ſchoon* dat het Griekſche woord daarmeê uit moet drukken, in *lelijk* veranderende.

Βρι is de wortel van drukking, perſſing, verzwaring, en hangt te ſamen met het Latijnſche *premere* en het Griekſche πρίω, en zoo ook met het Latijnſche *prae*, en ons *breken* en *perſen*, enz. Het drukt dus op de beteekenis des woords waar het meê gekoppeld wordt en verſterkt dus, even als dit Latijnſche *prae*.

Δα en ζα (met verſchil van uitſpraak, het zelfde woord, even als ons *de* en der Engelſche *the*, ons *dat* en hun *that*,) is desgelijks een drukking of verzwaring der beteekenis waar het voor-gevoegd wordt, en dus, een verſterking. De ſamenhang dezer ſylbe δα met δὴ (waarlijk, zeker!) is in het oog loopend, zoo wel als de toevoeging van ζα by het adjectif om de daarin uitgedrukte hoedanigheid te verheffen, vrij na met ons Hollandsch *zeer* of *zoo* overeenkomt. Ζάπλουτος, *zeer rijk*, of *ó zoo rijk!*

Δυς hangt ſamen met δύω, *duo*, en *dubius*, dat men ook voor gevaarlijk en moeilijk nam.

't Drukt

't Drukt dus twijfelachtig en van daar moeilijk uit. Wy pasſen op gelijke wijze ons *naauwlijks* en *ter naauwer nood* toe.

Νε en νη is de ontkenning der drukkende of afwendende *n;* en in anderen zin, de bevestigende *n* van νή en ναὶ.

Λα en λι, welke men hier by plach te voegen, heeft de geleerde Ruhnkenius reeds in een zijner Kritiſche Epiſtolae uitgeworpen.

Hierby kon ik dit kleine overzicht laten berusten; doch moeilijk kan ik van my verkrijgen, hier een onafſcheidbaar voorzetſel ſtilzwijgend voorby te gaan, dat altijd over 't hoofd gezien wordt, als beſtond het niet, en echter in onze taal niet minder aanmerkelijk is dan in 't Italiaansch: naamlijk, de zich voor andere konzonanten plaatſende en zoo zich met deze tot eene ſylbe ſamentrekkende *ſ.* — Deze *ſ* is tweederlei.

De eerſte en veelvuldig voorkomende is, die ſnelheid geeft aan de doening van 't werkwoord of van het daarvan gevormd naamwoord, en dus ook kracht en volheid; en deze vindt men aan menigte woorden toegevoegd. 't Is de ſnelle vluchtige *ſ.*

Zoo heeft een *ſchel* geluid, een *hel* geluid in, maar

maar het is met meer ſnelheid in beweging. Zoo klonk voorheen een *ſchelling* ſneller (hooger noemt men 't) dan een *heller*. Zoo is *ſlank* wel *lank* (of *lank*) maar met een denkbeeld van ſlingering daarin, ſtrijdig met of overwinnende de logheid en ſlapheid die in de *l* ligt. Zoo ſtaat *ſlabbe* tot *labbe*, *ſluier* tot *luier*, *ſluimen* (ſluimeren) tot *luimen*, *ſnaar* tot *nervus*, *ſneb* tot *neb*, *ſnik* tot *nik*, *ſnipper* tot *nippel*, *ſpit* en *ſpiet* tot *piën*, *ſpijker* tot *pijk* of *piek*, *ſpik* tot *pik* (punt), *ſpil* tot *pijl* (*pilum*), *ſpina* tot *pinna*, *ſtok* tot *tak*, *ſtreke* tot *treke* (*tractus* of *aſtutia*), *ſtrekken* tot *trekken*, *zwabberen* tot *wabberen* of *wapperen*, *zwirrelen* tot *wirrelen*, *zwarrelen* tot *warrelen*, *zwak* tot *wak*, *zwellen* tot *wellen*, enz. enz. Welk alles in 't algemeen en ten aanzien van de beteekenis gezegd zij, zonder daarmede de woorden, dus tegen elkander in vergelijking geſteld, juist altijd en in het byzonder, het een van het ander te willen afleiden.

De andere *ſ*, en waar ik hier inzonderheid de aandacht op wenschte te vestigen, is de ontkennende. Zy ontkent niet ſlechts, maar (meer dan dit) ſtelt het tegendeel van het woord waarmeê zy gekoppeld wordt. Zoo zegt het Italiaansch

Digitized by Google

liaansch *ſſortunato*, dat is niet ſlechts *niet gelukkig*, maar in een ſtaat van ſtellig ongeluk. Zoo, *ſſaccendato*, niet alleen onbezet met bezigheden (*faccende*), maar *lui- en leégloopend; ſſardellare*, niet alleen ontpakken, van *fardello*, pak, maar plonderen, uitſchudden; *ſſidanza*, geen bloot gebrek aan vertrouwen, maar *wantrouwen*. Dus *ſgradire*, mishagen; *ſnervare*, ontzenuwen; *ſparjare*, ontparen, van één ſcheuren; *ſpolverare*, afſtoffen; *ſprigionare*, ontſlaken; *ſſacciare*, ontpakken. Welke *ſ* men in die taal tot het voorzetſel *dis* en tot *di*, als in *dimovere*, kan brengen, doch by ons geenzins. En waarvoor men (om naar de wijs der Grammatici een andere bron aan te nemen) veel eerder tot *zw*, als verloop van *tw* als ſplijting, zou moeten te rug keeren; doch 't geen verder gezocht is, dan wy noodig hebben, die aan de enkele letter door hare vorming-zelve een kracht van uitdrukking toekennen, zonder welke ook de paring of koppeling niets kon uitwerken; en dit, daar de *ſ*, als wy elders aanmerkten, zoo wel als de *n* een neusletter is, waarvan (als zoodanig) de aart afkeering van de hoedanigheid daar zy op ſlaat, met zich brengt, alhoewel thands die onaangename uitſpraak door de neus, waarin de eigenlijke uitdrukking van afwending, afkeering, en verwerping,

Digitized by Google

ping, by ons door een meerdere zachtheid en beſchaafdheid verloren ging. — Doch komen wy ter toepaſſing van die *ſ* op onze taal.

Wy vinden haar in veel woorden, waarvan eenige hier een plaats moeten innemen. Zoo is het met *ſprokkelen*. Meer dan het eenvoudig ontkennen, ja, volſtrekt het tegendeel van *brokkelen*, (hetgeen *brokken verſpreiden* is,) is dit ſprokkelen, *brokken by een zamelen*. Zoo is *ſtrooien* (oudtijds ook *ſtreien*, *ſtreën*, *ſtreuen*) het tegengeſtelde van *treien*, dat is *te rei* (op een reeks of in orde) *zetten*, en waarmeê *tre-en* dat het grondwoord van *trekken* is, ſamenhangt. Zoo is *ſpringen* en *ſprengen* het tegengeſtelde van *pringen*, *prengen*, *prangen*, dat *be-ringen*, *be-rengen*, benaauwen is, en dus *losworden*, *losraken*, *verbreeden*, *enz.* Zoo is *ſterken* (eigenlijk *ſterrigen* of *ſtarrigen*, frequentativum van *ſtar*, *ſtijf*,) het juist tegengeſtelde van *tarren* en *tarrigen* dat is ſcheuren, waarvan ook *tarnen* en *tergen* is. Zoo is *ſpelen* (*ſpielen* als 't Hoogduitsch heeft,) het tegengeſtelde van *pielen* ('t Hebreeuwsch פעל,) dat is *arbeiden*, welk woord by ons ſaam is getrokken uit *pinelen*, van *pinen*, *pijnen*, uit *pijn*, in het Fransch *pêner*, en *peine*; waarvan

on-

Digitized by Google

onze Ouden ook ſteeds *pijnen* voor arbeiden, en *pijner* voor *arbeider* zeiden, als by Maerlant, Van Velthem, en alomme blijkt (*).

En even zoo is ook in het Latijn *ſimplex* het oppoſitum van *implexus*, *ſub* het oppoſitum van ons *op*, *up*, algemeen woord, en in 't Grieksch ὑπὸ; welk *ſub* in zijne ontwijfelbare beteekenis allerduidelijkst eenen tegenſtrijdigen oorſprong met dien van *ſuper* toont. Desgelijks is *ſingulus* het oppoſitum van *unculus* of *uniculus*, of liever nog (zoo men dus wil) van *jungere*, het geen zelf van *unus* is, als vereeniging. — En zelfs, wat is *ſinere* anders dan het oppoſitum van *inire*, en dus *niet intreden*, dat is, zich niet inmengen met iets. Om niet nogmaals op *ſecus* als afzonderend heen te wijzen. — Vergelijking met meer talen zouden dit buiten allen twijfel ſtellen. Doch dit weinige zal genoeg zijn om de aandacht der ware Spraakonderzoekers te veſtigen op dit nog te weinig beoefend gedeelte der Taalkunst.

Men ſla de oogen ſlechts op om te zien, en ga vrij en op eigen beenen door de opene beemden,

(*) Men zie b. v. de Fragmenten van den H. Reinout in ons I. Deel, bladz. 188 volgg. vs. 110, 136, 185.

Digitized by Google

den, die ons in de menschlijke Spraak open liggen, en elk wie gevoel van de waarheid en 't ſchoon heeft aanlokken, in plaatſe van altijd in de modderige ſtappen van voorgangeren, die geen oogen voor waarheid of zielkennis hadden, zijne treden te zetten! Nooit genoeg kan hier het verbasterd menschdom toe aangeſpoord worden, op dat wy eens weder tot de oude en echte wijsheid geraken, die in de erkentenis van den ſamenhang tusſchen de ontfangen indrukken en invloeden van buiten en onze weêrkeerige te rug ſpiegeling, de vrucht van hare bevatting, beſtaat.

DE

Digitized by Google

DE KLEUREN.

UIT EEN HANDSCHRIFT VAN DE VIJFTIENDE EEUW.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE KLEUREN.

Het kleine Stukjen dat wy hier geven, in 't Handſchrift getyteld: EEN MOY SPRAKE VAN SESTERHANDE VERWE, te houden voor een voortbrengſel der vijftiende eeuw, handelt over de Kleuren en hare toepaſſing. Zy worden daarin met de Heraldique kunstbewoording, dat is met de namen, waardoor zy in de wapens beteekend worden, genoemd; en van welke het niet ongepast zal zijn, hier de reden en oorzaak op te geven. — Men merkte by 't ontſtaan en den bloei der invoering van de wapenteekenen der Middeleeuwen de kleuren niet aan als kleuren, maar beſchouwde daarin de ſtoffen, waaruit de voorwerpen geſneden of gevormd werden. Het was niet wat wy thands ſchilderen noemen, dat is, door kleuren of kleurende vloeibaarheden verbeelden, maar een opleggen van een tot ruit,

Digitized by Google

rondte, ſtreep, of diergelijke gedaante gefatſoeneerde en uitgeſneden ſtof. Ten gevolge hiervan lagen dan de voorwerpen boven op het grond vak, en waren dus inderdaad verheven, niet uitgebeiteld, maar opgehecht; gelijk de Roman van de kinderen van Limburg het noemt:

Hi wapendem met wapenen root,
En daerin een halve mane
Van witten zilueren verheven.

Namelijk, gelijk wy goud en zilver in eigen zelfſtandigheid by wege van dunne bladen opleggen, lei men ook andere natuurlijke ſtoffen, zoo als b.v. wezendlijk bont van dieren op, en noemde of roemde (blazonneerde, zei men,) niet de kleur maar de ſtof-zelve; en hieraan overeenkomſtig was het ook dat men de verfſtoffe-zelve als lichaam, en niet de kleur die daar eigen aan was, noemde. Hiervan zijn dan ook die namen geen adjectiven maar ſubſtantiven, en men kan niet zeggen een *kele Leeuw* of een *ſabele balk*, maar men zegt een *Leeuw van keel*, een *balk van ſabel;* en zoo zegt men ook kwalijk (wat men tegenwoordig wel hoort) een *zilveren maan*, een *gouden zon*, in plaats van het oude: een *zon van goude* en een *maan van zilver.*

Hiervan dan de namen: *ſabel*, dat is zwartverwig bont,

bont, van den *ſabel* (het *ſabeldier*) genomen; (*zobil* zegt het oude Hoogduitsch); *hermelijn*, wezendlijke hermelijnhuid met ſtaartjens van het dier; en de geſchakeerde peltery die men *vair* noemt, waarvan zoo ſtraks breeder.

Wat de *kleuren* betreft, welke men in een methodique leerſtelling der Heraldie, van de *bonten* zoo wel als van de twee *metalen* (goud en zilver) onderſcheidt: Dat hier geen *ſabel* toe behoort, is uit zich-zelfs even klaar als dat *goud* of *zilver* (metaal zijnde) geen kleur is; en het is alleen by misbruik zoo men *zwart* en *wit* onder de wapenkleuren telt, daar er geen ander zwart dan *ſabel*, en geen ander *wit* dan *zilver* in beſtaat, even weinig als ander *geel* buiten *goud*.

Twee METALEN derhalve kent deze weten ſchap, naamlijk goud en zilver; en drie BONTEN, reeds genoemd; maar hoe vele KLEUREN dan? — Deze kleuren zijn als kleuren, drie ingetal, naamlijk, *blaauw*, *rood*, en *groen*. Alle drie, delfſtoffen.

Het *blaauw*, dat men kwalijk en uit misverſtand wel eens met het later Franſche woord *azuur* noemt, is de *lapis lazuli*, de ſtoffe van dezen ſteen-zelve, en heet dus *lazuur*; en geen ander blaauw kent de Heraldie. Het woord is zichtbaar Ooſtersch, ook zegt men daar لاجورد

Digitized by Google

lagiurdi, met de ſmeltende *g*, voor blaauw.

Het *rood* is desgelijks niets anders dan de verfſtoffe, van welke het in het Fransch den naam van *gueule*, by ons *keel* voert, dat is de oudtijds gebruiklijke *chryſocolla*, een delfftof uit Macedonie aangebracht, uit welk *colla* naar de gewone verbastering der enkele en zwakke *o* in *eu* en *e*, beide dit *gueule* en *kele* ontſtaan is. En deze verf was een eenigzins geelachtig rood, als onze *menie;* ja ſchijnt wel tot dit zelfde mineraal behoort te hebben. En dus was het rood van wapens, banieren, en vlaggen, oudtijds eigenlijk, wat wy thands oranje noemen, en zoo is dat onzer Staatswimpels niet anders dan de kleur der goudkleurige *oriflamme* van Frankrijk, als ik elders aanwees (*); hoezeer men in de woede der partyſchap tusſchen 1784 en het najaar van 1787, by de toenmalige zoogenaamde Staatenvergadering van Holland de domme onbeſchaamdheid had van dit by het verbieden van *orange-blanc-en bleu*-linten in een opzettelijk daartoe inge-

(*) In de Aanteekeningen op den Vierden zang van den Fingal; waar echter onder de ontelbare Drukfeilen waar alles wat in mijne uitlandigheid by Allart uitgegeven is, van wemelt, het Franſche *gueule* van ons *geel* afgeleid wordt, daar er gelezen moest worden: *waar-*

van

gericht plakkaat te ontkennen. Intusschen heeft de gelijkheid der twee woorden *keel* en *geel*, zoo wel als de min of meer tot elkander trekkende zweem dezer kleuren-zelve, wel eens verwarring veroorzaakt. Doch deze verf schijnt ook wel met het paraetonium verward te zijn geworden 't geen Egyptische aarde was, uit de stad van dien naam (naby Alexandrie) aangebracht.

Eindelijk het *synobel* is even zoo een soort van *terre verte* die toen uit *Sinope* kwam, van waar de Romeinen in veel vroeger tijden ook een geele aarde ontfingen, die zy als verfstof gebruikten en daarnaar noemden (*). Men noem-

de

van het ook van de Fransche met een verbastèrd woord, doch aan het Hollandsche woord geel *vermaagschapt*, gueule *genoemd wordt.* Het is zoo, want ook het Latijnsche *colla* hangt samen met ons *geel*, schoon eigenlijk *gal* zijnde en den naam van den *gal* gevende, waarvan wel eens nader.

(*) Men vindt ze byzonder gedacht by Palladius (niet den Italiaanschen *Palladio*, maar een veel ouder doch laten Latijnschen schrijver, naamlijk van de vierde eeuw onzer jaartelling, die veel uit Vitruvius heeft getrokken, welke ik ook meen, dat onder de verfstoffen daar van handelt. En is by onze Ouden dit *sinopel*, of (als zy het ook schreven, *cinoble*) gants niet te verwarren, als wel eens geschied is, met *cinopre*, 't geen de *cinaber*, de minerale vermiljoenverve is, waarmee zy wel gewoon

de deze verf ook *creta Smyrnaea*, en by de Grieken hiet zy θεοδότη naar den gene die haar eerst by hen in gebruik bracht.

By deze drie verven kwam naderhand nog het *purper* (purpura), ook een ſubſtantif, waarom men in ons Nederduitsch ook *purperen* als ſtoffelijk adjectif, en niet een *purpere kleur* of gloed, zeggen moet, even als een *gouden*, en niet *goude*, *glans*.

Edoch eigenlijk behoort het purper niet tot de oude wapenkleuren, even weinig als het nog later ingevoerde *naturel* is, hetgeen in eene wezendlijke ſchildering van een voorwerp met volkomen nabootſing zijner kleuren beſtaat, als by voorbeeld in 't ſchild van Milanen het *kindtjen* in den muil der ſlang van ſinopel, het blazend menſchen aanzicht (den *ſtormwind* verbeeldende) in de twee kwartiervakken van 't oude vaandel der *Cent-ſuiſes* in Frankrijk, en ook in mijne kwartieren bekend. Gelijk men dan ook wel om dit menſchlijk naakt uit te drukken *inkarnaat* gezegd heeft, doch hetgeen louter kleur en geen verf of ſtoffe uitdrukt.

Wat nu voorts nog het het *vair* betreft, dit is,

waren de ſchacht van een ſpeer te kleuren, (*Met cynopre geuaerwt rood*, heet het, Wal. f. 40 v.) en die men veelal met lazuur ſchakeerde. (Aldaar, 44.)

Digitized by Google

is, als gezegd is, mede een bont, en wel, een graauw bont, beſtaande in den huid van een ſoort van klein wezeltjen, (ook wel graauwe hermelijn geheeten,) blaauwachtig graauw, doch werd, zekerlijk om de zeldzaamheid, nooit anders gebezigd dan met het blank van hermelijnwit in gelijke figuren doormengd, en het is eigenlijk deze mengeling of afwisſeling of (wil men 't) ſchakeering, die den naam van *vair* draagt, uit het Latijnſche woord *varius*, dat is *verſcheiden*, of, zoo men thands in het Fransch zeggen zou, *variant*, gelijk men by hen ook *changeant* zegt van hetgeen wy in een geweven ſtof weêrſchijn noemen. Intusſchen ging die naam by de Franſchen buiten het Heraldique allengs over om het graauw of het licht-blaauw te beteekenen, waardoor men aan de ſchoone vrouwen des ouden tijds *yeux vers* (dat is van de kleur van dit *vair*) toegeſchreven vindt, hetgeen zelfs wel uit onkunde *verts* geſchreven is, maar zeer verkeerdelijk voor *groene oogen* (als die der katten zijn) gehouden zou worden.

Dus in de *Contes dévots*, door Le Grand uitgegeven, ter plaatſe in de Byvoegſelen op mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden bladz. 379 van het II. Deel. Zoo zegt het zeer oude Dichtſtuk, *Le voeu du Heron:*

Digitized by Google

A ches gorgues polies, ches colieres tirant,
Chil oeil vair, *ſplendiſſant, de beauté ſourlant,*
Nature nous ſemont d'avoir ceur deſirant.

[By zulk een gladde hals, een boezem zoo aantreklijk,
Zoo'n blaauwend oog vol glans waaruit de ſchoonheid lacht,
Vermaant en drijft Natuur, dat daar het hart naar tracht.]

La Ravallière dacht dat het *groene oogen* beteekende, en zoo vat Vanderbourg het ook op in zijne Aanteekeningen op Clotilde, die inderdaad wel beter uitlegger verdiend had. — De Roman van Perceforeſt ſpreekt op gelijke wijze by de Tornooien, van het heerlijk gezicht *des clairs viſages, des yeux* vairs *et rians, et des doux régards attrayans des pucelles*, die daarby toeſchouden en ſchouwſpel maakten. — Men vindt ook wel op enkele plaatſen *yeux pers*, als, by voorbeeld, aan de ſchoone *Yſeult aux blanches mains* in den Triſtan de Leonnais toegeſchreven worden; maar dit is door een valſche uitſpraak der *v* die, met *f* verwisſeld, in ſommige ſtreken tot *p* overging. — In 't voorbygaan merk ik aan, dat by de Franken dit de Nationale kleur der oogen was, gelijk die van het hair, *blond. Plus jaune que fin or*, zeggen de Romans van den ouden tijd alom. Het zwarte hair en oogen

is

Digitized by Google

is uit vermenging met de Italianen en Spanjaarden, en Spaanſche Maranen of Mooren, van welke laatſten ook de *petits nez rétousſés* afdalen, die zy ſraai gelieven te vinden. En, op dat ik dit hier nog byvoege, men ziet dat men *gorgue* zei als ons *gorgel*, (waar het van is) zonder ſmelting en dat de *c* oudtijds *ka* was, en om de ſmelting te verwekken de *h* aannam; het omgekeerde van 't Italiaansch. Sedert de ſmelting der *c* voor *e* en *i* heeft men de *o* in *ceur* moeten invoegen en *cœur* ſchrijven om aan het Latijnſche *cor* te beandwoorden.

Onze Ouders noemden dit *vair* met den naam van *weerblaauw*. Zekerlijk van het Franſche *vair*, want anders moest dit woord luchtblaauw beteekenen. Zie mijne Geſlachtlijst op *weêr*.

Dit oude Stukjen nu, zeven kleuren ſtellende, noemt naar de wijze van dien tijd, zoo wel ſierlijkheidshalve zoo het ſchijnt, als om ze (of 't ware) te veredelen, de kleuren die in de wapenen voorkomen ook met de Heraldiſche namen, van *lazuur*, *keel*, *ſynopel*, en *ſabel*, en *vair*; terwijl het de metaalnamen, zich zoo wel niet latende toepaſſen, in adjectiven van toeſpeling verandert, en *geele verve guldijn*, en *wit zilverijn* zegt.

Dit

Dit achte ik best, hier in ſamenhang vooraf te laten gaan, om te groote uitwijding in de korte Aanteekeningen die achter het Stuk volgen zullen, te mogen vermijden.

Ten overvloede wil ik hier echter nog wel ter zelfde gelegenheid de benaming der kleuren-zelve als kleuren, dat is als nuances der belichtiging van een voorwerp, met eene enkele aanſtipping ontwikkelen. — Van alle de benamingen is er geen dan alleen die van het *rood*, welke de kleur-zelve in hare aandoening te kennen geeft, de overige zijn verwijzingen ter vergelijking.

Het woord *rood* toont de ruwheid en ſnelheid dezer kleur voor gevoel en gezicht aan, ja drukt ze uit. De *ruwheid* is op 't tastgevoel-zelf zeer bemerklijk, en blindgeborenen herkennen het daaraan. Dat de *r* ruwheid, en daarom ook uitſteking en verheffing boven het vlakke en effene, en dat zy tevens ſnelheid van beweging uitdrukt, is duizendmaal en in alle talen opgemerkt. Van deze ſnelheid is 't dat het rood gezegd wordt byzonder in de oogen te ſteken; want geen ſpits ſteekt dan door aandrijving, en de ſteking is ſterker naar mate van de ſnelheid waarmeê zy wordt aangedreven. Het *rood* is derhalve het (by uitſtek van de overige) ſnel aangedreven licht

licht eener ruwe oppervlakte Het werd daarom de uitmuntende en dus prachtigſte onder de kleuren gehouden, gelijk het *goud* onder de metalen, en het *ſabel* onder het bont. Zie by voorbeeld den Duitſchen en zeer ouden Roman, *König Rother*, waar de Hofjuffers der Prinſes van Konſtantinopel

— trogen ritarlich gewant
Von groceme overmote;
Cyclat der gote (beste zijde),
Der was mit deme golde
Geſtikit allen halve (allerzijds doorſtikt),
Darvnder zobil *vnde* kelin. Vs. 1833 en volgg.

Cyclat (kostbre zijdenſtof) was dus in het later Griekſche Rijk genoemd naar het vrouwenkleed κυκλὰς, een ſtatig gewaad der vrouwen, de naam waarvan ouder is, doch dat men toen van zijde maakte.

Het woord *kleur*-zelve is zoo wel als het Latijnſche *color*, van *lo*, licht, en eigenlijk *ge-lo-er*, belichter of belichting, het zij in activen het zij in paſſiven zin. Het is dus het zelfde woord met *gloor*, dat ook uit *ge-lo-er* is ſaamgetrokken; gelijk *lie*, door de oude Angelſaxiſche uitſpraak van *loe* ontſtaan is, waarvan *licht*, *glimmen*, en 't oude *glinst* en latere *glinſter*, voortkoomt. Op het

het oog-zelf toegepast, waarin men oudtijds het licht en een uitschieting van stralen stelde, heeft het *loeren*, dat is *lo-e-ren*, en meer woorden van die afstamming gemaakt. En hiervan is een *kleur* en een *glimp* aan iets geven, het zelfde.

Kleur drukt derhalve de belichting uit, wier verschillende wijziging, naar de oppervlakte der voorwerpen dit meêbrengt, de verscheidenheid van kleur maakt. En *rood* is de meest stekende verscheidenheid die er zich in opdoet.

Blaauw is niets anders dan *be-luw*, van *lue* waarvan *lucht*, dat is *luchtkleur* of wat wy *azuur* noemen. En even zoo is

Groen, *groeïng-kleur* (dat is der *vegetabelen* kleur) van *groeën*, *groeien*. Beide deze benamingen zijn dus, als wy zeiden, vergelijkingen tot andere en bestendige voorwerpen door wier kleur hunne beteekenis bestemd (of, als men het noemt *gedetermineerd*) wordt.

Geel, is een woord waarvan 't wezen aan de spanning der keel, niet zoo zeer van den gorgel als begin der luchtpijp, maar van de keel als ingang der maag, hangt, en de g is in deze twee woorden by een echt Hollandsche uitspraak ook zeer onderscheiden. De laatste heeft iets walgends, gelijk er ook inderdaad by sterk blind

kend

Digitized by Google

kend geel, wanneer het niets van het roode, en ook niet eenige toemenging van groen, heeft, iets walgends wordt opgewekt. 't Geen ik in zwakke geſtellen, uit ziekte opgekomen en eensklaps aan ſtekend geel in den zonneſchijn blootgeſteld, wel tot werklijke braking zag overgaan. Het is dus verwant met het woord van *gal*, 'tgeen wel in zijn oorſprong met *geel* eenzelvig zal zijn. En zoo is 't ook met *geil*, vet, waarvan ook de *boter*, geil plach genoemd te worden en oudtijds ook *geile maandag* bekend was, als *vette* maandag ter voorbereiding van de Vaſten ſtrekkende, in 't Latijn *ſalax Lunae dies*, ook by Huydecoper wel bekend; en *geil* in den zin van dartel, (*laſcivus*). Dat *dartel* van *darren* is, zij in het voorbygaan aangemerkt. Het is *luxurians*, en zoo is de huiduitſlag die men *darter* heet, *luxuriatio ſanguinis*. In 't plat-Duitsch, zoo 't in Duitschland genoemd wordt, zegt men ook *gil* en *gile*. Het eerſte vind ik in den *Bremer mundart* ook opgeteekend. En in den H. Brandanus, vs. 604:

He rep to den kſle (D. i. hy riep tot het ſchip)
Lude ut dem ghile (luid uit de keel),

Desgelijks aldaar vs. 786, 979.

Zwart

Zwart is niet anders dan *zwaar*, als het zwaarſte, hevigſte, en ſterkſte, dat door zijne overdekking van de oppervlakte alle licht uitſluit, en door geene andere wijziging te verdrijven is. En *Wit* daartegen draagt als het kennelijkst zichtbare en zichtbaar, makende den naam die met *weten*, kennen, met *wit*, opmerking ſamenhangt; ja zelfs met het volkomen *wezen* des lichts. Het drukt tevens ſchoon of gewasſchen uit, waar het desgelijks meê ſamenhangt, en de kleurlooze zuiverheid van het *water*.

De andere talen gaan ons niet aan; wy willen echter nog wel een oog op 't Latijn en Grieksch werpen, ook in dit vak van benamingen wederom minder oorſpronklijk en αὐτάρκεις dan ons Duitsch.

Het Latijnſche *ruber* en *rufus* en Griekſche ἐρυθρὸς hangt zichtbaar met ons *rood* zoo wel als met *ruw*, *rudis* (het tegenſtrijdige van *glad*), met *rudera*, *ruere*, enz. te ſamen. Het Latijnſche *cæruleus*, even zoo, wel niet in klank, maar in beteekenis, met ons *blaauw*. Het Latijnſche *viridis* is van *vireo*, het geen Nonius Marcellus door *creſcere* uitlegt, en is van *vis*, 'tgeen met ons *wasſen* (uitſpruiten), met het Hoogduitſche *wieſe* (groene weide), en met dit *weide*-zelf enz. verbonden is, en het Griek-

Digitized by Google

Griekſche χλωρὸς beandwoordt daaraan. *Flavus* daartegen ſchijnt met den wortel van *flamma* ſaam te hangen, die van 't wemelen of geblaas is; en het Griekſche ξανθὸς ſchijnt wel met ξαίνω of ξανῶ, als een in 't oog ſnijdende of vermoeiende kleur in betrekking te ſtaan. Doch *geel* en *rood* zijn zeer dikwijls in benaming verward, waarvan men de oorzaak hier boven heeft kunnen opmerken. — *Niger* ſchijnt wel oorſpronklijk een negatif of privatif te zijn, en misſchien wel van *acer*, gelijk μέλας van μὴ λάζομαι, als ware 't niet te vatten voor 't gezicht. En zoo is dan ook wellicht *ater*, dat bovendien kennelijk met *atrox* ſamenhangt. Nonius Marcellus verklaart *nigrum* door *triſte*. Doch dit laat ik daar. — *Blaauw* noemen de Latijnen naar den hemel, en 't Grieksch κυανὸς beteekent niets anders dan *donker*.

Ons *graauw* eindelijk is inderdaad geene kleur, maar *beſtoven*, *begruisd*, *gekrenkt*, of *gerimpeld* wit. Het is dus natuurlijk dat het met *gruis* (*graus*) en met *grof*, dat is *grauw*, *ruw*, ſamenhangt. En zoo is ook ons *grijs* een verſchillende uitſpraak van *graus*.

Met *niger*, zwart, hangt het *bruin* eenigzins

Digitized by Google

ſamen, gelijk het *blank* met wit. Corn. Fronto maakt in 't Latijn de onderſcheiding door tegenſtelling. „ *Fuſco album* opponitur (zegt hy), „ *nigro candidum.*" En hy voegt er by: „ *Al-* „ *bum* natura, *candidum* arte fit." Ik laat daar de juistheid van 't laatſte. By *fuſcus*, mag men met Agraetius den Grammaticus, ook *furvus* ſtellen. *Candidus* is zeker van *candeo*, dat met *ca* van *calor* verwant, en gloeiend is, gelijk felle gloed het zuiverſte en ſchitterendſte wit toont, als in 't Anakreontisch versjen:

De Liefde zag my gloeien,
Hy zag me in 't gloeien blozen,
En door den gloed vergulden;
Hy zag me thands verbleeken
En van den gloed verzilverd.
Gelijk het zuiverst koper,
Wanneer het in den oven
Op 't punt gebracht van ſmelten,
Noch goud gelijkt noch zilver,
Maar teffens goud en zilver;
Zoo zag hy my verzilverd.

En inderdaad is het wit volkomen lichtſchittering. *Albus*, by de Grieken ἀλφὸς, is misſchien duiſterer zoo het niet meelkleur van ἀλφι, of kleurloos beteekent, of door het Thema *a* (vloeiing), met water en dus met zuiver ſamenhangt.

Ons

Digitized by Google

Ons *bruin* is zichtbaar niets anders dan *be-ruiwen*, en beteekent dus, overéénkomſtig wat wy zoo even omtrent het woord *graauw* aanmerkten, alhoewel met een verſchil van nuance, dat zelfde wat dit *graauw* is. *Blank* is *be-lauwing*, verflaauwing, bezwijking van kleur; en *bleek* hangt nevens het Griekſche λευκὸς, met ons LEUKwarm te ſamen, dat met *lauw* en *flaauw* het zelfde is, als zijnde *be-leuk* of *be-laauw*; met welk *laauw* wederom ons *láag* en het Engelſche *low* in verband ſtaat. Men herinnere zich wat ik in de Aanmerkingen en Byvoegſelen op mijne Verhandeling van het Letterſchrift (bladz. 168,) betreffende dit woord *leuk* opmerkte, en vergelijke over de betrekking tuſſchen de uitgangen *w*, *g*, en *k*, der adjectiven, mijne Verhandeling over de Geſlachten, § 83, en 97, en Aanteek. *ppp*. Immers dat *bleek* ook eene ſamentrekking is en wel uit *be-leek*, loopt in 't oog, en het ſlappe van den tongſlag der *l* in deze woorden toont zich van zelfs op des ſprekers gevoel als in het gehoor.

Dit vooraf gegaan zijnde, volgt hier het oude Dichtſtukjen woordelijk.

Digitized by Google

Een moy sprake van sesterhande verwe.

SEs verwen syn op eerden/
Die daer god op liet ghewerden
Met synen mijnnentlikker goede/
Op dat die mensche mit vrien moede
Hem soude besinnen eñ leren
Gode te dancken eñ te eren.
Doch hebbent die meisters bescreuen
Dat der verwen syn zeuen:
Want si segghen dat grau ermijn
Metten verwen gherekent [*moet*] sijn.
Dat is onrecht/ soe my denct;
Van tween verwen ist ghemenct:
Wit eñ zwart ghemenghet gaer
Dat is een recht grau vaer/
Eñ is ghemenghet van tween;
Een is gheen verwe alleen.
Doch wil ick spreken daar van
Daert hem behoert soe ic naest kan.
Het sijn twe verwen principael/
Wit eñ zwart/ dat weet ic wael/
Want vanden witten maectmen al
Verwen die men maken sal/
Eñ alst in tzwarte is ghecomen

He-

Hebet sijn beste verwe ghenomen;
Want op eerde wijf noch man
Van zwarten wit gemaken kan.
Den graeu wil ic tsijn gheuen/
Na dat hem metten recht is bleuen.
Dabid die coninck sept/
Dat die menschе dan sijnre ionctheit
Bi seuen craten op klimmen sal
Eer hi sijn eynde volleistеit al;
Nv wil ic d openbaren
Elken craet bi xii iaren/
Eñ elke verwe in hogen graet
Wil ick gheliken met enen etaet.
Die eerste craet daer wp in sijn
Mach wel heten wit zsluerijn:
Want zilver is reyn eñ wit/
Het en roest noch en besmit.
Alsoe sullen die kinder sijn
Binnen claer als zsluerijn/
Onnosel nader enghelen aert/
Euen wit eñ wel bewaert.
Zilver dat heest soeten clanck;
Der kinderen stem gheest soeten zanck/
Die hem in reynen leuen boeghen.
Hebben sp goede macht ghetoghen/
Si sullen reynicheit bewaren
Tp minsten tot hogen xij iaren.
Den xii iaren bet boert/
Diemen xxiiii hoort/
Soe coemt dat graen eynobel baer.

Men ziet noch indes menschen iaer;
Als die fyolen bloemen/ rosen/
Acoleyen/ lelyen/ tidelosen/
Wter eerden hier ontspringhen/
Daer van die blide voghelen singhen/
Soe sietmen berch eñ dal
Meest met groenen bedect al;
Soe is [*dan*] oec die menscheyt
In wassen synre vrolicheit
Cot synen xxiiii iaren.
Dan sietmen openbaren
Die voerhoefden slecht eñ claer/
Dat lijf wassen daer naer;
Die weerde wanghen sietmen blosen
Ghelijc den tsertsen rode rosen/
Die monden/ root in enen vonckel/
Bloeyen recht als een carbonkel;
Zenen/ aderen/ vleisch eñ bloet/
Die nature wassen doet
Beyde in mannen eñ in wyuen.
Men siet dat die ionghe liuen
Dansen/ houen/ eñ springhen/
Vrolic leuen eñ singhen.
Wie xxiiii iaer̄ leeft
Ghesont eñ gheen vroude en heeft/
Nature en kanse hem niet gheuen
Hoe langhe dat hi voert mach leuen.
Van xii iaren op te varen
Datmen heeft xxxvi iaren/
Soe coemt die kele verwe root.

Die

Die brengt ons coenheit en cracht groot;
Want tot xxxbi iaren
Heft cracht en coenheit hoer openbaren.
Zenen/ aderen/ sun bolknocht/
Sterckheit is dan ten hoechsten brocht;
Dan stetmen die landes heren
Dat sy hoer palen willen keren;
Hoer stade willen sy berhalen
En mit oerloghe dat betalen/
En baren met grammen moede
In enen heeten barnenden gloede
In hoer brande lant/
Stichten roof en maken brant.
Dan leest een man in coenheit/
En die brouwen in stamelheit.
Die xxxbi iaren leest
En gheen manlic maet en heest/
Noch sijn onrecht niet en dar keren/
Nummermeer en sal hijt weren.
Tot xli iaren noch hier naer
Dan comen xlbiii iaar.
Dan regneert iasuer blaeu/
Daer ic ghestadicheit bi bersta:
Want tot xlbiii iaren
Heft wijsheit hoer openbaren.
Waer om dat is gheseit
Dat blaeu heet gestadicheit/
Dat is bi reden te merken:
Die hemel heest dicwil zwerken/
Zwart/ wit/ root/ groen/

Yghelic na sinen doen;
Eñ als die zwerken al vergaen
Mach men den hemel vinden staen
In synre verwen als te voren.
Syn blaeu blijft onverloren/
Want hi behout sijn oude cleit;
Soe heetmen blaeu ghestadicheit.
Want wanneer dat een man
Xlviii iaer gheleuen can/
Soe staet hi opten hoechsten graet
Eñ ouer siet al sijn etaet.
Sijn ziluer merct hi der kinsheit/
Sijn groen cynobel der vrolicheit/
Sijn rode kele van sterker cracht/
Sijn blaeu lazuer heeft hi bedacht/
Dat hi wijs*lic* sal ouer sien
Wat hem namaels mach gheschien.
Wie xlviii iaer̄ leeft
Eñ gheen gestadicheit en heeft
Noch gheen wijsheit van synne/
Natuer en gheeftse hem nymmer ynne.
Tot xii iaren noch bet an
Datmen lx gheleuen can/
Soe coemt die ghele verwe guldijn/
Dat die goede gheeert moet sijn.
Die in eren eñ in duechden heeft
Tot lx iaer lanc gheleeft
Eñ daer in vast voert veert/
Bouen den goude wart hi gheeert/
Sullen die ionghe reden plyen.

Ehe-

Ghelijcmen daghelics mach zien
Dat die soete meyes bloemen
Wter eerden varen comen/
Gheel/ wit/ root/ blaeu eñ groen/
Yghelic schoen in horen doen;
Wanneer die sonne hoghende is
Eñ werm tot sinte iohans mis/
Soe sietmen die bloemen seluwen
Natuerlic eñ verdeluwen
Ouermids der sonnen gloet;
Dus dunct my dat die mensche doet
Die tot lx iaren roven
Des menschen scoenheit machmen proven:
Die sterc was/ valt in crancheit;
Die snel was/ coemt in traecheit;
Die scherp was synre sinnen/
Beghint te plompen van bynnen.
Natuer moet hoer scult betalen/
Want/ sonder clymmen/ moet si dalen.
Als natuer noch hogher drijft/
Datmen lxxii scrijft
Soe coemt dat swart sabelijn.
Dit mach wel een simpel verwe sijn
Want men siet als heren eñ vrouwen
Ghestorzuen sijn/ dat van rouwen
Eñ van rechter simpelheit
Die naeste mit swarten sijn ghecleit.
Ye minde die oude bi naturen,
Simpelheit in allen vren.
Tot lxxii iaer lanc

Neemt die oude sijn aenbant.
Dan dunct mij weser eñ verkeert
Dat hem die macht heeft gheleert/
Dan gode te dienen eñ sijn ghemac/
Eñ simpel te wesen onder dac/
Dat hi sculde hoverdichede;
Dat is der goeder ouder sede.
Tot xii iaer doert ghenomen
Dat dier eñ dierwerf .xx. comen/
Soe coemt dat recht maen ermijn.
Coninc dauid spreert in sijn latijn/
Die dat .lxxx. iaer leeft
Dat hi doert in arbeit zweeft.
Alde tel it maen doer arbeit:
Wantmen dicwil heeft gheseit/
Als die luden in eerden gaen/
Dat sy maen abijt ontsaen/
Om dat si gode te reuerencien
Dienen willen in penitencien;
Oec sietmen ghemeenlic
Dat die lude op eertrijc
Meer steruen doer die iaer
Dan die ieuende sijn daer naer.
Graeu is immer al ghemenct
Als die grijsheit mede brenct:
Kind' eenvout sietmen paren
Aen die simpelheit der jaren;
Eñ die dese vaer erlanct,
Reden ist hy gode danct.

AAN.

AANMERKINGEN.

Vers 2. *Ghewerden. Worden.* Dat het voorzetsel *ge* aan den infinitif eene meerdere volheid geeft, is meer opgemerkt. Met het voorzetsel *be*, zegt men even zoo *bewerden.* Dus: *laat hem beworden*, dat is, in zich-zelven omsloten zijn, *sibi sufficere. Be* is omsluiting, *ge* daartegen is aankleving. Dat deze twee verscheidenheden van *vatting* na aan elkander palen, en dus dikwijls in één loopen en verwisselen, is natuurlijk, daar het een en ander samenvoeging medebrengt. Dus hieronder vs. 122 en vs. 135, *geleven* waar wy thands *beleven* zouden zeggen, dat is *leven* TOT —. Men leest ook wel *verzinnen* in die beteekenis, voor *bezinnen.* Dus van Walewein, f. 61 v°.

— *Di bi liste* (d. i. in 't heimlijk)
Assentijns dochter vriede en minde,
En soe (d. i. zy) *weder hem* verzinde.

Zie de Aanteek. op vs. 5.

3. *Goede*, goedheid. Zie mijne Verhandeling over de Geslachten, § 33. Even zoo vs. 174, *oude.* — *Mijnentlik* is voor *minnelijk*, naar een zwaarmoedige uitspraak die de spelling in dit Stukjen in acht neemt.

4. *Met vrien moede.* Van goeder harte, zeggen wy.

5. *Besinnen.* Beminnen. Het woord is van *zin*, het gemoed, de ziel, waarvan Huydecoper. *Beminnen* daartegen is van *min*, eigenlijk gedachte en daarvan ook *geheugen.* Doch lief hebben en in 't *hart* dragen is één, en brengt ook het in de gedachte dragen meê. In de zelf-

Digitized by Google

zelfde beteekenis van het woord *zin* lezen wy vs. 133 *wijsheit van ſinnen.* Jammerlijk verwart men ſints lang dit *zin* met de *zinnen*, dat is de zintuigen. Men plach oudtijds te zeggen: *het is moeilijk* TWEE ZINNEN *onder één kap te brengen.* Toen men dit niet meer verſtond, werd het TIEN ZINNEN. Deze intuſſchen zijn altijd nog al tamelijk eensgeſtemd. Maar hunne ſamenſtemming is geene *concordia animorum*, geene eenſtemmigheid van ziel. — De andere beteekenis van *zin* koomt hier beneden voor in vs. 159.

vs. 8. *Verwen.* — *Verw* of *verf* is van 't oude *vaar* (kleur), en eigenlijk *varig.* Dezen uitgang verklaarde wy in de evengemelde Verhandeling § 97.

Vaar is met *waas* van eenerlei oorſprong. Het een is *va-er* of *wa-er*, het andere *wa-ſe.* Zie Verhandeling § 80 en 84. Het een en ander beteekent over-*zweving*, en drukt dus de kleur zeer wel uit.

Verf is dus adjectif van *vaar*, en zou kleurig zijn. Het drukt overzulks de kleurige ſtof die wy dus noemen, of ook de kleurigheid-zelve uit.

9. *Graeu ermijn.* Verſta: *graauw-ermijn*-KLEUR.

11. *Denkt. Dunkt*, zeggen wy, 'tgeen een verwisſeling van de vokaal is, als waardoor 't verbum neutrum zich van 't activum onderſcheidt, als wy dikwijls opmerkten.

13. *Gaer*, te gader. Adverbaliter 't woord gebruikt dat de wortelſylbe van het verbum *gaderen* is.

18. *Daert hem behoert. Hem behooren.* Dus werd *behooren* als een verbum *reciprocum* genomen, niet als een verbum *neutrum.* — *Naeſt kunnen.* Thands zeggen wy

best

Digitized by Google

best kunnen. Beide goed. — Het is, *naast* aan de waarheid der zaak.

vs. 20. *Wael*, wel. Zeer gemeen in de oude taal. — Dat *wel*, *wil*, en 't Hoogduitsche *wahl*, het zelfde woord zijn, is meer opgemerkt. Minder, dat het het zelfde met ons *wellen* is, en wellicht daaruit afkomstig. *Wel* is van het thema *we*, het zij als opborreling, het zij als vloeiing, naar de verschillende wijze waarop deze *w* in den mond gevormd wordt, waarvan wy elders handelden. Zie mijne Verh. van het Letterschrift, bladz. 176.

24. *Hevet.* Dat is: *hevet het*, heeft het. Even zoo is, vs. 54, *ziet* uit *ziet het* saamgetrokken. Ook in vs. 95 is *hoer* saamgetrokken uit *horer* (harer, hunner).

27. *Den graeu.* In den derden naamval gezegd, waarin het onzijdig geslacht tot mannelijk overgaat. Zie het II. Deel dezer Nieuwe T. en D. Versch., bladz. 32.

28. *Na dat.* D. i. *Na dat het*, by *crasis.*

31. *Kraten.* Graden. — Het is derhalve hier een geheel ander woord dan het *craet* in het oude *kind noch craet*, 'tgeen ik onzen tegenwoordigen Taalgeleerden vel quaalt in mijn II. Deel bladz. 209, op te losfen of te raden gaf.

32. *Volleysten.* Dat is *volbrengen.* *Leisten* of *leesten* is van *leest*, en dit is een verbale van *leiden.* Zie Verhand. § 77. Roman van Limburg, fol. 22:

Hi voer derwaert met sinen perde
Wat hi geleesten *mochte.*

't Is het Latijnsche *praestare* in beteekenis. Hiervan *leest* voor 'tgeen de Franschen *le maintien* noemen, de

hou-

Digitized by Google

houding, als *leiding* van lichaam en leden; van welke beteekenis het ook ras tot die van vorming, en zoo, van gedaante, is overgegaan. Zie mijn Geslachtlijst op 't woord. Hiervan ook de *leest* eens schoenmakers, dat is de *vorm* waarop hy de schoe maakt. — Het Hoogduitsch behield dit *leisten* nog (als in *dienst leisten*), dat is *verschaffen* van *scheppen*. De overeenkomst dezer twee woorden *leisten* en *scheppen* toont zich ook in ons oude woord *schepper* voor *schoemaker*, 'tgeen ik elders opmerkte. Hiervan is ook 't Fransche *lisière*, en ons oude *layseren*, dat is *toomen* van een paard of *by den toom leiden*. Men schrijft voor dat *leiste* dus kwalijk *lijste*, doch dit is eeuwen lang zoo gebruiklijk, en ook is dit eigenlijk van 't Fransche *lier* (binden) gemaakt.

36. *Etaet*. Dat dit de Fransche uitspraak van ons *staat* is, behoeft wel geene opheldering.

38. *Ziluerijn*. Hoe de uitgang *ijn* met den Latijnschen *inus*, *a*, *um*, en Griekſche *ινος*, overeenstemt, eischt hier even weinig verklaring. Zie Verh. der Gesl. Aant. *eee*.

40. *Besmit*. Men zei even zeer *smit* als *smet*; en eigenlijk is *smitten* het echte woord, waarvan *smet* het praeteritum is, dat daarom ook vrouwelijk is, Verhandeling over de Geslachten, § 36. Even gelijk *bede* uit het verbum *bidden* is. Zoo schrijft Maerlant ook *smitte* voor *smet*, f. 203 r. en *besmit*, 238 r. Hierdoor maakt *smeden*, als derivatief werkwoord, zijn praeteritum met aanhanging van de sylbe *de*. Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. D. bladz. 44, 52. *Smitten*, waarvan *smit*, is eigenlijk het zelfde woord met *smijten* dat is slaan, waarvan onze Ouden ook een *smeet* of *smete* voor een slag zeiden. *Smet* of *smete* is dus eigenlijk wat

Digitized by Google

wat men den *moet* of *deuk* (dat is) indruk van een slag noemt, en is van daar overgegaan tot beteekenis van al zulk een merk, en alzoo geeigend aan een *vlek*; welk woord *vlek* wederom eigenlijk niet anders dan *slag* van *vla-gen* of *vle-en* is, waarvan *vle-gel* en *fla-gellum*. Zoo hangt alles in onze taal aan een, en verklaart zich over en weder.

vs. 47. *Voegen* rijmde in dien ouden tijd en naar de uitspraak zeer goed met *getogen*. Niet zelden hebben domme affchrijvers die dit rijm niet begrepen, zulke slotwoorden der regels eigendunklijk veranderd; en somtijds er ook ter verbetering regels by verzonnen. Van 't laatste vind ik een voorbeeld in de Flos und Blankflos door Bruns uitgegeven, die wel de onbekwaamste uitgever is dien ik nevens onze Le Long en Alkemade zou weten te noemen, en wiens onvergeeflijke misvattingen by douzeinen of twintigen geteld moeten worden. Waar de text hield:

Ok fecht uns der lude mere (d. i. maar, bericht of gerucht)
Dat de konigh mit undulde
Der grevynnen ores kindes vorgunde.

Volmaakt goed naar den ouden rijmtrant. Maar een betwetende affchrijver heeft er om best wille de zotte regeltjens ingevoegd:

Un ok an fchulde, en
To der fulven ſinnde.

waarvan dan 't eerste op *ondulde* (d. i. ongeduld) en het laatste op *vorgunde* rijmen moet. Zie Bruns, *Romantiſche und andere Gedichte in Altplattduitſcher Sprache.*

Ver-

Digitized by Google

Vergelijk over zulk rijm der ouden, Huydec. op M. St. I. D. bladz. 209.

Vs. 48. Is bedorven. Wellicht moet men lezen:

Die hem (d. i. zich) *in reynen leuen voeghen,*
Hebben ſy Gode in acht *ghetogen,*

Dat is: indien zy God (of Zijn bevel) in acht genomen hebben, (in Zijne vreeze opgevoed zijn,) zy zullen de maagdelijke zuiverheid behouden tot de volle huwbaarheid, die men, als de meerderjarigheid, op volkomen vier en twintig jaren ſtelde.

50. *To minſten. To*, eene afkorting van *tote*, waarvan elders.

52. *Diemen* enz. Lees: *Die* MET *xxiiij* OP*hoert*, dat is ophoudt, als nog in 't Hoogduitsch *aufhort*.

54. *Men ziet.* Vergelijk vs. 24. — Doch de lezing van dit vers is my verdacht. Wellicht is de ware:

Men ziet oec iedes *menſchen iaer*,

dat is, ieder jaar *dat* een mensch beleeft.

60. *Met groenen.* Met *groen.* Men verboog toen de adjectiven als adjectiven, ſchoon ſubſtantialiter gebruikt. En dus alom in dit ſtukjen. Zoo vs. 26: *van zwarten*, enz.

62. *In waſſen.* In het wasſen, in 't *groeien.* Gelijk Non. Marcellus *viridis* van *virere* in den zin van creſcere verklaart.

65. *Die voerhoofden ſlecht en claer.* Effen en helder. *Een ſlecht voorhoofd* wordt by de Ouden ſteeds als eene der voornaamſte ſchoonheden gemeld.

Ik

Digitized by Google

Ik kan my naauwlijks weêrhouden van hier eene oude beſchrijving van een overſchoone jongeling op een ſlecht paard by te voegen. Hy was, zegt de text:

Een cnape van ſchoone leden; (Maar)
Vp een arm *paert gereden:*
Het was magher en manc,
Sijn hair loke *en lanc;*
Neder hinghen hem die oren;
Het houtte bachten *en* voren.

Dus verre 't paard. Nu de knaap-zelf:

Ou' die ſcoud'e was hi breet
Want hem zijn leuen *wale ſteet;*
Die neuſe haddi ſcone en recht,
Sijn vorhooft breet ende ſlecht;
Die oghen addi ſcone en grawe,
Brune en ſlechte *winbrawen,*
Sijn hair kerſp *en* blont,
Den hals ſne wit en ront;
Sine lier *bloeiden als ene roſe;*
Sijn adem ne roos (lees *rooc*) *niet* gheboſe;
Die tande wit en clene.
Scoonre creature ne ſach nieman ghene.
Hi was omtrent die middel ſmal;
In ſinen kin ſtont een dal;
Hi was vulmaekt van allē zeden,
En welgheraect *van allē leden;*
Hi mochte met erē van dien lande
Graue weſen. ——

Een arm paert; verſta *armelijk*, niet van *arm*, pauper, maar van *armen*, jammeren, en dus jammerlijk. — Voor *loke* zei men ook *luik* (ons *ſluik*), dat is recht neêrhangend. —

Digitized by Google

gend. — *Het houtte* is het hinkte. 't Is het tegenwoordige *hotten*, dat is *ſtoten* en *ſtuiten*; hiervan zeggen wy *hoetelen*. Ook is van 't zelfde thema als ſtuiten, ons *hobbelen* en *hompelen*. Het *hotten* van de melk is niets anders dan ſtooten of ſtuiten, en dus uit zijn natuurlijk verband der beſtanddeelen gebracht worden. Ook zelfs ons *hollen* is hiervan, en ſaamgetrokken uit *ho-elen*, dat is *by ſtooten*, by *horten en ſprongen* loopen, in tegenſtelling van het gelijkmatig ſtappen, treden, of draven. *Bachten* is *achter*, contractie van *be-achten*, een adverbium van *acht*, anders *echt*, waarvan de Eerſte Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 76, 77, en waaruit ook *achter*. — In *dat hem zijn* leven *welſtond*, is het *leven* de *vitalia*, gelijk de Latijnen het plachten te noemen, dat is, de borstingewanden waar 't leven aan hangt, wier welgeſteldheid de breede borst en ſchouders maakt, die beide kracht en gezondheid meêbrengen. — *De graauwe oogen* zijn *de yeux vers*, waarvan boven, bladz. 73. — *Kerſp* is het Latijnſche *criſpus*, 't Franſche *crêpé*.

—— *ſcone ghehaer*,
Kerſp *en vtermale claer*,

zegt Maerlant fol. 191 r. En fol. 252 r. van een ſchoone vrouw:

Hare haer wayende harentare
Vptie ſcoudere, in dien gebare
Kerſpende *alſe ene wijndruve*.

Verſta, als een wijngaardrank, of als wy beter en eigenaartig zeggen, *krulde als een wingert*. Zie mijn Geſlachtlijst op *wingert*. — *Blont*, als wy elders aanmerkten, is *be-lo-end*, en dus helder geel. — *Lier* verklaarden wy meermalen de *wang* te zijn. — *Geboſe* is een verminder-

Digitized by Google

derde beteekenis van *boze*. Zijn adem rook niet het minſte ſterk of vuil. — Een *dal* is een putjen in de kin. — *Welgeraect* is in beteekenis nagenoeg het zelfde als *welgemaakt*, maar eigenlijk gelukkig of welgelukt, van *raken*, dat is gelukken, van welke oude beteekenis wy nog over hebben de ſpreekwijze: *luk, raak! Zede* is niet alleen *wijze van doen*, en (als wy het noemen) *manieren*, maar ook aart en eigenſchap, van wat het zij; ook in 't louter fyſiſche, ja van levenlooze zaken. Dus lezen wy by Maerlant, Sp. Hist. fol. 133 v°.:

Nochtan was hi van den zeden,
Dat hi bevede in ſinen ſlape.

In Walewein, van eene rivier ſprekende, fol. 27 v°:

Si was van harde fellen zede.

Hier ziet het zekerlijk op niets anders dan een deftig uiterlijk gebaar.

vs. 67. *Weerde wangen. Weerd* is ook *gratioſus*, als Kiliaan zeer wel aanmerkt.

68. *Tſerſen roden rozen. Tſerts* is het Hoogduitſche *zart*, teder. Men ziet aan dergelijke woorden, of liever aan de ſpelling, dat de ſchrijver geen eigenlijke Hollander maar uit een naburige Provincie was. De onzen zeiden: *ſart*. Doch zie ons I. Deel dezer Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden, bladz. 15. Zoo zei men ook *tſollen*.

Si elc ghingher mede tſollen *alle*,
Al ſoe men doet met enen balle;

Wal. fol. 27 v°. Waar *ſi elc*, niet elk hunner is, maar

 elk

elk op zijn beurt, of elk om ſtrijd: want *elk* is hier als een adverbium gebruikt, en *alle* behoort by *ſi*. Ook vindt men zoo wel eens *tſure* voor *zuur* geſchreven, (aldaar fol. 19 v°.) en *tſiſen* voor *ſiſen*, in den Leekenſpiegel. Ook *tſop* voor *top*, dat ook wel *ſop* werd geſchreven. — De ſamentrekking van *tſwaters* uit *des waters* en dergelijke is van anderen aart.

vs. 71. *Zenen, aderen.* Lees, zoo hier als vs. 87:

Zenen, aderen, vleiſch, en bloet.

Zene is nog gangbaar, ſchoon men meest *zenuw* zegt, van welker aangehangen uitgang op vs. 8. Zoo ook Maerlant Sp. Hist. fol. 242 r. die echter ook *ſenewe* zegt fol. 230 v°. Dat *zene* van den zelfden oorſprong is met *zeel*, en met het Hoogduitſche *ziehen* en ons *zeulen* (dat is trekken) verwant, loopt den oplettende in het oog.

80, 81. *Op te varen datmen* enz. is op te *klimmen* TOT dat men. *Op*, in den zin van beweging naar iets gezegd, ſluit *tot* in. Zie hiervoor *over de Voorzetſels*, bladz. 40. — Beneden (vs. 146) komt *varen* voor, met de beweging *van* of *uit*. Vergel. ook bladz. 29.

84. *Coenheit.* Stoutheid.

86. *Heeft.* Kwalijk leest men in 't HS. *heeft*. *Heft hoer* is *verheft zich*, rijst, wordt grooter.

87. *Volknocht.* Zenuwen, aderen, zijn *volkomen, vast, verbonden*, en *hard* of *ſtevig geworden*. *Knochte* is by Maerlant Sp. Hist. fol. 133 v. en 225 r. het praeteritum van *knopen*. Hoe *knocht* met *knok* en *knoop* verknocht is, verklaarde ik elders. Zie mijne Geſlachtl. op *knoop* en *knop*. Even zoo zei men *ontknocht* van *ontknopen*.

Digitized by Google

pen. Walewein, in gevecht met een afgrijslijke ſlang, die zich ſtijf om zijn lichaam wrong ten einde hem te verſtikken, trok zijnen ponjaard,

Die miſericorde, *metter vaert,*
Ēn hieuw up tſerpents ſtaert,
Tote hine altemale ontknochte,
Ēn hem zelu̇ uter pinē brochte. fol. 4.

Ook Maerlant voor *ontſluiten* fol. 201 r. — Van het woord *miſericorde* voor ponjaard, zie men Huydecoper in zijne onwaardeerbare Aanteekeningen op Melis Stoke.

Vol werd dus oudtijds veel in ſamenſtelling met verba gebruikt, als *volvoeren, volmaken, voltooien, volleeſten, volbrengen, volſtaan,* enz. En nog zeggen wy zoo *volbouwen, voldoen, voldragen, voltrekken.* Ook *volgaan* komt dus voor; ook *volſchrijven,* en meerdere. *Volvaren* als verbum neutrum, even zoo in den Roman van Limburg, fol. 105, zoo wel als wy *volvoeren* als verbum activum zeggen, en dergelijke, in al welke geen *vol* als *plenus,* maar eene *volkomenheid* te verſtaan is; en zoo is het ook met het adjectif (eigenlijk participium) *volkomen* zelf. Ook heeft Melis Stoke *volgelden,* VIII. Boek, vs. 585. Het *volſlagen* is zeer gewoon. Maerlant heeft dus ook *volkomen* als verbum activum met den vierden naamval, en zoo ook *volzien,* als

Hine vulſach *niet de dinc.*

En desgelijks: —— volraect *van ghewichte.* Aldaar, fol. 180 r.

vs. 90. *Keren.* Achteruit zetten. In vs. 101 is het *afweeren.*

94. *Heeten.* Kwalijk leest men *hetten.*

Digitized by Google

vs. 95. *Hoer.* Zie op vs. 24.

98. *Scamelheit.* Men zou mogen denken dat hier eene mislezing plaats had, en dat het zijn moest

En die vrauwe in ſcoenheit,

als zijnde dit inderdaad het tydvak der volkomenſte vrouwelijke bevestigde ſchoonheid, die na dit perk allengs afneemt, gelijk zy voor dien tijd, hoe aanvallig en aanlokkelijk ook, dat *impoſante* als men het noemt, dat is, dat eerbied inboezemende, niet heeft. Ik hel ſterk tot dit denkbeeld over; echter kan *ſcamelheid* dat is *ſchaamte*, beſtaan, in een anderen zin, die aannemelijk wordt als men bedenkt dat nog voor tweehonderd jaren (regelmatig geſproken) de vrouw in deze Weſterſche ſtreken voor de achtien of twintig jaren niet manbaar gerekend werd, en dit ſedert de toen laatſte drie eeuwen reeds zeer verhaast was. De ſteeds toenemende verſlapping der lichamen heeft dit perk deels geweldig vervroegd, en vervroegt het by aanhoudendheid meer, en tevens vertraagt zy (hetgeen een gevolg der verſlapping en verzwakking is,) het einde van dit perk. In het Ooſten daartegen, waar de rijpheid zeer vroeg aanvangt, koomt de ouderdom eener vrouw zeer vroeg; waaruit ook het achtervolgend trouwen van meer vrouwen voor den wel trager rijp maar ongelijk langer in mannelijke kracht voortdurenden man, een behoefte geworden is, by de wet tot het getal van vier bepaald. Van 't welke de tegenwoordige Polygamie aldaar niet dan eene verbastering is. Voor 't overige: *ſcamelheit* is ſchaamte en zedigheid. Dus in de ſchoone plaats van den Roman der kinderen van Limburg op het eind des III. Boeks:

Trou-

Digitized by Google

Trouwe ende ſcamelheit
Hoveſceit, miltheit, en wijsheit,
Wel helen ſimpelheit en mate.

waar *mate*, armoede en geringheid is, gelijk *mate lieden*, geringe lieden. Dus heeft Maerlant ook *mate kleederen*, voor geringe, fol. 174 r°. Zoo zei men ook *meer dan mate* voor *niet weinig*. Ald. fol. 169 r°. *Simpelheid* is daar onbedrevenheid, gelijk 't ook by Maerlant voorkomt Sp. Hist. 167 r°. ſchoon het ook gebrek aan verſtand beteekent, als aldaar fol. 249 r°.

vs. 99 tot 102. *Wie — En geen manlic moet en heeft.* Vergelijk 77 tot 80, en 131 tot 134. Hieruit heeft Roemer Viſcher zichtbaar zijn niet onaartig versjen genomen, by Huygens ook nagevolgd, doch 'tgeen ik hier uit bloot geheugen verplicht ben aan te voeren:

Die op ſijn twintigst jaer niet ſchoon en is van aanſien,
Op 't dartigſte niet ſterck, op 't veertichſte niet wijs,
Daer ſult ghy nimmermeer, houdt dit voor een bewijs,
Gheen ſchoonheid, ſterkte, of wijsheid aanſien.

Moet wordt hier voor *gemoet* gezegd, (zijnde 't ook inderdaad het zelfde,) en hierom onzijdig gebruikt.

vs. 105. *Blaeu* wordt hier met *verſta* berijmd. Natuurlijk, naar de oude uitſpraak, zijnde 't woord oorſpronklijk *blae*, en zekerlijk door den Dichter dus geſchreven. De byvoeging van *u* of *uw* is hier de zelfde als in *geluw* van *geel*, *ſaluw* van 't oudere *ſale*, of *ſchaduw* van 't oudere *ſchade*. En ik mag hier opmerken, dat even zoo *zwaluw* van *zwalen* is, dat ook *zwaligen*, nu *zwelgen*, maakt, in het Engelsch *ſwallow*. Vergelijk de Verh. over de Geſl. § 97.

Digitized by Google

vs 107. *Heft.* Zekerlijk is dit de ware lezing, ſchoon in het HS. *heeft* gevonden wordt. Even als in vs. 36.

108. *Openbaren.* Dat is, *openbaarlijk*, adverb.

112. *Zwerken.* Thands gebruiken wy dit woord niet dan in het enkelvoudige, en alleen voor de bewolking des hemels, collectivè beſchouwd, en by *κατάχρησις* zelfs wel voor de uiterlijken hemel, ſchoon dit laatſte niet te wettigen is. De beteekenis des woords heb ik in mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden verklaard.

128. *Heeft hy bedacht.* De zin ſchijnt te moeten zijn: *beduidt, beteekent hem, geeft hem te kennen, verplicht hem, betaamt hem.* Maerlant, Sp. Hist. MS. fol. 212 r°. ſpreekt van een *paveljoen* (gebouw) waarin *paerloren, dretſoren, kokenen* en *alle ambachte* (*offices* zegt men thands naar het Fransch,) in waren,

Selke als even prince dachte.

Zou er dus een ſchrijffeil te onderſtellen zijn, en de Dichter wellicht geſchreven hebben:

—— *Maect hem bedacht;*

of anders, eenvoudig en in 't algemeen *maact bedacht?* — Doch, den ſamenhang met het vorige in aanmerking genomen, kan dit *heeft hy bedacht* met het vorige *merkt hi*, zeer wel in ſamenhang ſtaan. Zijn *zilver* der kindsheid *merkt hy*, zijn groen *cynobel merct hy*, zijn rode *kele merct hy.* Nu is hy bedacht zijn blaeu *lazuer wijslijk over te zien.* Want *wijslijk* geloof ik voor *wijsheid* te moeten ſtellen, 'tgeen het MS. te lezen geeft, ten ware men *met wijsheid* wilde lezen.

vs.

Digitized by Google

vs. 135. *Gheeert.* Zekerlijk een misslag des ouden overschrijvers, voor *gheacht*, 'tgeen alleen een goeden natuurlijken zin geeft. Deze twee woorden zijn op deze wijs meer verward geworden.

143. *Plyen.* Dat is *plegen.* Zie Huydecoper in 't breede, op Melis Stoke III. Deel, bladz. 298. *Reden plyen* is naar reden handelen.

147. *Varen.* Voortkomen. Vergelijk 't aangemerkte op vs. 80 en 81.

149. *Hogende. Hoogen* is hoog *zijn*, of hoog *worden.* Hier het eerste. Omtrent sint Jans misse is zy op 't hoogste en ten aanvang van eenigzins te dalen.

152. *Verdeluwen. Deluw* wordt gebruikt voor geel, doch beter en eigenlijker is het *tanig.* Dat *tanen*, verdoffen, verduisteren is, en al wat dit insluit, weet ieder; en dus zegt men het van het zon- en maanverduisteren. Hoe *deluw*, of, met een anderen uitgang, *delig*, met *delgen*, brijzelen en te niet doen, samenhangt, blijkt uit deze bloote staartverandering des woords. Zie voorts mijne meer gemelde Verhandeling, §. 97. Van het kruid tegen den najaarstijd wordt *verdeluwen* zeer eigenaartig gezegd. — Dat *seluwen* van *saluw* is, by de Fransche *sale*, vuil, behoeft byna geene aanmerking. Zie boven vs. 105.

155. Deze regel levert geen verband of gezonden zin op met de vorige of volgende. Hier moet zekerlijk iets uitgelaten zijn, of ten minste moet de zin met de vorige regel sluiten; en het moeten de jaren omtrent de zestig zijn welke gezegd worden te *rooven.* En dit laatste

Digitized by Google

brengt eene lichte verſchikking in dit vers te weeg, zoo dat ik lezen zou

Die iaren tot lx rouen
Des menſchen ſcoenheit —

vs. 159. *Scherp ſijnre ſinnen.* Hier zijn *zinnen* de *zintuigen.* Anders zou het *ſijns zins* moeten zijn. Vergelijk het aangemerkte op vs. 5.

166. *Simpel verwe* en

169. *Simpelheit.* Eenvoudig en eenvoudigheid, in tegenſtelling van opſchik te verſtaan.

171. *Te* (waarvan *jemaals* gezegd plach te worden voor *oudtijds*) is *ooit*, en hier gebruikt voor *ſteeds*, ten allen tijde. Oorſpronklijk is het *ie*, waarmeê ook *iemand* ſaamgeſteld is, en *iegelijk*, en *ieder*; en ook (als by onze Ouden zeer gebruikelijk was) *iewaert*, nu niet dan by het gemeen gehoord, dat *iewerts* en *niewerts* zegt. In het ontkennende is het dus, *nie.*

173. *Tot.* Thands zou men hier *te* zeggen; daar het eerſte nu altijd een beweging naar iets, het laatſte op zich-zelf een rust te kennen geeft. Doch daar het oude woord *tote* was, gebruikten onze Ouden die twee woordtjens onverſchillig door een, gelijk men *op*, *onder*, en *in*, ook doet: en even zoo gebruikten de Latijnen hun *ad.* Nog in mijn jongen tijd hielden de opſchriften der brieven, en al wat men *addreſſen* noemt: *Wonende tot Amſterdam*, *tot Haarlem.* Men zie ons II. D. bladz. 9, en hiervoor, bladz. 29.

174. *Oude.* Ouderdom. Zie op vs. 3. Dus nog by Vondel:

Geef

Digitized by Google

Geef my den herderſtaf tot ſteunſel van mijne oude.

vs. 175. *Dan dunckt my weſer en verkeert*, enz. Deze plaats is blijkbaar bedorven. Veellicht moet er ſtaan:

Dan denkt my weſen omgekeert.

Te weſen zeggen wy, doch de Ouden zeiden al zulke ſpreekwijze zonder *te*. En met voorafgaand *te*, *te weſe-ne*. Zie de Aanmerk. van Hinlopen, in ons I. Deel bladz. 5 en 6 aangehaald, en vooral Huydecoper op Melis Stoke III. Deel, bladz. 219. — Met dit al, *weſen* wordt dus ook wel gebruikt voor dood of geſtorven, gelijk wy *de gewezen* zeggen voor *de overleden*. Dus lezen wy van een bloedigen veldſlag:

Teſen (d. i. te dezen) *wighe maecte men* WESEN
En meneghe WEESEN, *weetic wale.*

Waar *weſen* en *weeſen*, lijken of dooden en ouderloozen is. Wal. fol. 58 v°. En zoo kan *weſen en verkeert* (want de *r* in *weſer* is zeker voor verſchrijving te houden,) wel *dood en veranderd*, of *geweest en vergaan* zijn.

176. *Wat hem die macht heeft gheleert.* Vs. 48 leest:

Hebbenſi goede maeht *getoghen.*

de verbetering, daar ten aanzien van dit *macht* opgegeven, hier aan te wenden, zou den zin mank laten. Ik zou er hier door verſtaan *'s levens kracht*. Deze kracht of bloei heeft hem *ſchoonheid*, *vreugde*, *moed*, *ſterkte*, *ſnelheid* toegebracht (vs. 65 volgg. 84 en volgg.) en dit al verliest hy thands geheel, en dit *toegebracht* kan beteekend zijn door *gheleert*, ſchoon oneigen. — Wat is *leeren* toch? — Indien wy het woord volkomen ontwikkelen, is het in den grond

grond een *aankleven*, van het zelfde thema met *klemmen*, *kleven*, (d. i. *ge*-LE-*en*,) *klam* en ook *lijm* (immers *leem*), en *lid* of *lede*, (waarvan weder ook een *leer*, ladder tot klimmen) en ook *leêr*, *leder*, aanklevende huid is. Zie wat wy in 't voorbygaan hiervan zeiden in ons III. Deel dezer Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, bladz. 42, en waarby men *klei* (hetgeen inderdaad *gelee* of *gelei* is,) en meer anderen zou mogen voegen, en ook zelfs 't Hoogduitſche *leiſten* voor verſchaffen, toebrengen (*praeſtare*). Vergelijk ook mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden. In 't voorbygaan merk ik aan, dat men oudtijds ook *geles* voor geleerd zei, en *les* dus ruim zoo wel van *leren* als van *leezen* af te leiden is, waarom het ook Vrouwelijk is, daar het anders als wortel des werkwoords noodwendig Mannelijk zou zijn. Zie Verhandeling over de Geſl. § 28. En daar dit zelfde adjectivum *geles* ook *gewoon* beteekent, zoo wordt hierdoor 't gebruik van *leren* als toebrengen of aankleven nog aannemelijker. Dus in Walewein, fol. 3 r°.:

't Oude ſerpent was wel gheles
Daer te vaerne tot ende in,

Naamlijk in een bergkloof.

Het zal misſchien niet gants ongepast zijn, ſchoon als een *hors d'œuvre* aan te merken, indien ik hier nog byvoege dat van dit *le*, als *kleven*, ook de *Leverzee* genoemd is, in welke de Magneetberg, welke men verdichtte dat de ſchepen door het ijzer, waarmeê zy verbonden waren, onweêrſtanelijk aantrok. Fabel, van Ooſterſche oorſprong, doch in de oude Romans van ons werelddeel vrij algemeen overgenomen.

Zoo vindt men haar gedacht in den *Walewein*, fol. 33 r°, waar er van gezegd wordt:

Dat

Digitized by Google

Dat water ſpuut al yter hellen
D' die arme zielen quellen,
En vallet in die LEVER ZEE.

Dus, in het voorby gaan. Maar omſtandiger in den Duitſchen Roman van *Hertog Ernst* van Beieren, die vs. 3207 't dus verhaalt:

Wir ſin vil obil her gefarn,
God muſze vns die ſele bewarn,
Wir komen wider nymmer mer;
Der ſtein liget in dem LABERMER,
Vil wol verſtan ich mich des,
Es iſt geheisſen MAGNES;
Aüwe diſſer boſen fart!
Der ſtein iſt von ſulcher art,
Das manig menſche mus beclagen:
Was kylen mit ijſen ſint beſlagen,
Die tziihet er an ſich mit gewalt;
Dort ſtehen die mastboum als ein walt,
Die er an ſich getzogen had.
Engeſtlich es uns ſtad.

Ook verbrijzelde hun ſchip tegen die rots, en de Griffoenen voerden de ſchepelingen (op wie zy aasden,) naar hun nest tot ſpijze voor hunne jongen.

Men vindt dit ook in den *Titurel*, doch wien ik niet by de hand heb, en in andere oude Romans, waar deze Magneet *agtſtein* genoemd wordt, of *agſtein*. — De verwarring der mineralen by die Romanſchrijvers was groot.

Op gelijke wijze in de *Reiſen des heiligen Brandanus*, vs. 222:

Alſe de kil van one (van hun) *kam,*
En ander not gink on an,

En

Digitized by Google

En ſtorm grot ſek tigen ſe drock,
De wint den ſulven kil ſloch
Rechts tigen dem lever mere,
Dar de gude here
Was na vorſegelt in not:
Dar ſe na weren bleven dot.
Dar ſach ſunte Brandan
Mennigen kil inne ſtan,
De over mennigen jare
Darinne vorſegelt waren.

En in dit wordt het oude Proza-verhaal dus opgehelderd:

Wan do leyt ein Stein, der zeucht alles ijſen an ſich, und hat auch vil kiel verderbet mit Leuten und mit Gut.

vs. 177. *Dan. Behalven.* Zie de Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 119 en 120.

180. *Der goeder ouder ſede.* Dus naar de oude en echte wijze van het adjectief in genitivo te ſtellen. Vergelijk deze Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, II. Deel, bladz. 33 en 34.

184. *Coninc david ſpreect in ſijn latijn.* Men weet, dat de Latijnſche vertaling des Bijbels onder den naam van *Vulgata* bekend, by de Roomſche kerk voor authentyk is aangenomen; maar het is toch Davids Latijn niet. Doch men ziet hier de eenvoudigheid dier tijden in. De bedoelde plaats is zekerlijk Pſ. XC, ſchoon aan Mozes toegeſchreven, die in de Vulgata (waar zy de 89e is,) vs. 10 waar de ſchrijver het oog op heeft, dus luidt: *Dies annorum noſtrorum — ſeptuaginta anni, ſi autem in potentatibus, octoginta anni: et amplius eorum, labor et*

do-

Digitized by Google

ubior. — Waarop echter de aanhaling van David in vs. 30 ſlaat, erken ik niet wel te vatten.

vs. 190. *Graeu abijt.* Dat *abijt* het Latijnſche *habitus*, en Franſche *habit* is, weet ieder. Dat het graauw, als kleurloos en pronkloos beſchouwd werd, is ook genoegzaam bekend; waarvan dan ook de graauwe monnikskleeding, welke aan te nemen door de eenvoud dier dagen een der beste voorbereidingen tot een zalige dood werd geacht; op het welke de twee volgende regels doelen.

198 en volgende zijn toevoegingen van een latere hand.

202. *Reden iſt.* Oud. De zin is: het is *redelijk*, behoorlijk; het betaamt. Men kent het oude kreeftversjen van Hendrik Laurents Spieghel, waar Roemer Viſcher meê ſpot:

Nederſit, wort trow, 'tis reden.

Hoe gewrongen dit *nederſit* zoo wel als de ſpelling van *trow* voor *trouw* ook zijn moge, het omgekeerde *'t is reden* behoort echter tot de toen gebruiklijke ſpreekwijzen.

Niet ongevallig acht ik het, hier ter vergelijking de beſchrijving der verſchillende Tijdperken van 's menſchen leven uit Maerlants *Naturen bloeme* te laten volgen, waarin ik een keus uit de veelvuldige verſcheidenheid der lezingen in de HSS. heb moeten doen, die het te wijdloopig zou zijn, hier allè op te teekenen.

Om-

Digitized by Google

Omme dat die menſche nad' ſchriftur̄e
Coninc es der creaturen,
Es dus van hē mijn beghin.
Als tkint coemt ter werelt in,
So eiſt boven allē dieren cranc;
Et ne heeft noch crupen noch ganc;
En ariſtoteles ſeghet,
Dat hem te wasſene pleghet
Ter ſeuender maent hare tande,
En̄ meeſt es haer ſoch ſulkerhande
Datter vrouwē melc heet.
Dat kint ne doet noch ne weet
Altoes ne gheerehande quaet,
Onthier et ſprekens beſtaet.
Dit es deerſt etaet vā den kinde,
Alſo als ict beſcreuen vinde.

Dander etaet die gaat in
Als kinder doen ſprekens beghin;
En̄ men ſeghet, die ſpade gaen,
Dat ſi teerſt ſprekens beſtaan.
Lettel vintmer die wel ſproken
Eer hem die monde was beloken.
Int vijfte iaer, als Ariſtoteles telt,
Heeft tkint ſiere langhe die helt.
Deſe kintſchē etaet ſtrect te waren
Alſe men ſeghet tot xv. iaren,
En̄ hevet enē name van ſuu'heden
In latijn (*); maer nu al heden

So

(*) *Puēr a puritate vocatus*, zegt Iſidorus, en hierop doelt Maerlant zekerlijk.

Digitized by Google

So es die quaetheit ſo uerheuē,
Datter lettel ſuuer leuen
Tote dat ſi tot dien daghe comen.
Hier omne heeft mēſcheit aſgenomen.

Nu ſo coemt die derde etaet,
Die ten xv. iaer beſtaet,
En ſtrect tot xxxv. iarē.
Dan winnet die menſche uoert te waren;
Maer laci die menſchelikhede
Vloeyet ſo in onſuuerhēde,
Dat die menſche hem al verteert
Mette doene dat hi begheert,
Dat hi cume mach heten man.
Gans en ſalich raet waer dit dan,
Datmē huwelec wilde ſparen
Al tote xxij. iaren:
Dāne ſijn zenewen en been
Bede volcomē ouer een,
En die waſdoem es ſo volcomē.
Plagemēs het ſoude d' werelt vromē.

Manlecheit es ene etaet
Die ten xxx. iaer anegaet.
Dan es die menſche vulcomen,
En nature heeft ghenomen
Hare grote en hare linghe,
En die luxurie en hare dinghe
Beghinnen in den manne te gaen.
Dan wil hi ſtarke dinc beſtaen
Deſe etaet vā deſer tijt
Maket oerloghe en ſtrijt,

En nijt en houerde die riſet,
Die dicke te ſtridene wiſet.
Deſe etaet loept te waren
Opwaert tote .L. iaren.

Ten vijftich ſo coemt die oude,
Die noyt niemē hebbē woude;
Nochtanne wilt al langhe leuen.
Ariſtotiles heeft beſcreuen,
Dat die oude comen moet
Als den menſche ontgaet ſijn bloet.
Al oudet ſaen, man en wijf,
Die lettel bloets hebben int lijf,
Deſe etaet vallet in een ſtrec,
Dan wort hi ghierich en vrec;
En dit es die redene twi:
Die menſche merket wel dat hi
Te dale gaet en wil ſparen
Omme die na hem comen te waren
Te hebbene hare lijfnere;
En oec omme ſijns ſelves tere,
Als die cortelike daer naer
Niet winnen mach en ſere wort ſwaer
In die oude mindert diē mā
Alle ſmette die hem ginc an,
Maer vrecheit en ghierichede
Beghinnen dan eerſt te waſſē mede.
Al plach hire niet te voren,
Nu heeft hiſe vaſt verkoren.
Deſe etaet ſtrect te waren
Opwaert tote .lxx. iaren.

Digitized by Google

Voert meer, als die menſchlie lijst
Van .lxx. iarē die tijt,
Gaet hi ſuffen ēn raſen.
Hem dinct al die werelt dwaſen;
Al dat hi ſiet dat dinct hē quaet;
Hi lachtert alle dat wael ſtaet,
Maer hi priſet dat daer was;
Datter nu es dinct hem gedwas.
Sine crachten die te breken
In allē dinghē, ſond' int ſpreken.
Dat ander liede brenghē voert,
Dinct hem weſen dulle woert;
Ēn tſine dinct hē wijsheit groet.
Deſe outheit loept toter doet:
Want al dat lijf heeft ontfaen,
Moet ter doet ten ende gaen;
Maer daerna coemt dat lāge lijf,
Dies ēmerme' wort gheen geblijf.

Ik wil hier geene breede aanteekeningen by voegen, en alleen opmerken, dat *cranc* in vs. 5 niet anders dan zwak is. Vs. 14 *onthier* is *tot dat*. Vs. 21 *beloken*, gesloten, namelijk door de tanden. Vs. 25 en 36 *te waren*, inderdaad. Vs. 48 *plagemēs*, pleegde men zulks, namelijk de onthouding. Vs. 71 *ſtrek*, valſtrik, verzoeking ten kwade. Vs. 73 *twi*, waarom. Vs. 75 *te dale gaet*, afgaat, vermindert. Vs. 89 *lijt*, doorgaat, duurt. Vs. 96 *gedwas*, dwaasheid. Vs. 97 *te breken*, verbreken. Vs. 98 *ſonder*, behalven. Vs. 105 *lijf*, leven. Vs. 106 *geblijf*, einde.

Alleen geloof ik echter verplicht te zijn, ten aanzien van de opvatting van vs. 43 en 54 de meening des au-

theurs te verklaren, als zijnde *huwelec* hier in dien ruimen zin te verſtaan, waarin de Ouden ook wel *γαμεῖν* en *nuptias facere* gebruikten voor alle vermenging der kunnen ook buiten echt, waarvan zy ook *nupta verba* zeiden. Zoo als ook, dat *luxurie* hier eenvoudig teeldrift beteekent; terwijl met *onfuyerheden* vs. 38 niet anders dan ziekelijk bedorven ſappen gemeend worden, welke de mannelijke kracht in hare ontwikkeling krenken, waarom zy te meer ontzien moet worden, tot dat zy volkomen bevestigd is met de 21 jaren.

FRAG-

Digitized by Google

FRAGMENT

VAN EENE

OUDE PARAPHRASIS EUANGELICA.

Digitized by Google

Digitized by Google

* * *

Het was voor ruim achttien jaren, dat ik het bekende en in de lezing geweldig bedorven Edikt der Keizeren Diocletiaan en Maximiaan door de eenvoudige aanwijzing en uitwerping der invoegſels van later tijd, die tot opheldering van het toen duiſter geworden Latijn verſtrekten, herſtelde; eene kleinigheid die ſedert in de werken der Derde Klaſſe van 't Koninklijk Inſtituut van Wetenſchappen, Letteren, en Kunſten, op werd genomen en algemeen gemaakt. Dat dergelijke invoegſels die men glosſen *noemde, niet zelden in de oude HSS. het zij op den kant der bladzijden, het zij tusſchen de regels bygeſchreven werden tot eigen byzonder gebruik en inlichting van wien de taal of de ſtoffe eens werks niet genoegzaam bekend was, toont de zaak-zelve. En wanneer, na verloop van tijden, plompe affchrijvers, dikwijls zelfs in de taal van een boek gants onwetende, ja ook maar in*

Digitized by Google

de Kloosters somwijlen tot penitentie *voor een of ander vergrijp tot het onbeschrijflijk lastig werk verwezen, van 'tgeen zy volstrekt niet verstonden, over te schrijven, zulke enkele woorden of korte verklaringen door de teekens die men* renvoyen *noemt aan den text verbonden zagen, zoo was het natuurlijker wijze gants niet vreemd dat zy die glosen in den text trokken, en dat uit alzulke afschriften naderhand ook weêr andere ontston-den, met de zelfde* interpolatien. — *Maar dit al-leen niet. In een eigen Landtaal of die men goed verstond, merkte men dikwijls een bygeschreven woord van verklaring, als verbetering aan, en langs dezen weg kreeg men ook zelfs in onze oud-Neêrduitsche schriften allengskens eene meenigte van later opgekomen woorden in plaatse van de oude en echte der Autheuren, en naar mate onze* Le Longs *en* Alkemades (*en al zulk slag van uitgevers*) *onwetender en dommer waren, geraakte men dus in de Drukken aan zoo veel bedorven lezingen, die door nog onverstandiger uitleggingen van 'tgeen deze taalwormen niet verstonden nog rijklijk verslimmerd werden; en van daar mede een jammerlijke invloed op Historische zaken, in zoodanige plaatsen vermeld. — Deze letterkundige waarheid is dus vrij algemeen in toepassing; doch wy willen haar hier*

Digitized by Google

hier tot een byzonder Fragment bepalen, voor eenige jaren te Bamberg ontdekt geworden, en waarvan ik hier weder een afschrift geve.

Dit stuk, een fragment eener paraphrasis van de Evangelien, met opmerkzaamheid doorlezende, moest het my wel noodwendig in 't oog loopen dat het byna regel voor regel van herhalingen overvloeide, bestaande in woorden van de zelfde beteekenis, waarvan de eene wel oud Frankduitsch, doch de andere zichtbare vertolkingen van deze in later dialekt zijn; en, met deze verschillende uitdrukkingen van elkander af te zonderen, ontstond my een nieuw verschijnsel, en het geheele stuk loste zich op in die korte verzen, als in welke de Tatiaan is geschreven; door welke het geheel dus een gants ander aanzien kreeg, en zoodanigen geest van hooge Oudheid ademde als het my van een dubbel belang maakte. En in dezen staat, dien van afscheiding naamlijk der glosen van den text, geloove ik dan ook geenen ondank te zullen behalen met het hier aan de Liefhebbery der oude Taalkennis als iets nieuws aan te bieden, en er eenige korte Aanmerkingen tot opheldering by te voegen, die ik my voorstelle by onzen Landgenooten niet onnut te kunnen zijn.

Ik erken hierby gaarne, dat de text-zelf wel

Digitized by Google

iets meer gekuischt en gezuiverd kon zijn; doch de geheele uiterlijke vorming van het Gedicht ſcheen my toe niet wel meer verandering te lijden, zoo het niet als een geheel ander ſtuk voor zou komen. Ook is, onverbloemd geſproken, by my de recht diepe kennis in 't vroege Frankduitsch nog verre van die maat van volkomenheid, waartoe ik wensch dat zy gebracht worde, en die aan eene waarachtige en fijne woordkriſis ten grond ſtrekken moet. In mijne afzondering ook, en by de verzwakking des ouderdoms, van boeken en hulpmiddelen ontbloot, waar hier geen genoegzame toegang toe is, doe ik 'tgeen ik kan, in hoop van den weg te banen tot vorderingen in een vak, 'tgeen ik als een der belangrijkſte voor het menschlijk geſlacht aanmerke, en waaraan men veellicht nooit genoegzaam gewicht heeft gehecht, de innige Taalkennis naamlijk.

FRAG-

Digitized by Google

FRAGMENT

Van een zoogezegd Franco-Theotsch werk, te Bamberg ontdekt door Dr. Gley in het jaar 1799; zijnde een Paraphrasis Euangelica.

Het moet zijn dat dit werk Franco-Theotsch is, maar het schijnt niet geheel zuiver in die taal, en koomt nader dan iets wat ik in dien taaltak geschreven ken, aan het Saxiesch dat van ouds in het Westfaalsch en dien omtrek gesproken werd; en het heeft zelfs een sterken zweem van het Nederduitsch.

Het stuk is deerlijk mishandeld, en vooral, het geen men niet gezien heeft, vermengd met glossen, die ter verklaring van sommige woorden verstrekken, en tusschen in den text gemengd zijn, waar zy den zin geheel breken, somtijds naast het woord staande dat zy verklaren, somtijds eenige woorden later, of ook vroeger; ja somtijds by een geheel andere §. — Dit bewijst duidelijk dat het Bambergsch Exemplaar een afschrift is van een boek waar die glossen reeds in

Digitized by Google

in ſtonden. Men meent intuſſchen dat dit afſchrift van de IXe Eeuw is. Zoo is dan het boek-zelf ouder of gelijktijdig met Karel den Groote. De taal ſpreekt die oudheid niet tegen. Immers, voor zoo verr' men uit zoo klein een brok oordeelen kan, ſtemt zy zeer wel overeen (ſchoon met wat jongere ſpelling) met de geloofsbelijdenis, in 743 te Leſſines in Henegouwen voor de Saxen opgeſteld. De dativus plur. in *um* inzonderheid, als: *ec forſacho* ALLUM *dioboles* WERCUM *und* WORDUM, *ende* ALLEM THEM UNHOLDUM. Hetgeen in de overblijffels van dat ſtuk onzuiverder is dan in dit Bamberger. Hoe het zij, het Fragment is belangrijk.

De gloſſen heb ik in dit afſchrift tuſſchen texthaakjens gezet. Dit maakt de lezing klarer en zeer verſtaanbaar voor elk Hollander; terwijl het bevorens gedrukte volſtrekt onverſtaanbaar is op verſcheiden plaatſen. Want, behalven die plaatſen waar de gloſſen verwarring gaven, is de lezing, voor zoo verre zy *in dien* DRUK niet bedorven is (hetgeen zich hier en daar wel gevoelen laat), zuiver, en getuigt van de kundigheid des afſchrijvers van het Bamberger MS, die dan alleen een enkele feil beging, als hetgeen hy ſchreef, onverſtaanbaar was: en zelfs ſchijnt een enkele feil wel opzettelijk begaan te zijn, om

aan

Digitized by Google

aan de onverſtaanbare dooreenmenging van gloſſe en text eenigen zin te geven. Dus mag het § 46 zijn. Een enkele der gloſſen houdt misſchien ook wel eene *variatio lectionis* van oudere HSS. in. Ik durf dit niet bepalen.

Men oordeele tot een voorbeeld, van den ſtaat des fragments zoo het my gedrukt is voorgekomen, uit de volgende plaats:

§ 34. *Endi wuondrodun alle bihui he thar ſo*
En zy verwonderden allen waarom hy daar zoo
lango lof ſuido frod gumo fraonan ſinum thionon thorſti.
lang bleef zeer vroed man dienen zijn dienen dorst.

De woorden *fuido frod gumo* zijn noodwendig of een glos ter verklaring of een verſchillende lezing van *he* in deze of van *frod gemo* in de volgende §; en even zoo *ſinum thionon thorſti* een verklaring van *lof fraonan*, in deze, waarvan zy den zin eenigzins inkrimpen.

Op gelijke wijze zijn in § 35 de laatſte woorden *wuiſean te wuaron* (te kennen geven) een uitlegging van het voorgegane *ſeggean* (zeggen): 'tgeen de aanteekenaar begreep wat ruimer verſtaan te moeten worden, misſchien om dat Zacharias op dat oogenblik ſtom was, en hy dus in den eigenlijke zin des woords niet *zeggen* kon.

Digitized by Google

Zoo wordt § 36 *ſprecan* door *giſeggan* verklaard. Zekerlijk tot beſtemming van de uitdrukking van *een woord ſpreken*, als wordende *ſpreken* niet van *een eenig woord* gezegd. 't Is of men in een Latijnsch MS. op de woorden *ne verbum quidem loqui poterat*, byſchreef *eloqui.*

Elders wordt een volſtrekt ſynonymum tot verklaring van een woord gezet; naar wel ſchijnt, wanneer dat van den text minder bekend was, als by voorbeeld, *wueroda* by *wuisda* § 36, *odan* by *quan* (oude vrouw); 41, *mikil* by *filo* 43, *furmon* (vermaan) by *gibod* (bevel) en *gibod* by *wuord*, 45.

Elders worden de pronomina opgehelderd door een uitdrukking van wie of wat er meê gemeend wordt, als b. v. § 39, 41.

§ 46.—*Ne het er gia wuicht ſo, quad he, adalbornanes*
Daar heet geen mensch zoo, ſprak hy, edelgeboren
uſus cunnies ef tho ouorles wuit kiaſon im adro-
onzes geſlachts indien de onedelen weet kiezen hem ande-
na niutfamna namon he inate of the moti.
ren oorbaren naam hy ..... zoo het gemoed.

Hier is 't onverſtaanbare verwekt door twee ſchrijffeilen, van weinig belang, maar vooral door de vijf laatſte woorden die daar in 't geheel niet

niet t' huis behooren, maar glosſen zijn. Naamlijk, 't laatſte woord, als verklaring van een woord van § 45, *hugu;* de twee voorlaatſte als verbetering van *ef tho* in deze § 46; hetgeen daar voorgaat, mag wel een verſchillende lezing van het voorgaande *im* zijn, maar dat in den text den goeden caſus en in de glosſe een verkeerden heeft, en het *he*, dat daar weder voorgaat, is misſchien eene andere en verkeerde lezing, het zij van het tweede woord waar deze § meê begint, het zij van eenig ander.

De declinatien en conjugatien zijn wel Franco-Theotsch, maar enkele woorden en de ſpelling van enkele letters is bedenkelijk. 't Woord *wualdande*, waar men in Franco-Theotsch *truchtin* voor gewoon is; 't gebruik van *gegnuno*; *t* voor *d* (by voorbeeld in *teta* voor *deda*), *d* voor *th* (als in *werthan*), *c* voor *ch* in *ich*, *i* dikwijls voor *e*, *mot* voor *muſs*; *beda* voor *bithiu*, *wuildi* voor *woldi*. Doch zeker kan dat niet wegnemen dat het oud Frank-Duitsch is, vooral daar de vokalen in deze taal zoo geheel onbeſtemd zijn, en de opgenoemde konzonanten ook in de andere Noordlijke talen zich licht genoeg verwisſelen.

Digitized by Google

Lucas I. 21.) 34. Bedun allan dag that wuerold
Beidde alden dag het volk
for them wuiha; endi wuondrodun alle bihui
voor den tempel; en wonderden alle, waarom;
he thar ſo lango lof fronon, [ſinum
hy daar zoo lang bleef dienstdoen, [zijne
thionon thorsti].
dienst onderwond].
fò that er enig thecno ni deda, thari ſie
zoo 1 *that hy eenig teeken niet deed, daar zy*
thar at them wuiha wualdandes geld-
daar voor 2 *den tempel des Machtigen* 3 *dienst-*
fol-mon frumidun 4.
pſalmen vierden.

22. 35. Tho quam frod gemo [ſuido frod
Toen kwam (de) vroede man [zeer vroede
gumo] ut fon them alaha. Erlos tru-
man] uit van den heiligdomme. (De) Grooten dron-
gon nahor. Mikulu [mikil] wuas im niud,
gen nader. Groot [groot] was hun nieuw,
huat he im ſodlikes ſeggean [wuiſean te
wat hy hun waars zeggen [te kennen
wuaron] wueldi.
geven] zoude.

36.

1 zonder, *ſo ni.* 2 tot, te. 3 Heeren. 4 an *pſalmenzongen?*

Digitized by Google

36. Hi ne mohta tho enig wuord ſpre-
Hy niet konde toen eenig woord ſpre-
tan [giſeggan], butan that he mit is ſui-
ken [zeggen], buiten [1] dat hy met zijn rech-
dron hand wuisda them wueroda [them
ter hand wijsde den volke [hun
giſidea], that ſie uſes wualdandes lera lestin.
beduidde], dat zy onzes Heeren wet betrachten!

37. Thea liude forſtodun that he thara
De lieden verſtonden dat hy daar
habda gégnungo [2] [forſehen] godcundes
had bejegend [gezien] (eene) openbaring
huat ſelbo he is [3] ni machti [wuist] giſeg-
wat zelf hy hun niet konde [wist te] zeg-
gean [gewiſean te wuaron].
gen [te kennen geven].

83.) 38. Tho habda he uſes wualdandes geld
Toen had hy onzes Heeren dienst
gilestid, alſo is gigengi wuas gimarcod
verricht, als zijn beurtgang was gemerkt
mit mannum.
met (de) mannen [4].

24.) 39. Tho wuard ſan aftar thiu maht
Toen werd ſaan [5] daarna de macht
Go-

1 behalven. 2 *gegnungod?* Immers *gegnungo* is een adverbium. 3 lees *in: is* is zijn. 4 prieſters. 5 ſpoedig.

Digitized by Google

Godas gicundid [is craft mikil wuard],
Gods geopenbaard [zijn kracht groot werd],
thie [1] quan ocanid is. An ira eldiu ſolda
(en) de vrouw bevrucht is. Aan haren ouderdom zou
im erbiwand gigibid wuerdan [2] [ſuid
hem (een) erfgenaam) gegeven worden [(den) zeer
Godcurrid gumo].
Godvruchtigen man].

57. 40. Beda, after thiu [3], that wif wurdi
Toen, daarna [4], de baarmoeder werd
giſcapu, ikred the wuintar ford geng [thas
geformeerd, tot dat de jaartijd voortging [het
geres getal]. Johannes quam an liudeo
getal des jaars]. Joannes kwam aan (het) dag-
licht. Lik wuas im ſconi, ... wuas
licht. ('t) Lijf was hem ſchoon, ... was
im fel, fagar fahs endi naglos, wuan-
hem ('t) vel, blinkend ('t) hair en nagels, (de) wan-
gun woarum im wulrige.
gen waren hem weelderig [5].

41. Tho forum thar wiſeman ſnello te
Toen voeren daar wijzen ſnel te
ſam-

1 lees *thut*. 2 daar ſtaat *gibidig*. 3 *after thiu* ſchijnt wel een gloſſe van *beda* 'tgeen ook wellicht *be thiu* (daarom) kon zijn. 4 of dienvolgende. 5 bloeiend, blozend, donzig.

Digitized by Google

ſamne, thea ſuososton mest wuondrodum
ſamen, die verwanten meest (zich) verwonderden
thes wuerkes, behui it gio [that wundar]
des werks, hoe het toch [dat wonder]
machti giwerdan, ſo aldun quan wurdi
mocht toekomen 1, (dat) zoo oude Best zoude
barnanburgan. [Odan] 2.
kinderbaren. [Onvruchtbare].

42. Ni wuari that it gibod Godes
Ten ware dat het (een) gebod (van) God-
ſelbes wuari, affnobun ſie garo, that
zelven ware, begrepen zy gantschlijk, dat
it elcor ſo ni wuanlic mochti wuerdan.
het anders zoo, niet geloofbaar kon geſchieden 3.

43. Tho ſprak thar en gifrodot man the
Toen ſprak daar een verſtandig man die
ſo filo [mikil] conſta [wiſaro wuordo hab-
vele [veel] wist [woorden der wijzen had
de giwuit], (endi) fragode niutlico, huat
geleerd], (en) vroeg nieuwsgieriglijk 4, wat
is namo ſiolodi 5 waeſan, an theſaro weroldi.
zijn naam zoude wezen, by dit volk.

44. Mi thunkid an is wuiſugilic, iac
My dunkt aan zijn wezen, ook
an

1 geworden, in zijn werk gaan. 2 daar ſtaat *tuem odan.*
3 of *zijn.* 4 of wel *oorbaarlijk*, gepast. 5 ik lees *ſcolde.*

Digitized by Google

an is gibara, that he si batara than wui;
aan zijn gebaar, dat] hy zij beter dan wy;
so ic wuani, that ina us gégnungo
zoo (dat) ik geloove, dat hem ons (het) lot
for[1] himela selbo sendi.
van (den) hemel-zelven zendt.

45. Tho sprak san aftar thiu moeder
Toen sprak, zaan[2] daarna, de moeder
des kindes, thana[3] magũ, thui habda that
des kinds, den magen, die had het
barn an ire barm. Her quam gibod
kind op haar schoot. Hier kwam (een) gebod
[furmon] Godes, quad siu, furnum gere,
[vermaan] Gods, zeide zy, (in) vorigen jare,
that he Johannes bi Godes leren [wuorden]
dat hy Joannes door[4] Gods wet [woord]
[gibod] hetan scoldi, that ic an minumu
[bevel] heeten zou, dat ik in mijn
hugu ni[5] gedár wuendean, [ni wuihti] of
gemoed, niet durf omkeeren[6], [niet wete] of
ic is gewaldan mot[7].
ik des beschikken mag.

61.) 46. Tho sprak en gilhert man the ira
Toen sprak een oprecht man die haar
ga-

1 lees *fon*. 2 spoedig. 3 *them?* 4 naar, volgens.
5 daar staat *mid*. 6 veranderen. 7 veellicht *muote*.

Digitized by Google

gaduling was: Ne het er gia wuicht ſo,
verwant was: Niet heet er toch iemand zoo [1],
quad he, uſus adalbornanes cunnies, eftho [2]
zeide hy, onzes edelgeboren' geſlachts ofte
[of the] onorles [3]; wuit kiaſun im ina
onedels; wy kiezen hem een'
odrona niutſamna [4] namon [5] [móti].
anderen nutzamen naam.

47. Tho ſprak the frodoman the thar
Toen ſprak de brave man die daar
conſta filo mahlian: Ni gibu ic that te
kon vele ſpreuken: Niet geef ik dat te
rade, quad he, ruico me quenum [6], that
rade, zeide hy, man noch wijf, dat
he wuord Godes wendean biginne.
hy (het) woord Gods om te keeren beginne [7].

1 of, niemand heet er zoo. *Ne wuicht* is ons *niemand.* 2 lees *wuir.* 3 of *onorles* behoort voor *uſus cunnies* te ſtaan, en is onedel, zoo dat het is: *geen mensch, edel of onedel, van ons geſlacht.* 4 voeglijken, oorbaarlijken. 5 veellicht ſtond er eerst *niutſamna mon*, 'tgeen tot *moti* geworden is. Anders zou men mogen denken, dat dit *moti* een glosſe was die by vs. 45. behoorde als verklaring, het zij van *hugu*, het zij van *mot.* 6 lees *wuine ne quenum.* 7 onderſta te veranderen, zie § 45.

Digitized by Google

AANMERKINGEN.

34. *Beduu.* Zy beidden. Ons Nederduitsch *beiden*, wachten.

Wuerod. Wareld. Volk, als in 't Fransch *monde*.

Whuiha. Tempel. Eigenlijk het *gewijde*, 't heiligdom.

Bihui is *bi wi*, (waarby), oudtijds voor *waarom* en *waardoor* gebruikt. Het Engelsch zegt *why*.

Lof. Bleef. Blijven is *be-lijven*.

Fraonan. Is ons oud *vronen*, dat is dienst doen; van welk woord de naam der ſtad *Franeker*, dat is *vroonakker*. Van *vroon* zou veel aan te merken zijn, dat hier te omſlachtig ware.

Gumo (in een andere lezing kwalijk *gemo*) is man. *Gum*, *gumo*, *man*, Frankduitsch, verwant met *homo*, oudtijds *humo*, als uit de derivata blijkt.

Wualdandes. *Wualdan* is heerſchen, beſchikken, beheeren. Dus by Melis Stoke: „Willem was „*geweldig* Grave," dat is *regeerend* Graaf. 't Beteekent meer noch minder, dan dit. Huydecoper heeft de verkeerde opvattingen van dit woord in zijn tijd te recht wederſproken, doch ſchijnt het juiſte niet gevoeld te hebben, waarover eens nader! De Hoogduitſchers hebben 't woord nog overig in hun *ſchalten und walten*, en in *verwalten*.

Solmon is *pſalmen*, naar de uitſpraak en ſchrijfwijze van den vroeger tijd. — Van *geld* (dienst) zie beneden § 38.

Frumidun. De Infinitivus is *fruman*: 't Is, of ons oud woord *vromen*, zich verheugen, maar dat hier voor zingen ſchijnt gebruikt te worden, en in de-

Digitized by Google

dezen zin nog bevestiging eischt, welke van groot gewicht voor onze taal zijn zou; of ons oude *vronen*, dienen.

35. *Frod* is ons *vroed*, of eigenlijker, *ervaren*. Over dit woord en het Thema *vro*, zie men mijn breede uitlegging van de Noordholl. keur, die de VROLIJKE *knapen* der ſtede tot Schepenen vordert; en van de vroedvrouwbenamingen in onze taal. — Het is dikwijls zoo veel als *brave*.

Suido is *recht*, adverbialiter. *Suidfrodo*, recht brave, *zeer vroede*, *wel eerzame*.

Alaha, tempel, als van elders bekend, maar nog niet wel verklaard is. 't Is eigenlijk *haliga*, *heilige*.

Erlos is 'tgeen aan het Engelſche *earl* oorſprong gegeven heeft, en waartegen overgeſteld worden de *kerlos*. *Erlos* zijn de *edelen*. *Kerlos* is *keorlos*, 't zelfde als *onorlos* in § 46.

Trugon. Dit verklaart zich uit mijne oplosſing der werkwoorden in *-ngen* en *-nden*. Verh. der Geſl. bladz. 322.

Mikulu. *Mikil*, groot. Een woord, aan alle de oude Talen gemeen, zelfs aan het Hongaarsch en Wendiesch, waarvan het bekende *Hans Michel*, dat is *Jan de Groote*, waarvan de Hiſtoriſche oorſprong nog niet genoegzaam opgehelderd is. Ik hou echter zeker, dat men er geen ſporen van vindt voor de 15e eeuw, en ik vermoed dat er *Joannes Ziska* meê bedoeld is geweest. *Mih* (לי) is ook in het Perz. *groot*, in het Indisch *mah*, en maakt het μέγας en *magnus* in Gr. en Lat.

Sodlikes. Hiermeê is het oud-Engelſche *ſodlike* (waarlijk!) en *ſodſayer* (waarzegger), verwant.

Suidra hand, rechter hand. Hiervan 't ZOETE *handt-*

jen, dat onze Bestemoeders nog aan de kinderen zeiden, ('tgeen ſedert *het* MOOIE *handtjen* werd,) om dat men 't met *ſuit* (het Engelſche *ſweet*,) verwarde, dat toen *zoet* was. 't Angelſax heeft Matth. XXII, 44, *ſwythran healfe*, *rechter zijde*.

35. *Wuiſean te wuaron* is *te waren wijzen*, dat is te kennen geven. Deze uitdrukking behoort by een, en geldt als één woord. Men vindt haar weder § 37. Het Hoogduitſche *warnen* en ons *waarſchouwen*, bevatten dit *wuaron* in zijn volle beteekenis, zoo als ook *waaruemen*, *ontwaren*, *gewaar worden*.

36. *Wuisda*. Uit deze ſpelling is geene bevestiging te halen dat *wuiven* oud is, of dat dit uit *wijzen* ontſtaan zou zijn, want de *wu* is hier de ſimpele dubbelde *v*, of *vu*, gelijk er geſchreven had moeten worden. Zoo dat dit *wuisda* niets anders dan *wijsde* is in de zelfde uitſpraak. — In tegendeel is *wuiven* het zelfde als *weven*.

Giſeggean. Blijk van de oudheid van ons *gezeggen*, dat thands niet meer dan in eene byzondere nuance van beteekenis gebruikt wordt.

Lera eigenlijk *bevel*. Dit toont mede, dat de oorſpronklijke beteekenis van ons *leeren*, niet *diſcere* maar *docere*, *praecipere*, is. Dit *leer* is *praeceptum*, en wordt hier voor *wet* gebruikt. De beteekenis als *diſcere* is derivatief. En de kamer *In liefde bloeiende* behoefde dus geen werkwoord *leeraren* te maken, ter onderſcheiding. Het is er meé als met *breken* voor *frangere* en *frangi*.

37. Alles toont de echtheid van het ſtuk als ouder dan de 12e eeuw, en veellicht tot den tijd van Karel den Groote reikende, ſchoon het in dat ge-

dit

val, wel eenige veranderingen ondergaan moet hebben, dewijl er veel jonger woorden in gevonden worden. Doch het blijkt ook dat het reeds vroeg bygeſchreven is met uitleggingen van woorden, toen ongebruiklijk geworden.

Gegnungo (adv.) is *planè*, *certò*, en het kon dus wel, dat het *habde gegnungo forſehen* moest zijn.

Forſehen (*voorzien*) is eene verklaring van *openbaring ontmoet.* — *Godcunde*, is als in *oorkonde*, bekendmaking. Vergelijk § 39.

38. *Geld*, dienst. Dit getuigt van den tijd des geſchrifts. In de 8e eeuw was dit de beteekenis van dat woord. *Ec forſacho allum diobolgelde.* (*Ik verzaak alle duiveldienst*), zegt de belijdenis der Kerkvergadering van Lesſines.

Cilestid, en in § 36, *lestina*, is het *leiſten* der Hoogduitſchers, *praeſteeren* in onze bastaartſpraak, waarvan hiervoor, bladz. 108.

Cigangi is *beurt*, en in het Deensch nog over, in *gange*.

39. *San*, ons *zaan*, ſpoedig. By de Engelſchen *ſoon*, waarvoor zy anders hun *ſudden* hebben, van het Franſche *ſoudain* gemaakt.

Gicundet. *Verkondigd*, naar de gelijkheid van woord, maar niet van den zin. Zie boven § 37.

Quan. 't Engelſche *queen*, en ons *queen* (thands by ons voor oude koe in gebruik) is hiervan. Vergelijk mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden.

Occanid. In lateren tijde *ge-oekt*, van *oeken*, vermeerderen, waarvan *oegst*, nu *oogst*.

Ira, *im*, *ina:* 't Hoogduitſche *ihre*, *ihm*, *ihn*.

Elde, naderhand *alde*. *Oude* by ons, in 't Hoogduitsch *alter*.

Digitized by Google

Godcurrid mag eigenlijk *godverkoren* zijn.

Gibidig is niets. Lees *gigibid*. Die dit niet verſtond om dat men in zijn tijd *gegiben* zei, en niet meer *gegiebt*, raakte in den war.

40. *Beda* ſchijnt wel een verbastering van *bithiu*, eigenlijk *by die*; doch zou hier *toen*, *dan*, of *na dezen* en *dienvolgende* moeten beteekenen.

Geſchapu. *Schape* voor lichaam genomen zijnde, is *geſchapen*, zoo men thands zegt, *lijf krijgen*, dat is dik worden; of beter is het *tot vorming geraken*.

Wif is hier (hetgeen zeer opmerkelijk is) de baarmoeder. Deze beteekenis is de oudſte, en van daar tot de vrouw overgegaan. — Zie hiervan in 't breede mijne Verhandeling over de Geſlachten, Aanteek. *gg*.

Wuintar. Dit dagteekent van den tijd toen men niet dan *winter* en *oogst* kende. De *winter* duurde dus 9 maanden, de oogst of zomer, 3 maanden, en dit moet de reden der toepaſſing op de dracht eener vrouw zijn. Anders beteekent *zomer* draagtijd, *winter* niet. Doch hierin heerſcht veel plaatſelijks, 'tgeen verdiende nageſpoord te worden.

Ikred. Het woord is *ekkorodo*, of *okkered*, of ook wel *ſkorodo*, en beteekent eigenlijk *alleen* (tantum). De ware zin is hier dus, *voor zoo verre de tijd der dracht duurde*.

An liudo licht, dat is, *het luide licht*. Wy zeggen thands het woord *luid* niet meer dan van den klank, maar de zaak blijft nog de zelfde met *hel*, dat beide op *geluid* en *licht* (*hellen klank* en *hellen dag* enz.) toegepast wordt.

Lik. 't Woord *lijk* by ons. Hetgeen Siegenbeek zeer

zeer wel heeft opgemerkt omtrent *likdoorn*.

Fagar. Van dit *fagar* is het Engelsch *fair*, dat nu voor *blank* geldt. 't Is eigenlijk blinkend, als *candens* in 't Latijn.

Fahs. Hier van *vaze*, en *vazig*, dat is *hair* en *hairig*, en *viezevazen*; dat zijn, *vieze* (walglijke) *hairen*. Wy hebben er desgelijks nog *fazel* van, dat ons met de Hoogduitschers gemeen is, en 't ons eigen *vezel*, dat is *harig ding* of *hairdun*.

Wulrig. 't Vertegenwoordigt ons *weelderig*.

41. *Forun te famne*. Dit schijnt niet het Hoogduitsch *zu sammen fahren*, maar eenvoudig *by een komen*.

Suafostun. Van *zwaden*, *zwagen*, verbinden; waarvan *zwachtel*, *zwager*, en *zwastra* in 't Indiesch, *schwester* in 't Hoogduitsch, by ons *zuster*. Dit *fuast* is van *zwa-en*, even als *kwast* van *kwa-en*, *list* van *li-en*; te weten, 't verbale praeteriti met den uitgang *st*, en dus *verbinding*. *Suastun* is dus letterlijk *de verbondenen* of *verbindingen*, dat is *de verwanten*. — Men zie mijne Verh. over de Gesl. § 77, 78, en de Geslachtlijst op *zwager*.

Barnamburgun. Van *barn*, kind, nog in 't Friesch overig.

42. *Affnobun*. Letterlijk is dit *affnoven*. *Snuiven* voor *gewaar worden* is oud. *Uitsnuiven* is *vorschen*, *opsporen*, *affnuiven*, verstaan, ontwaren, begrijpen.

Garo. 't Hoogduitsche *gar*.

Elcor, anders. *El* is ander. Hiervan is *elfe*, in 't Engelsch: *anders*. Zoo gaat ons *elk*, ook voor *elk lig*, waarvoor men by onze Ouden wel *mallig* leest. Zie de waarneming van Huydecoper hierover.

Of echter *elcor* hier in dien zin wel echt zij, zou men in twijfel kunnen trekken. Maar dit is my moei-

Digitized by Google

moeilijk te beſlisſen, by gebrek van oude ſtukken. Doch het kan hier een buitengewone conſtructie zijn voor *ni elcor*, 'tgeen *niet* is.

43. *So filo conſta.* *So* is hier een pleonasmus en doet niets tot den zin. *Conſta* is *wist.* Dit *veel weten* wordt verklaard door *woorden der wijzen weten.* Naderhand ſtaat voor het zelfde, *vele ſpreuken weten* § 47. Echter is *mahlian* ook eigenlijk 't zelfde. Maar zoo is ons *ſpreuk* (*ſproke*) niet anders dan *ſpreking.*

Filo verklaart de ingelaste glos door *mikkel.* Een blijk dat zy van een Frankduitſcher of van hooger op en geen Nederduitſcher afkomſtig is, wien *veel* meer bekend zou geweest zijn dan *mikkel.*

Giwuit, even als *gigibid* § 39, naar de ſtijve vorm der Frankduitſchen.

44. *Is* is het Engelſche *his*, zijn. 't Is de genitivus in *s* van *i* dat, is *hi.* Zoo is *ir* ('t Hoogduitsch *ihr*) de vrouwelijke of de meervoudige genitivus van 't zelfde *i.* *Im* en *ina* zijn dus de dativus en accuſativus van *i*, 'tgeen ook ons *hy* en *zy* geadſpireerd is.

Wuiſugelic, aangezicht. Wy zeggen ook *wezen*, maar zie hier den waren oorſprong van 't woord in deze beteekenis. *Wuiſugelic* is eigenlijk *wijzinglijk* van *wijzen*; 't is dus *wijzing*, aanwijzing, kenteeken, karakter; doch van welke nette en fijne uitdrukking het woord *wezen* ons tegenwoordig niets meer herinnert.

Iac. Meê een blijk dat de ſchrijver of affchrijver vrij hoog aan den Rhijn heeft gewoond. Men zei daar *ook* voor *ja*, en *ja* voor *ook.* Dat *ook* was ook in half Frankrijk 't affirmatif, als in 't andere gedeelte des Lands *ouil* (nu *oui*), hetgeen *wil* was,

in

Digitized by Google

in plaatſe van *wel*. En dus verdeelde men 't Rijk in *langue d'oc* (waarvan de Provincie Languedoc den naam behouden heeft) en *langue d'ouil*. Dit *iac* is een mengeling tusſchen *ja* en *ook*.

Gegnungo is *bejegening*, 'tgeen de Duitſchers thands *das verhängniſs* noemen. 't Wordt van het geval gezegd, maar zonder er iets gevalligs in te ſtellen; 't is veeleer de Beſtemming. 't *Beſcheer* plach men by ons te zeggen. Anders is *gegnungo* in 't Frank-Theotsch *prorſus*, *omnino*.

45. Hier was een verſchikking in de woorden. *Thana* (of *them*) *magu*, *den magen* in dativo plurali, moet achter aan komen, of voor *thui* ſtaan, dat by *habda* behoort. *Habda* is *hebde*, en daaruit is ons *had* voortgevloeid.

Barm, ſchoot.

Quad. Het Engelsch *quoth*. 't Is van het Angel-Saxiſche *cwædan*, ſpreken.

Hugu, *huege*. Ons *geheugen* is daarvan; dat is, niet *gedenken*, maar (gelijk de Engelſchen nog *to mind*, en *to remind* zeggen, en de Italianen, *rammentare*, en voor het tegendeel *dimenticare*), *gemoeden*, *ter harte nemen*. Waarom de glos ook zeer wel dit *hugu*, door *moti* verklaard, dat is *gemoed*; doch welke glos by abuis achter § 46 geraakt is.

Dit *hug* hebben wy nog in den echten zin, overig in de uitdrukking: *tegen heug en meug*, dat is tegen *gemoed en macht*. AN *minumu hugu* is als by onze Oude ſchrijvers, AN *minen danc*, dat is TEGEN *mijn wil*. Zoo is het hier, *tegen mijn gemoed*.

Gedar. *Gedaren* is ons oude *darren*, nu *duiven*, dat daar, als ik elders toonde, het frequentativum van

van is, en het praeteritum van *darren*, *dorst*, behouden heeft. Vergel. III. D. dezer Verſch., bladz. 93.

Wuendan, wenden, is hier eigenlijk *veranderen*.

46. *Gilhert*, verwant met ons tegenwoordig *gul*.

Gadulung, gadeling (als zusterling) aangehuwde.

Wuicht, ons *wicht*, maar niet in den zin van kind, als wy 't nu gebruiken. 't Is: *Geen mensch heet zoo*. Wy houden de oude beteekenis nog vast in het compoſitum *booswicht*.

Onorles is het zelfde als *keorlös*. *Keorlos* ſtaat tegen *eorlos* over, waarvan zie § 35: *onorles* tegen over *adelbornanes*, edelgeborenen. Het is dus *onaanzienlijken*, of *onedelen*. Maar *adelbornanes* en *onorles* behooren hier tot één geſlacht. 't Dient derhalve *aanzienlijken* en *onaanzienlijken* te zijn.

Cunni. Voor geſlachtſtamming, en niet ſexe, vinden wy 't woord *kunne* nog by Melis Stoke:

Des Hertogen Diedrix dochter van Zaſſen,
Van edele cunne wtgewaſſen.

47. *Mahlian*. Woorden, ſpreuken. Dit woord is verwant met ons *melden*. In het Deensch is nog werklijk *mæle*, ſpraak, ſtem, en *maal*, ſpraak. Het is dit woord, dat § 43 uitgedrukt wordt door *woorden der wijzen*, en veellicht tot uitlegging ſtrekt van het daar voorkomende *veel weten*. Reeds in de Saliſche wet komt dit *malen* voor als *ſpreken*, en desgelijks in de Longobardſche wet. Van daar is by Willeramus *gemahela*, bruid; dat is, zoo de Hoogduitſchers zouden zeggen, *verſprokene*: 'tgeen ook ons *gemaal* is. *Gamales* zijn in de Longobardſche wet de *verbondenen* door een *beding* of *afſpraak*.

Rin-

Digitized by Google

Rinco. Schrijffeil? — Men kon denken dat het *rico* moest zijn, zoo er een woord dat *arm* beteekent op volgde: maar er volgt *quenum* (want dus schijnt menwel te moeten lezen voor *guenun*) dat is vrouwen. Moet het dus *man noch vrouwen* zijn, zoo schijnt het dienvolgende *winno* (man) te moeten wezen, en wellicht mag er geschreven zijn uīnū, 't geen licht met rinū verward kon worden. 't Is zeker dat naar de spelling, in dit stuk gevolgd, het dan zou moeten zijn *wuīno*, maar wie kan weten, hoe die *w* vergeten of uitgewist was, toen 't Bamberger affchrift gemaakt wierd.

Intusschen houde ik gants niet zeker, dat *guenun* niet recht is. Het Fransche *gueux* en *guenille* heeft er verwantschap meê, zoo wel als *güenen*, *guelen* dat ons *weenen* en *kwelen* of *kwijnen* is, en het zou dus heel wel *rico ne guenum*, rijke *noch armen* kunnen zijn.

Zoo men *rinco* voor een *voorname* aan kon nemen, kon het ook *rinco ne guenun* zijn (*prins noch bedelaar* zou men zeggen) als in §. 46, edel of onedel. — In zulke oude talen, waarvan wy altijd weinig weten, in aanmerking van den veel grooteren omvang dan waarin wy haar kennen, en waarvan inderdaad zeer weinig tot ons gekomen, en dit weinige nog niet dan onzuiver en met onzekerheden gemengd is, kan men niet te omzichtig zijn, zoo in het aannemen, als in het verwerpen.

Na deze aanmerkingen zullen wy hier de verdeeling in verzen doen volgen.

vs.

bs. 34. Bedun that wuerod [1]
allan (them) daga/ [2]
for themo wuiha;
[3] wuondrodun alle/
bihui he [4] so langa
sinum thionon thorsti/
so that er enig
thecno ni deda/
thari sie thar at them
wuiha wualdandes
geld-solmon frumidun.
35. Tho quan frod gumo
ut fon them alaha.
Erlos trugu nahor.
Mikil wuas im niud/
huat he im sodlikes
seggean wueldi.
36. Hi ne mochta [5] enig
wuorda giseggan/
them gisidea/
butan that he mit is
suidron hand wuisda/
uses wualdandes
lera zo lestana.
37. Liude forstodun
that he thara habda

ge-

1 *Werod*, of *wuerold*. 2 Met een kleine omzetting der woorden. 3 Met uitlating van de copula *endi*, en zoo

vs. 34. Beidde dat volk (*of*, *die menigte*)
al den dag
voor den tempel;
(*zy*) wonderden alle,
waarom hy zoo lang
zijne dienst onderwond,
zoo dat hy eenig
teeken niet dede,
daar zy daar voor den
tempel des Heeren
dienst-pſalmen vierden.
35. Toen kwam (*de*) vroede man
uit van den heiligdomme.
(*De*) Grooten drongen nader:
groot was hun nieuw,
wat hy hun waarachtigs
zeggen zoude.
36. Hy en konde eenig
woord zeggen
(*aan*) het gezin,
buiten dat hy met zijn
rechter hand wijsde
onzes Heeren
wet te betrachten.
37. (*De*) lieden verſtonden
dat hy daar hadde

be-

4 van *thar*; en dus 5 van *tho*. Dergelijke woordtjens ſchijnen op meer plaatſen bloote invoegſels te zijn.

Digitized by Google

gegnungod godcundes/
huas selbo he in mi
machti giseggan.
38. Tho habda he uses
wualdandes gelda
(gerna [1]) gilestid/
also is gigingi
huas .... gimarcod.
39. Tho huard san after
macht godas gicundid/
is craft mikil huard/
thiu quan oranid/
an ira eldiu
scolda im erbiswand
gigibid huerdan.
40. Beda that wif
hurdi gistapu/
the huinter fozd geng
thas geres getal.
(After thiu [2]) Johannes
quam an liudes licht.
Lik huas im sconi/
fel huas im fagar/
(fagar [3]) fahs endi nagles/
wangun huarun wulrige.
41. Tho furun thar wise man
sundle te samne/

thea

1 *gerno*, d. i. vlijtig. Eene invoeging die het vers vereischt. Even zoo eischte 't die by het volgende teeken. 2 De invulling van *after thiu*, scheen om het vers

bejegend *van eene* openbaring,
wat hy-zelf hun niet
konde zeggen.

vs. 38. Toen had hy onzes
Heeren dienst
(*vlijtig*) verricht,
gelijk zijn (*beurt*)gang
was . . . . gemerkt.

39. Toen werd dra daarna
(*de*) macht Gods geopenbaard,
zijn kracht groot werd,
de Best bevrucht,
in haren ouderdom
zou hem (*een*) erfgenaam
gegeven worden.

40. Daarby die vrouw
werd zwanger,
de jaartijd ging voort
het ganſche getal;
Daarna Joannes
kwam in 't daglicht
('*t*) Lichaam was hem ſchoon,
't vel was hem blinkend,
(*blinkend*) hair en nagels,
(*zijn*) wangen waren weelderig (*blozend*).

41. Toen voeren (*kwamen*) daar wijzen
ſnel by elkander,

de

noodzakelijk en verbindt den zin hier. 3 *fagar* ſchijnt hier herhaald te moeten worden.

Digitized by Google

thea suasostun mest;
wuondsodun thes wuerkes/
bihui it gio mahti
giwerdan that wundar;
so aldun *quan* odan
wurdi barnanburgan.

bz. 42. Ni wuari it wuanlic [1]
gibod Godes selbes/
afsnoban sie gara
it wuerdan ni mohti.

43. Cho sprak en gistodot (man) [2]
the so filo consta
wisara wuordo;
fragoda niutlico/
what is nama
scolodi wesan
an thesaro weroldi?

44. Ni thunkid an is wuisigiic
lac an is gebarea/
that he si batara
uns so it wuani;
that ina us gegnungo
son himila sendi.

45. Cho sprak san after?
thiu modar thes kindes/
thiu thana magu
gabda that barna

an

1 Met eenige omzetting, men zie hiervoor op bladz. 131.
2 Hier was zekerlijk ook of het artikel *en*, of de parti-

de naaſte maagſchap;
(*zich*) verwonderden (*zy*) des werks,
hoe het toch mochte
gebeuren dat wonder;
(*dat*) zoo oude wijf onvruchtbaar
zoude kinderbaren.

vs. 42. Ten ware het, geloofbaar, (*zichtbaar*),
('*t*) gebod van God-zelven,
begrepen zy gantſchelijk
het geſchieden niet konde.

43. Toen ſprak een verſtandige (*of geleerde*),
die zoo veel kende
woorden der wijzen;
(*en*) vraagde benieuwd,
wat zijn naam
zoude wezen
by dezen volke?

44. My dunkt aan zijn gelaat,
ook aan zijn gebaar,
that hy zij beter
(*dan*) wy, zoo ik wane (*d. i. zekerlijk!*)
dat hem ons (*de*) beſchikking
van den hemel zond.

45. Toen ſprak ſpoedig daarna
de moeder des kinds,
(*tot*) die der magen
had het wichtjen

op

cula *tho* uit te laten, welke in den geest dezer taal juist zoo noodzakelijk niet is als zy het by ons zijn zou.

Digitized by Google

an ire barme:
Her quam gibod Godes/
quad siu/ fernum gere/
that he Johannes
bi Godes leren
hetan scolodi [1];
that it an minumu
hugu ni gibar
wendean/ ni wuithi/
of it is giwualdan mot.
bs. 46. Tho sprac en gilhert (man)
wuas ira gaduling [2]:
Ne het gia wuicht sa
usus runnies/
adalboznanes
esthe onozles.
wi biasun odzona
niutsamna namon.
47. Tho sprak the sraboman
the thar consta
so silo mahlian:
Ni gibu it rade/
ruico ne quenun/
that he wuozd Godes
wuendean biginna.

1 *scolodi*, als in § 43, schoon hier *scoldi* staat. 2 Kleine omzetting, met onderdrukking van het *relatif*, als in deze oude taal niet vreemd is, en ook in vs. 45 waargenomen heeft kunnen worden.

Digitized by Google

op haren ſchoot:
Hier kwam bevel van God,
ſprak zy, (*in*) vorigen jare,
dat hy Joannes
door Gods wet
heeten zoude;
dat ik in (*of tegen*) mijn
gemoed niet durf
omkeeren, noch wete
of ik des beſchikken mag (*of moet*).
46. Toen ſprak een oprechte,
(*die*) was haar verwant:
Niet heet toch iemand zoo
onzes geſlachts,
edelgeboren
of onedel.
Wy kiezen (*een*) anderen
nutſamen (*voeglijken*) naam.
47. Toen ſprak de vroede man
die daar kende
zoo vele ſpreuken:
Niet geef ik raad,
rijk noch armen,
dat hy 't woord Gods
om te keeren beginne.

* * *

Mijne meening was, het Vierde kapittel hier op gelijke wijze (met afzondering der daar tuſ-

Digitized by Google

ſchen in gevlochten glosſen) en in zijne versverdeeling, te laten volgen, gelijk het by my ſedert ruim vijftien jaren gereed ligt. Doch daar het Stuk niet onmiddelijk tot onzen eigenen Taaltak behoort, en dus veellicht niet dan voor weinigen van dat belang geacht zoude worden, hetgeen ik er aan hechte, acht ik by mijnen overvloed van ſtoffe dit best achterwege te laten. Vooral, daar het met de ophelderingen daarby noodig, en de rijke toepasſingen op ons Nederduitsch die het oplevert, naar vereisch uitgewerkt, eene vrij meerdere ruimte zou innemen, dan onze gemaakte bepaling dezer Nieuwe Verſcheidenheden tot niet meer dan vier dezer Boekdeeltjens, toelaat. Liever laat ik derhalve hier nog twee of drie kleine ſtukjens volgen, die ik onderſtellen mag dat in 't algemeen aangenamer en vermoedelijk ook meer op hun plaats zullen ſchijnen.

FRAG-

Digitized by Google

FRAGMENTEN

VAN EEN OUDEN RIDDERROMAN.

Digitized by Google

Digitized by Google

FRAGMENTEN

VAN EEN OUDEN RIDDERROMAN.

Tot welken ouden Roman deze Fragmenten behooren, erkenne ik my niet in ſtaat te bepalen. De naam van *Oriande*, die de zelfde met *Oriane* is, gepaard met dien van *Mad'* gelijk het afgebroken, maar met eenen uitgang op *ijs* (*) voorkoomt, doet noodwendig aan *Amadis* denken, als waarvan de laatſte wellicht een verbastering zijn mocht: ook konden nog eenige meer der hier voorkomende namen met de giſſing die dit aan de hand geeft beſtaan; maar een aantal van andere namen, zoo wel als het overgroote verſchil in tijd, en zelfs het geheele beloop der hier voorgeſtelde gebeurtenis, zijn met den voorheen zoo naamruchtigen *Amadis van Gaule*, ten aanzien van leeftijd, of Fabelgeſchiedenis in geenen deel' ſamen te knopen. En dit is even zeer waar ten aanzien van den ouden Por-

(*) Zie het Fragment B. 1. b. vs. 8, 9.

Digitized by Google

Portugeeſchen Roman, waaruit zoo de Franſche van Herberay, als Tresſans vertaling, geput is; hetgeen men gelijkerwijs ook met opzicht tot den wel hoogst waarſchijnlijk oorſpronklijken in het oud-Picardsch onderſtellen mag. De verdichte geſchiedenis dezer losſe, ſchoon by één behoorende Brokken, die, als zoo vele andere, tot de heerſchappy van Karel den Groote behoort (*), beſtaat in de lotgevallen eener doodlijk verliefde Oriane, die om haren Minnaar te zoeken, van Rijk tot Rijk omdwaalt, terwijl deze minnaar naderhand blijkt in volkomen vergetelheid (wellicht door betoovering uitgewerkt) zich harer niet alleenlijk geenzins te bekommeren, maar zelfs met eene andere gereed is in echt te treden, en bruiloftsfeest houdt.

Dit uit den aart-zelve aandoenlijk onderwerp, wordt (naar deze overblijffels te oordeelen) gewis door 't belangrijke der Epizoden, daarin vervlochten, op eene kunstmatige wijze bevallig en onderhoudend voorgeſteld; en men mag zich verzekerd houden dat het gantſche Stuk, zoo belangrijk ter zake van taal en oudheid, wel tevens ook een van de lezenswaardigſte dezer ſoort zij geweest, en waarvan men de verdere en volkomene opſporing zeer verlangen mag. Het gemeen

(*) Zie B. 2. a. 5, E, en b. 10.

Digitized by Google

meen maken dezer zoo geringe overblijffels kan mooglijk tot het herkennen van andere nog te ontdekken fragmenten van dienst zijn, zoo wanneer eene vlijtige navorsching als die van mijnen vriend Hoffmann van Fallersleben (aan wiens vlijt wy ook dit verschuldigd zijn) verder wordt doorgezet; en zekerlijk is zoodanig een arbeid voor de Taalkennis verdienstelijker dan zy doorgaands (by ons ten minste) geschat wordt. Ook is het inzonderheid deze hoop die my, na lang toevens en aarzelens, tot het in het licht geven van dit nu (helaas!) zoo onsamenhangend gedeelte heeft overgehaald.

De naam van *Oriande* is zekerlijk de zelfde met *Euriant* in den Roman van Gerard de Nevers; en in andere dergelijke is ook *Oriante* niet vreemd. De Portugeesche Amadis noemt ze *Ouroana.* — De naam van *Ysane* schijnt my wel eenzelvig met *Ysande* of *Ysonde*, waarvan onze Dirk van Assenede in zijn Floris en Blancefleur:

Wie hebben ghehoort van Yfonden,
Die minde haers mans neue Triſtram.

En deze (ook in den Amadis gedacht wordende (*)) is de *Iſeult* uit den *Triſtan de Leon-*

(*) Tome I, page 83 by Tressan.

Digitized by Google

Leonnois, ook wel elders *Iſeut* en *Iſot* in 't oud Fransch, en gewoonlijk by de Duiſchers *Iſolde* of *Iſolt*, in het Engelsch *Yſoude*; welke ſchoonheid gehuwd was aan den Koning Mark van Kornwallis, Triſtans Moeders broeder, en in den Walewein wordt gedacht als *Yſande van Yerlant*, in tegenſtelling van *Yſande metter witter hant* (by Tresſan *Iſeult aux blanches mains*). Ook moet er van deze Gelieven behalven het uitvoerige Rijmwerk in oud-Duitsch, en de overblijffels in 't Engelsch, in 't Wallisch, en Fransch, door den werkzamen Van der Hagen voor twee jaren zeer net en naauwkeurig in 't licht gebracht, een tot nog onbekend verhalend Gedicht van eene *edelen Frauen Yſan* beſtaan in N^r. 341 der *Vacanisch-Heidelb.* verzameling. — *Yſanie* koomt ook in den Amadis voor als een mannennaam, en wel, van den Gouverneur van het door Amadis veroverde Eiland, daar *Isle ferme* genaamd.

Rocceſloer (d. i. roſefleur,) ſchijnt een Franſche *epithète* of toenaam van Oriande te zijn, doch de namen van *Nigleel* den Harpſpeler, van *Bleckaſe*, en *Spyet* zijn my (ſchoon *Piët* of *Piget* niet zoo geheel en al) vreemd; zoo wel als de Koning van *Pruuſchen*, *Eufragius*. — Wat *Judas* betreft, dit is zeker noch naam noch perſoon, die men verwachten kon hier te ontmoeten. Niet te min doet

doet hy, zoo wel als Kaïn, zich op in meer dan eenen Roman. Immers, behalven in de *Reiſe des H. Brandanus*, ziet men hem in den *Huron de Bordeaux*, waar hy in de *groote draaikolk die de golf van Perzie met de Kagriſche zee vereenigt* (zoo het heet), verſchijnt, als voor eeuwig gedoemd om daar met de baren te worſtelen, 'tgeen niet verr' van den Magneetberg was, waartegen de ſchepen verbrijzelden.

Dat het Stuk, als genoegzaam alle ſoortgelijke in onze oude taal die tot nog bekend zijn, eene vertaling uit het Fransch is, betoonen niet ſlechts verr' de meeſte namen daarin voorkomende, maar bewijst ook vs. 3 in ons laatſte Fragment:

Twalſce ſeit ons vor waer, enz.

Dat de oudtijds beroemde *Clais Verbrechten* van Haarlem de vertolker zij, is zeer mogelijk; vooral, daar het Stuk ook zichtbaar genoeg van zijnen tijd, en van eene naar die eeuw zeer goede en gladde verſificatie is, en de lofſpraak van Maerlant en Niklays de Clerc in de *Brabandſche Yeeſten* geheel niet onwaardig, wanneer hy gewaagt van de boeken,

Die uten Walſchen Van arleem
Clays Verbrechten *ſcone dichte*,
Dair ſcone woorden in ſijn en lichte;

op

op welke plaats ik nogthands vermeene dat de lezing, als in Maerlants Spieghel Hiſtoriaal, zou moet wezen: *Clays Verbrechten* SONE.

Doch, als de Heer Hoffmann my zeer wel aanmerkte, in en omtrent den zelfden tijd moeten in den omvang waar onze taal zich toen ter tijd over verſpreidde, verſcheidene Dichters geweest zijn die zich op zulke overbrengingen van al ſoortgelijke Romans, toen in bloei, vlijtig toeleidden.

Ik voeg hier nog by, dat in de Edda, even ſoodanig eene vergetelheid als hier de knoop des Romans ſchijnt te maken, gevonden wordt in den onvergelijkelijken Sigurd, die door een drank van Grimhilldur (gemalin van Koning Gjuki) zijne eedelijke verloving met Brynhildur vergat, en Gudrunur (dezes Konings dochter,) in huwelijk nam. Hetgeen daar de oorzaak van zijnen dood is, hem op het aandrijven dezer wraakzuchtige Brynhildur verraderlijk toegebracht. Een verdichtſel dat den grond der Fabel van 't in onze dagen zoo vermaard gemaakt *Lied der Niebelingen* oplevert, waarvan ook de naam zelfs alleronmiskenbaarst de zelfde met *Niflungen* is, welke aan *Sigurd* en het geſlacht van *Gjuki* gegeven wordt.

Digitized by Google

* * *

A. I. a. Vrouwe/ ic salt v bedieden:
Ce sijnte pat'r wonē liedē /
·xij· moneke die sijn wit/
In dē closter/ uerstaet dit/
5 Eñ ·i· abt/ dit sijn ·xiij·
V'staet wel uor u te siene
Dat mē v niet lede v' luere.
Recht uor dē chooz leit ·i· dure/
Eñ eene vaute sonder waen
10 D' in/ vrouwe/ moeti gaen
.xv· milen onder de erde:
Sidi desmit in die ouerde/
Of met enigher hooft zonde/
Ghi blijfter in/ als ic orconde.

* * *

b. Iudas erst hier al te lange/
Hi heeft genaden al te vele.
Oriande ontcnochte de kele
Van bleckase/ eñ hi uoer wep/
5 Eñ iudas maecte grot gescrep/
Grot carmpt/ eñ grot geween.
De viandē slougē al in een /
Up tsaerc d' hi was geseten.
Nv so willic v uort doen weten
10 Vā orianden van roecefloer/
Wien dat th'te binnē zwoer

Om mad' den broeden h'e.
Noit minde wijf mā so zere
Als soe deide/ dit es claer;
Bedi seit men eñ men seit waer/

* * *

II. a. Brouwe/ b wille w't gedaē;
Dade icken niet/ ic ware b'dorst.
Sine instrumente rochti uorst/
Eñ ginc spelen/ seker sijts/
Vor de scone brouwe saijts:
„ Noijaie mine eñ pure
Heist b/ brouwe/ tond' gedaē/
Oriande/ scone figure/
Die lange dolende hebt gegaē
Om b lief de zoete nature/
Die u h'te al heist geuaen;
Ghi sijt so baste in sine lectsure/
Al hat gezworē die scristure/
(A)G hine soudet niet of mogē dwaē."
Alse nigzieel deze stampge

* * *

b. B' soe dē .rū. dan pzuuschē bāt/
Die men hiet eustragius.
Oriande seide: de here ihc̄
Moete bewaren al dat hier si!
Wil sct comē/ brouwe bri/
Seide bā pzuuscē/ de rike h'e.

Orian

Oriande dankets hē zere/
Dat hise so wel ontfync.
Doe sach soe gonder in dē rijnc
Menigē sine handē wryngē/
Eñ der na sach soe bryngen
In een hemde bloot/ ene vrouwe/
Die was beuaē mz grotē rouwe/
Eñ mz groter zericheide.

* * *

B. I. a. Die gr . . . is eñ zere oud/
Eñ . . . . . crankelike.
Oriande groetene ouescelike/
Eñ vraechdem wane hi quame.
Hi seide: vrouwe/ sonder blame/
Ic come gegaē vā ouer zee/
Vtē lande vā galylee/
D' god in st'f om onse zonde/
Eñ daer hi met sinē wondē
Al bloedich int graf wart geleit/
Gewonden in ·i· zuu' cleit.
Dat graf custic/ lieue v°uwe;
Ghine horet nie vā sulk' rouwe
Als in de zee es gesciet.
Nv hort/ vrouwe/ in liegv niet.

* * *

b. Solaes/ trost/ eñ toeuerlaet/
Hebic ewelike uerloren/

Ter aerm' tijt w . . . ic geboren.
Ay god h'e/ wat sal mijns wesē!
5 Bouē al der w'elt ute ilesen/
So was mijn lief tsuptile grein/
Eñ van ridd'scepe souurein
In elker maniere/ in elker wijs.
Ay ouesch lief mad'/
10 Bouē allen clerken gepurgiert/
Eñ die mi th'te bloet puniert/
Vā rouwē diē ic hebbe om v!
Ay wrede doot/ dat ghi nv
Vp mijn zoete lief moest comē/
15 D' ōme moetv god v'domen!

* * *

II. a. Hets mijn moeije/ het w't sp̄ wyf;
In onse geslachte moeti h'uē;
Sone mach onse vriendscap nᵉ v'deruē
Cusscen ons eñ hem.
5 Kl'. den here/ ic seker bem/
Was dat te horne leet/
Eñ hi antworde wel gereet:
Dat ware scade bi miere wet/
Soude ysane trouwē sppet.
10 De urouwe es so wel geboren/
Wat hebdi an .i. wicht v'coren.
Ysane antworde varijnc:
Kl'. h'e/ eijdel conijnc/
In ne kēne genē man
15 Die noit t' w'elt lyf gewan.

b. Hi

* * *

b. Hi deide *si* met sire . . . . .
En̄ aldie heren comen daer.
Cwalsce seit ons voz waer/
Dat mā/ no wijf/ no kijnt/
5 Vā mad' ne wistē twijnt/
Waer dat hi was beuaren/
Sond' de gone die mz hē warē.
Al bedect hilt mē d' feeste/
·xl· dage seit die ieeste;
10 En̄ grote .K'. sijt zeker das/
Veruaerdem zere dat hi d' was
Cusscen den bergē hine wiste w'/
En̄ .mad'. dzeef feeste daer
Mett' bzuut al sond' rouwe/
15 En̄ met siere moed'/ der goed' u°uwe.

* * *

AANMERKINGEN.

A.

I, a. vs. 6. Voor *slene*, 'tgeen er staat, lees ik: *siene*.
7. *Ter luere*. 't Zelfde woord als ons *te loor*. Wy zeggen *iemand te loor stellen*; even zoo is dit *te loor leiden*. Het woord *loor* of *leur* heb ik in mijne Geslachtlijst der Naamwoorden verklaard. Onze spreekwijze van *iemand iu de luieren leggen* (dit acht ik te dezer gelegenheid daarby

te moeten aanmerken) is uit dit *te leur leiden* geſproten. Men zei naamlijk: *Hy heeft my in de* LUERE GELEID, en men verwardde *luere* met *lure*, en *leiden* (ducere) in zijn praeteritum, met *leggen* (ponere), als hebbende die beide *ik leide* en *geleid*. Wellicht echter dat hier ook een moedwillige woordſpeling in ſchuilt, hoedanige zeer in den aart onzer Natie plach te vallen.

9. *Vaute*, gewelf, onderaardſche gang.

12 *Beſmit in die ouerde*. Beſmet met hovaardy.

14 *Orconde*. Dit woord, waar men veel byzonders in plach te zoeken, als ware 't *algemeene konde*, omdat men iets zeer onderſcheidends in het woord *oir* ſtelde, en *oirconde* zei (gelijk het ook eigenlijk heet), is niets anders dan *verconde*, want beide *ver* en dit *oir* zijn het zelfde voorzetſel *over*, het een in verkorting door *aphæreſis*, het ander door ſamentrekking der twee ſylben.

b. vs. 1. *Erft*. D. i. blijft, vestigt zich, houdt zich op. Het kon echter *zwerft* moeten zijn.

3. *Ontcnochte*, praeteritum van *ontknopen*, of in eene andere uitſpraak, *ontknofen*, (*entknopfen* zegt het Hoogduitsch,) even als *gekocht* van *koopen* gezegd wordt.

4. *Wey*. *Weg*. Gelijke verandering van *eg* in *ei* als van *legt* in *leit*, *zegt* in *zeit*, 't Engelſche *egg* en ons *ei*, en zoo in honderd andere woorden. Hiervan ſpreken de Engelſchen ook den uitgang *ight* als *ijt* uit.

6.

Digitized by Google

6. *Carmyt.* Gekerm. Een woord van *karmen* of *kermen* gemaakt, met een Franſchen uitgang, toen niet ongebruiklijk.

8. *Tſaerc.* *Tſ* is de *ch* der Franſchen. Zie mijne Aanteek. op mijne Verhandeling over het Naïve in mijne Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden II. Deel. 't Kon derhalve een bedorven eigen naam (als by voorbeeld) *Charle*, zijn, zoo die hier te pas kwam. 't Zou ook *den ſaerc* (den ſteen) zijn kunnen. Doch ik beſlis niet.

10. Van *roecefleur.* Mooglijk is haar volkomen naam, Oriande van *Roncefleur.* Misſchien is het een epitheton, haar gegeven, en moet het *roſefleur* zijn. Veellicht is het ook *roncefleur*, als *doornbloeſem.*

11. *Wien* enz. D. i. die van liefde voor Mad' verkwijnde. Zie 't volg. Fragm. Doch voor *wien* leze men *wie* in het vrouwelijke.

Zwoer, verteerde. 't Woord drukt *veretterde* uit, als in 't volgend Fragment reg. 13.

14. *Soe.* Dat *ſoe* het vrouwelijk voornaamwoord zy is, aldus door de uitſpraak van het meervoudige zy onderſcheiden, behoef ik hier wel niet aan te merken.

II. a. vs. 1. De Minſtreel, gelijk men toen de Zangkunſtenaars noemde; zijnde Speellieden van beroep, overal aangenomen, gehuisvest, en rijk beloond, en onder wier ſchijn en naam zich ſomwijlen Ridders, ja Prinſen, verborgen; gelijk, by voorbeeld, koning Alfred van Engeland onder dat voorkomen het leger zijner vijanden ging doorzoeken: de

Digitized by Google

minſtreel Nigrieel, zeg ik, ſpeelde ten verzoeke der bedroefde Oriande op zijn harp het lied dat hier volgt, en dat haar vertrooften moest, zoo lang haar het geheim van haars minnaars verblijf en de oorzaak van zijne vergetelheid harer liefde niet was mede te deelen.

2. *Ic ware verdort.* D. i. ik zou verdwaasd zijn. Van *dore* (dwaas) het Hoogduitſche *thor.*

3. *Rochti.* Is dit: *brochti*, d. i. *bracht hy* voort? Of is het: *roerde hy terſtond? Raken*, waarvan *rocht* het praeteritum is, voor het *treffen* of *tikken* genomen, gelijk men de harpſnaren deed met een ſtiftjen?

4. *Seker ſijts.* Dat is *zijt des zeker.*

5. *Faijtyts.* De meening van dit zekerlijk half bedorven woord is duiſter. 't Heeft het voorkomen van een adverbium te zijn, en met *tijd* ſaamgeſteld, als ware 't *goedtijds* voor *terſtond.* — Ik zou het echter voor 't Franſche *faitiſe* (maakſel, gedicht,) nemen, en lezen *tfaitys.* Men vindt even zoo *faiture* voor *maakſel* in de oude Hoogduitſche Romans.

6. *Noyale.* Lees *Loyale* minne. De ℜ en ℒ waren in oude HSS. ſomtijds moeilijk voor de Overſchrijvers te onderſcheiden, en er mag eerst *Royale* voor *Loyale* geſchreven geweest zijn. — *Loyale* is van 't oude *loy*, wet.

7. *Heift* voor *heeft.* — *Tonder gedaen.* Te onder gebracht, 't Franſche *ruïnée.*

10. De vraag zou hier kunnen zijn, of men *lief* afzonderlijk lezen moet, dan wel in één woord,

Digitized by Google

woord, *Om u liefdezoete nature.* — Ik zou denken, het laatſte; zoo om den ſamenhang van de woorden, als om de natuurlijke meening. *Haar liefdezoete nature* is *de tederheid van haar aart.* — 't Woord *fine* in vs. 12 ſlaat op haar lief, Mad', in wiens ſtrikken haar hart gevangen was.

12. *Latſure.* Strik. Het verouderd Franſche *laçure* van *lacer*, waarvan ook *lacet.*

13. Lees hier, gelijk ik ontwijfelbaar acht:

Al hat gezworen die quetſure.

Al is hier *als*, gelijk wy thands zouden ſpreken. *Zweeren* is veretteren van een wond. Vergel. 't vorige Fragm. reg. 11.

14. *AG hine ſoudet.* De A, hier met het Romeinſche karakter gezet, behoort tot de volgende regel, welke een geheel nieuwe paragraaf begint; en de *G* moet met *hine* ſaamgevoegd worden tot *ghine* enz. dat is: *Gy zoudt het niet af mogen dwaen.* Dwaen of afdwaen is afvegen of afwaſſchen. De kwetſuur naamlijk.

15. *Stampye.* Dat is harplied. De harpen hadden in dien tijd ſoorten van pedalen, en het ſpelen op die harpſoort werd *ſtampen* genoemd, 'tgeen ook wel algemeener gebruikt werd; en van daar 't woord *ſtampye.* — Hiertoe behoort hetgeen men in een oude Chronyk vindt wegens de uitvinding, daar genoemd

— *Van* ſtampen *die maniere,*
Die men nog houdt in tiere.

welke woorden wel eens ten onrechte ver-

verſtaan zijn geworden van de Drukkunst.

Die harppedalen hielden echter geen ſtand, maar in mijnen tijd zijn zy wederom als op nieuw uitgevonden; waarvan Mad. de *Genlis* in haar nieuwlings uitgekomen *Memoires* wel mag nagelezen worden. Doch even zoo is het met een aantal nieuwe uitvindingen. Oude dingen geraken in onbruik, en worden vergeten; maar men valt op nieuw op het zelfde denkbeeld, brengt het ten uitvoer, en dan is het nieuw.

b. vs. 5. *De here ihc̄.* Hoe hier de naam des Zaligmakers (als dit monogramma uitdrukt,) met *ſt* rijme, mag men vragen; doch het moet hier *Jeſu* gelezen worden, en dit rijm van *u* met *i* is zoo vreemd niet.

Wil ſijt comen. Dat is: *ſijt welkom. Wel* en *wil* vindt men dus dikwijls door elkander gebruikt.

Vrouwe vri. Vri is een zeer algemeen epitheton van vereering, even als *here* ook, postpoſitive als adjectief gebezigd, *rike* en meer dergelijke, eertijds in zwang, zonder dat zy aldus eenige bepaalde of eigenlijke beteekenis hadden.

7. *Dankets hem.* Dankte hem *des.* 't Is een ſamentrekking van *dankede des hem*, welk *dankede* met *des* in één geſmolten, de *dd* tot *t* maakt.

9. *Gonder*, ginder. Ons *de gene* was oudtijds *de gone*, en, in het onzijdig geſlacht *het gont*, waarvan in mijn tijd nog gezegd werd

werd *het gunt*. Van dit *gunt* werd het adverbium *ginds* en *ginder*, en van *gond* werd even zoo *gonder*. — *Rijnc* is *kring*, menigte volks; of de meening is blootelijk, *in den omtrek*. Ik zou het in den eerſten zin opnemen.

14. *Zericheid*. Leed.

B.

I. a. vs. 1 en 2. Ik zou hier lezen:

Die grijs is ende zere oud,
Ende van lijve *cranckelike*.

Wanneer de tusſchenwijdte tusſchen de woorden welke wy aan te vullen hebben, te klein is voor onze invlechting, bewijst het (indien zy geene in de HSS. gebruikelijke verkorting toelaten,) tegen onze giſſing; iets anders is het wanneer die wijdte grooter is dan ons invoegſel vervullen kan, om dat in de pergamenten bladen dikwijls of gaten of plekken voorkwamen, op welke niet geſchreven kon worden, en wanneer rondom zulke plekken dan iets uitgeſleten was, heeft de oude Overſchrijver dikwijls in zijn affchrift de zelfde wijdte opengelaten.

3. *Oueſcelike*. Dat is *hoveſchelijk*, waaruit ons *heusſelijk* ontſtaan is. Vergelijk hier vs. 9.

4. *Vraechdem*. Saamgetrokken uit *vraagde hem*. *Wane* is *van waar*.

5. *Sonder blame*. Zonder logen; oprechtelijk geſproken.

8. *St'f*. Dat is *ſtarf* of *ſterf*, ſtierf.

II.

Digitized by Google

11. *Zuu'*. Dat is *zuver*, zuiver.

12. *Cuſtic*. Kuste ik. — *Vrauwe* is vrouwe. Even zoo B. II. b. vs. 15.

13. *Nie*, nooit. Hiervan het Hoogduitſche *nieſt mahls* dat tegen over *jemahls* ſtaat.

15. *In liegv niet*. Dat is: ik en lieg u niet. Echter is het te recht met *lieg* aan één geſchreven, omdat dit *u* hier toonloos is.

b. vs. 1. *Solaes*, 't oud Franſche *foulas* of *foulace* uit het Latijnſche *ſolatium*; doch niet eigenlijk *troost*, maar *verlichting* beteekenend.

— *W* . . . . Lees *w't*, dat is *werd* ik.

3. *Aerme tijt* is ongelukkige, jammerlijke tijd. Hiervan de uitroep *och arm!* dat is, *ó jammer!* niet, *ó arme!*

4. *Mijns*. Dus ingevuld voor 't gebrekkige *m - - s*, en te recht. *Mijns* is, *van my*. Nu zou men haar *mijner* doen zeggen.

5. *Ilezen*. Oude Anglicismus voor *gelezen*. Het oude Engelsch gebruikte de *i-* voor onze voorſylbe *ge-* in de participia praeterita. Zoo doet Chaucer zeer gewoonlijk; doch eindelijk verloren zy dit augment geheel.

6. *'t Suptile grein*. Dat is *de quintesſentie*, als de oude Chemie of Alchymie het plachte uit te drukken. Het woord is niet het Latijnſche *granum*, maar 't Hollandsch *ge-rein*, dat is, het *echt-zuivere* der zaak. Zoo wordt het ook van het *bloed* gezegd. — *Suptile* is *ſubtile*, de *b* in *p* veranderende om de volgende *t*, met welke zy zich in de uitſpraak verbinden moet.

9 *Ouesch*, *hovesch*, heusch. Zie boven a. 2.

Vs.

vs. 3. 't Woord had voorheen een meer verheffende beteekenis, dan thands, en kwam eenigzins met *elegant* overeen.

10. *Gepurgiert.* Dit woord, nu door de toepassing aan een zuiverend buikmiddel verknocht, en zoo tot het diepst mogelijk verlaagd, maar nog in mijn tijd tevens een Rechtsgeleerd woord van zuivering en vrijspreking van alle misdaad, had voorheen niets onedels, maar beteekende reiniging en veredeling van hart door de Godsdienst. Hiervan: *boven alle* CLERKEN *gepurgiert*, dat is, boven alle Prieſters en Geeſtelijken rein en oprecht.

De oprechte en vurige doordrongenheid van het Christendom in de harten der Ridders was in die vroege tijden een hoog en eerſte vereischte; en niet alleen was de plechtigheid hunner aanneming in dezen hoogen en aller eerbiedwaardigſten rang een Godsdienſtige plechtigheid, en zwoeren zy het Geloof en de Kerk voor te ſtaan, en hun bloed en leven daarvoor ten allen tijde gereedelijk en met vreugde op te offeren, maar ook bracht hunne inſtelling den volſtrekſten afkeer van eigen glorie en alle verzaking van zich-zelven meê. Heerlijke leſſen vindt men in den Roman van Perceforest, (Vol. II. fol. 121 vo.) over den gruwel van hoogmoed, en den innigen plicht des harten om zich-zelven geenen lof, maar dien alleen aan God toe te eigenen. Waarlijk ook

ook de Geeſtelijkheid-zelve mocht ze ten voorbeeld ſtellen, en de zuivere zedenleer der artikelen welke de Ridders bezwoeren, zou beter op den predikſtoel paſſen dan die men uit Heidenſche filozofie haalt.

11. *Puniert.* Lees: *pungiert* of *punjiert*, dat is, prikkelt.

13. Het blijkt, dat zy hem voor geſtorven hield, terwijl hy intuſſchen haar vergeten was en zich elders verbinden ging.

II. 2. vs. 2. *Herven* voor *erven*, als in tegendeel *ovesch* voor *hovesch*, hoedanige verwarring van de ſpiritus lenis en aſper niet vreemd is, maar aan een verſchil van dialekt toe te ſchrijven.

3. *Sone* is *ſo en.*

5. *Kl.* Lees *K'l*, dat is *Karel.*

6. *Te horne, te horene.* Dat is *Om te horen.*

8. *By miere wet.* Lees: *weet.* Het is, *by mijner wete. Wete* is een vervrouwelijking van *weet*, 't geen als wortel van 't werkwoord *weten*, Mannelijk is. Van welk vervrouwelijken door de *e*, mijne Verhand. over de Geſlachten, §. 67, ſpreekt.

11. *I. wicht.* In vroeger tijd had dit woord iets verachtelijks voor *man*, en niet vreemd is dat men 't voor *booswicht*, of 't geen daaraan grenst, gebruikt vindt. — *An* is *tot.*

12. *Varijnc. Varing*, dat is terſtond. 't Is een adverbium, doch eigenlijk een oud participium op *ing*, en dus, *varende*, van *varen*, als ware 't *in voortgang*, onafgebro-

Digitized by Google

broken. Ons *vaardig* is hier ook van.

13. *Eydel*, dat is *edel*.

15. *Lijf gewan*. Dat is, *lief kreeg*.

b. vs. 1. *Deide*, dede. Even zoo A. I. b. vs. 14. Deze verwarring van de enkele en dubbele *e*, waarvan wy de laatſte ook *ei* ſchrijven, en zoo van de vokalen in 't gemeen, is in alle de oude ſchriften op te merken. Hiervan *grot* voor *groot*, *vor* voor *voor*, *erſt* voor *eerst*, en daartegen, dit *deide* voor *dede*, en elders, *lede* voor *leide*.

3. *'t Walſce*. Het Franſche; waarvan dit eene navolging is, gelijk alle de oude Ridderromans uit die Eeuw, ons bekend geworden.

5. *Twijnt*. *Twint*. Dat is, iets in het geringſte. Men zie hiervan Huydecoper.

Ne wisten in 't meervoudige. Thands zouden wy in het enkelvoudige zeggen: *Man noch vrouw* WIST er iets van. Doch de uitdrukking van het HS. is volmaakt goed. *Noch* is in de oude taal koppelwoord gelijk *en* en *ook* zijn, en de ontkentenis door *n* wordt daarby herhaald om dat de geheele uitdrukking negatif moet zijn; en dit negatif is naar 't oude taalgebruik dubbel, dewijl 't eerſte *noch* het *ne* (in later tijd *en* geſchreven), en 't volgende *en* het *niet* bevat, welker ſamenkomst alle ontkentenis vereischte. Maar thands in tegendeel, daar *niet* enkel en alleen de geheele uitdrukking negatief maakt, is *man noch vrouw* wist, of *man en vrouw*

wist

Digitized by Google

wist niet, in eene doorgaande zegging collectivè te verſtaan, even of men zei, *'t huisgezin* (*beſtaande uit man en vrouw*) *wist niet.*

6. *Bevaren.* *Beland* of *vervaren* zouden wy thands zeggen.

7. *Sonder.* Behalven. Het Hoogduitsch zegt nog *ſondern*, en gebruikt het, in meer algemeenen omvang, ook voor *maar.*

Dat *mz* een verkorte ſchrijfwijze voor *met* is, verſtouw ik dat ieder weet.

8. *Bedect.* Dat is: Zonder dat het bekend was.

9. *Ieeſte.* *Jeſte* of *geſte*, hiſtorie, 't Latijnſche *geſta*, doch enkelvoudig woord by ons.

11. *Veruaerdem.* D. i. *vervaarde hem*, verſchrikte hem, op 't vernemen (by onverwacht gerucht) dat Mad' zich ergens tuſſchen de bergen onthield.

14. *Metter bruut.* Met zijn nieuwe bruid.

15. *Vouwe.* Vrouwe. De letter, hooger dan de andere geſteld, moet altijd met een *r* gelezen worden. Dus is by voorbeeld *g*te* voor *grote*, *v*ſe* voor *vreze*, en *pat*k*, *Patrik*. Ik heb dit reeds elders opgemerkt, en 't is een openbaar algemeen ding, aan ieder die ooit oude HSS. gelezen heeft, welbekend. Doch in B. II. a. is *n*t* voor *niet*, by gebrek van plaats op die regel in 't oude HS.

OVER

OVER DE

UITGANGEN OP

M EN NG.

Digitized by Google

Digitized by Google

OVER DE

NEDERDUITSCHE UITGANGEN DER WOORDEN OP

M EN NG.

In mijne kleine Verhandeling over de Voorzetſels merkte ik aan dat *om* eigenlijk *o-ing* is, van het Thema *o* als rondte, en dus inderdaad *berondend*, circumdans. Deze zelfde verklaring gaf ik van den uitgang op *m* in vele woorden, by § 85 van mijn werkjen *Over de Geſlachten*; en in de naſporingen van den oorſprong eeniger nomina in mijne Geſlachtlijst-zelve was dit beginſel op verr' na niet nutloos. Ik wil hier thands een zeer treffend voorbeeld bybrengen van de oudheid en teffens algemeenheid van de toepaſſing dezes beginſels in een zeer gemeen woord, thands geheellijk van aart veranderd, maar uit oude geſchriften kenbaar.

Men weet, en hiertoe behoeft niemand een

groote belezenheid, dat onze oude ſchriften *ik bem* voor ons *ik ben* zeggen; en 't is zichtbaar, dat dit *ben* 't zij eene andere uitſpraak, 't zij een ander woord is, van 't welk men den infinitivus *bennen* maakte, en waarvan ſtraks! Doch vragen wy, wat dit *ik bem* eigenlijk zijn mag? — De zaak is vrij klaar. 't Is het oude participium, of (wil men 't) nomen verbale, uit *be-ing* ſaamgetrokken, en *ik bem* is dus even zulk eene ſamenvoeging van het perſoonlijke voornaamwoord van doening als in 't Engelsch *I love*, *I cry*, waarvan in onze opheldering en over de Conjugatien (*). Het onderſcheid tuſſchen dit *bem* en *ben* beſtaat dus alleen in 't gebruik maken van het onbepaalde werkwoord of van zijn participium, beide evenzeer als nomina te erkennen.

Blijkbaar is het, dat dit *be-ing*, by onze Ouden *bem*, gevormd is van het oude thema, by de Engelſchen in hun *to be* bewaard, en in onze taal, als infinitif, *be-en*. En het is dus zeer zichtbaar, dat ons *ik ben*, ook niet anders is dan een ſamentrekking van *ik be-en*, waarom ook de *e* helder is, een kenmerk by ons, van ſamentrekking.

(*) Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden, III. Deel bladz. 28, 1°.

Digitized by Google

king. Zie daar dan de wezendlijk overoude paring van 't onbepaalde verbum men het pronomen, even als in het Engelsch!

Dat genoegzaam alle onze werkwoorden die in *men* uitgaande zijn, dezen zelfden oorsprong in hun eerste persoon toonen, is kennelijk, en wy kunnen de toepassing van voorgemelde § 85 daarop niet genoegzaam aanbevelen. 't Is daarmeê volkomen het zelfde als met de verba in *ngen* en *nken*, gelijk in de Aanteekening in ons III. Deel, blads. 42 en 43, werd opgemerkt.

Even het zelfde als in 't oude *ik bem*, heeft plaats in het Engelsche *I am*. Dit is mede een participium *a-ing*; en het vergeten werkwoord waar het oorspronklijk uit gevormd is, is *to a*, ons *a-en*, waarvan in onze Geslachtlijst, en by ons als *vloeien* bekend. Het *zijn* is een during, een effen en stille voortgang, eigenaartig met den voortgang van een stroom vergeleken; en ook dit woord *zijn* is van *ze-en*, *zi-en* dat desgelijks vloeien is, alhoewel met meer kracht. — Op gelijke wijze is ook ons *be-en*, waarvan *ik ben*, niets anders dan dit zelfde *a-en* (met zachter uitspraak ook *e-en*), verrijkt met het voorzetsel *be*. Het is *be-e-en*, (*be*, als ge-

Digitized by Google

zegd is, in den zin van *om* of *aan*, genomen, en dus *aan-* of *voortvloeien*. — En de ſamenhang der zaak vordert, dat ik hierby nog aanmerke, dat ons *wezen* even zoo het vloeien uitdrukt, waarvan ook het *wasſer* of *water* zijn naam heeft; terwijl nog bovendien het groeien of grooter worden door het zelfde *vloeien* in het werkwoord van *wasſen* wordt uitgedrukt.

Het is dus, dat men tot de eerſte beginſelen der taal opklimmende, haar grond in de zielsbevatting der wareldverſchijnſelen vindt, waarvan de volkomener en algemeene opmerking ons de taal doet erkennen als waarachtige ſleutel van de menſchelijke bevatting, die teeken en blijk der oorſpronklijke eenheid van onze beſchouwing der voorwerpen is; te gelijk met het onmiskenbare blijk en gevoel van een hooger en geeſtelijke wijze van beſtaan en beſtemming, dan waarmeê men zich in dit algemeen en ſteeds toenemend verval, in weêrwil van 't eigenbeſef en den drang van zielsbehoefte, zoo niet vergenoegen, ter minſte te vreden wil houden.

In 't voorbygaan merk ik aan, dat deze opmerking der verwarring van *ng* met *m* ook vele oude Latijnſche woorden voor zuiver Duitsch of van Duitſchen oorſprong erkennen doet, terwijl de oude en later Grammatici daarover allerlei val-

Digitized by Google

valſche en gewrongene uitleggingen uitdachten, die geenerlei grond hebben.

Wy willen te dezer gelegenheid nog iets over de uitſpraak van deze letter *m* opmerken, welke tot deze losſe Stukjens de gelegenheid gaf.

Daar is in de uitſpraak van de *m* een groot onderſcheid, naar mate van den ſtreek der lippen, waarop zy gevormd wordt. Gelijk zij een mondfluitende letter is, kan zy op tweederlei wijze in aanmerking komen, als eigenwerkend of medewerkend. In een ſterke klemming der *z* door de keel als men *ng* uitſpreekt, klemmen zich de lippen als ter ondersteuning, en zoo is de overgang van de *ng* tot *m* aan te merken. Waar, in tegendeel, de *m* op zich-zelve wordt uitgeſproken, geſchiedt dit met eene eenvoudige ſluiting der lippen, ſlechts min of meer klemmend, en dit is de echte en zuivere *m*. Doch waar men veel geweld doet in 't uitſpreken, is dit geene eenvoudige ſluiting, maar met eene intrekking der lippen naar binnen den mond vermengd; en dan wordt by de *m* een vrij duidlijk zweemſel van *b* of *p* gehoord. Deze nu is de oude geweldige

uitſpraak der Hoogduitſchers en hiervan hun *umb*, voor ons *om*.

Deze *b* of *p* drukt by ons een belachlijke grofheid en onbeſchaafdheid uit, die daarvan óok (met een nabootſenden klankvorming,) *plompheid* heet. Doch iets van deze uitſpraak vormt zich ongewillig in het uitbrengen der opvolging van *t* op *m*. Zoo zei en ſchreef men oudtijds *hy kompt*, in ons Neêrduitsch zoo wel als in 't Hoogduitsch. Zoo zeggen de Amſterdammers inzonderheid in de diminutiven *bloemtjen*, *naamtjen*, (uit *bloemetjen* en *nametjen* ſaamgetrokken,) *bloemptjen*, en *naamptjen*, ja ſchrijven zy zelfs, zonder *t*, *bloempjen* en *naampjen*, even als zy *lipjen* doen, waar de *p* tot het woord-zelf behoort. Blijkbaar verkeerd en ongerijmd is zoodanig een ſpelling, daar zy noch op den aart van het woord of zijn uitgang gegrond is, noch tot de uitſpraak vereischt wordt, waarin deze flaauwe zweem door zich-zelfs in de opvolging van de twee letters *m* en *t* wordt verwekt, en zoo veel mooglijk zelfs te vermijden is, als gevolg eener niet genoeg geoefende lichtheid van uitſpraak. Even zoo is het in ſommige woorden meer. Zoo zegt ons Gemeen op veel plaatſen *hembt*. — Eigenlijker is *mp* in de plaats van een herhaling van de *m*, of wel, ſamen-

Digitized by Google

mentrekking van *m* met *ng*. *Glimp*, by voorbeeld is inderdaad *glimming*. *Stamp*, is *ſtamming* van *ſtaan* in tranſitiven zin als doen ſtaan. *Schimp*, *ſchimming*, als beſchaduwing, beſchemering, enz. Doch gelijk gezegd is, het geeft aan elk woord eene zekere ruwheid en plompheid, die meestal, ſchoon inzonderheid waar de tandletter daarmeê ſamenvloeit, het onaangename van iets onbeſchaafds met zich brengt. Plomp is het dus wanneer Huigens om op *romp* te rijmen, *glomp* voor *glom* (het praeteritum van *glimmen*) gebruikt; en het is alleen te dulden omdat men in zijnen tijd ook zoo wel *glimpen* als *glimmen* in den infinitivus zei.

Deze hardheid en plompheid van uitſpraak overeenkomſtig met den toeſtand des volks in oud Duitschland, vooral ſedert de Berglandſche dialekt daar de Neder- of lagerlandſche verdrong, en dus Duitschlands taal meer van de onze verwijderende, ook de echte uitſpraak van 't overgeblevene lager Duitsch by de uitbanning daarvan uit Hoven en Kerken, vervallen deed. Deze (zeg ik) was het die onzen Landaart zoo afkeerig van die taal, en deze, nevens de onbeſchaafdheid onzer Duitſche Naburen, uit wie de Westfalingen hier best bekend waren, als tot gedurig voorwerp van de Hollandſche beſpotting maakte. Wat

Digitized by Google

plomp en ruw was, werd lachende met een Hoogduitſchen of Westfaalſchen naam genoemd. Onze boeren by voorbeeld, waren altijd zeer net en regelmatig in het planten van hunne groente enz. in zoo verre dat de rijen, in welke ſtrekking men die ook beſchouwde, als naar de lijn getrokken ſcheenen. De naburige Duitſche plantingen waren het tegendeel. Hiervan zei men om een ſlordigen wanſchikkelijke ordening te beteekenen, *flanſen* (het Hoogduitſche *pflantzen*), en dit *flanſen* werd ſynonymum van *in 't wilde neêrſmijten*. Op gelijke wijze was lelijk op zijn Hoogduitsch een veel erger lelijk zijn dan een ander, en voor lelijk zei men dus, om zijn afkeer recht te kennen te geven, *heſſelijk* (*häszlich*), hetgeen Huygens ook op deze wijze gebruikt; en dus is onze gemeene ſpreektaal vol van Hoogduitſche woorden ter uitdrukking eener verregaande afkeerigheid. Ik gaf daar eenmaal by ons Hollandsch Inſtituut een uitvoerig vertoog over in, met menigte van voorbeelden, die ik hier niet herhalen zal.

Wat het woord van *Mof* belangt, by ons aan Westfalingen gegeven, die jaarlijks het koorn kwamen maaien; ik heb dit in mijne opheldering op Perzius verklaard, en 't beteekent een-

vou-

Digitized by Google

voudig *maaier*, van ons oude werkwoord *moën*, Engelsch *to mow*. Het is dus geen scheldwoord als vreemdelingen meenen, ten zij, voor zoo verre de uitstrekking daarvan op andere Duitschers betreft, die noch maaiers noch Westfalingen zijn.

Deze verandering of overgang van den uitgang der woorden op *m*, is by ons een verzachting van de onaangename keelklemming, door welke onze taal van lateren tijd by de andere Natien zoo onaangenaam luidt. Het kost hun inderdaad ook een grooter en veelal onvruchtbare poging om onze keelletters wel uit te spreken. In de mengeling der klanken die ons eigen is, en de verschillende *nuances* van die, zijn zy met dat al niet ontbloot van iets aangenaams, wanneer zy die zachte klemming aan de *n* geven, die alleen een versterking van die letter is en waarin de letter een midden houdt tusschen *k* en *g*, uit welken hoofde onze Ouden in Vondels tijd ook vrij onverschillig de woorden als *gang*, *dwang*, in *ng* en *nk* eindigden, gelijk ook de uitgang *-elijk* eigenlijk *-el-ig* is (*), en de meeste woorden op *k*, inderdaad van dien zelfden uitgang *ig* zijn. Doch dat

(*) *Verstandelijk* b. voorb. is *verstandel-ig*. In de Verhand. over de Gesl., en elders te meermalen opgemerkt.

dat men tot de razerny vervallen is van in deze *ng*, de twee letters te verdeelen, en elk als afzonderlijk te doen hooren, is aan elk oud Hollander, en aan elk die het minſte gevoel voor welluidendheid heeft, even onverdraaglijk als het by voorbeeld aan een Engelſchman is; en niet dan een verfoeiſel der ſchandeeuw, die de derde van ons beſtaan ſedert de vestiging des Gemeenenbests is, en dus in 1772 begon. Een jaar, waarin de zondvloed aller plagen zich over ons begon uit te ſtorten, aan welke nog in lang geen einde te zien is, en die wel een nieuw herboren worden van geheel het volk vereiſchen zouden, om te kunnen herſteld worden.

Het is inderdaad door het vroeg aanleeren van vreemde ſpraken, ja het opbrengen van onze kinderen daar in, dat ik geheel onze zoo zoete en zachte zoo wel als krachtige en volzinnige uitſpraak van onze Volkstaal verwoest heb gezien; en, wanneer men hier by voegt de mengeling van Franſche ſpreekwijzen en vormen van uitdrukkingen, die zoo veel vroeger alreeds met de Franſche Refugiés algemeen by ons werden, zoo mag men erkennen dat het niet te verwonderen is, indien, na eene volſlagen omkeering van ons Vaderland en de daaruit gevolgde algeheele ontaarting der Natie, onze

taal

Digitized by Google

taal in haar eigenaartigen geest en wezen ten eenenmale verloren ging. Alleen ontbrak er de Siegenbekiaanſche wanſpelling, en Verhoogduitschte uitſpraak naar die ſpelling, nog aan, om haar den doodſlag te geven, de grootſte domheid en redenloosheid op het edelst geſchenk dat God aan den mensch gaf, te doen zegenpralen, en de beste Natie tot erger dan verbeeſtelijking in verſtand zoo wel als in zeden te doen verbasteren; en, daar deze verbastering ſteeds in een geometriſche progresſie toeneemt, wat hoop blijft er aan den waren Hollander voor zijn Vaderland, dan in God-alleen!

* * *

Laten wy te dezer zelfde gelegenheid dit *be* dat het wortelwoord van *ik ben* enz. is, nog wat verder ontwikkelen, tot een kleine en nog nietige proeve van taalgronding, maar die wellicht anderen ter aanleiding ſtrekken mag om tot dieper en inniger taalwetenſchap in te dringen; waar het misſchien nog te vroeg is om eene algemeener aandacht op te willen vestigen, maar die (ik vertwijfel daar niet aan) eenmaal door volkomener inzicht in de taal als zoodanig, onze zielkennis bevorderen mag.

Wy

Digitized by Google

Wy hebben meermalen aangemerkt dat *e* en *a* (verwisselende letters) vlakte en vloeiing, en zoo, water beteekenen (*). Het is deze beteekenis, 't is dit denkbeeld en de overweging van *vloeiing*, waaruit die van *wording*, van *leven*, van *during* ontstaat. En wanneer wy het leven een vloeiienden, een voortsnellenden, een afloopenden stroom noemen is dit geene Metafora, maar eene eenzelvige voorstelling der zake. Als *wording* en *during*, is het de voorstelling van het *zijn* of *beſtaan*-zelf, en, als alle *vokalen*, aan adspiratien onderhevig, naar de verscheidenheden zoo van individueele of persoonlijke, als van algemeener en volks-uitspraak.

Zonder dit verder te willen uithalen, merken wy hier alleenlijk op, dat het ten aanzien van 't leven, met de *a*, (als *a-en*) zich in ons *a-em*, vertoont, en met den natuurlijken overgang voorts tot *a-d-em*, en *a-th-em*, en *a-f-em* wordt. En even zoo met de *e*, in het woord *le-v-en* zelf; hetgeen *e-en* is, met de *l*, als buigzame uitstrekking, gekoppeld, gelijk deze *l* ook in *liden* (voort- of voorbygaan, waarvan *voorleden* enz. en waaruit *g-lijden* is) aanduidt.

Op

(*) Zie mijne Geslachtlijst der Naamwoorden op *a* en in de Byvoegsels, gelijk ook op *adem*, *amstel*, en *een*.

Digitized by Google

Op gelijke *wijze* als *a-ing* van *a-d-ing* (zie de Geſlachtlijst ter aangehaalde plaatſe) tot *a-ſ-ing*, en zoo *a-ſ-em* wordt, wordt ook *e-en* tot *e-ſ-en*, en van dit *eſen* is het oude *es*, dat we nu *is* uitdrukken, in de derde perſoon van ons verbum ſubſtantivum; en voorts wordt dit *ezen* met de lipblazing, *wezen*. — De ſisſende tong- of tandblazing verbindt dus de twee ſylben in *weſen*, (*wezen*); doch van die tandblazing uitgaande, wordt ook 't eigene grondwoord *e-en* tot *ze-en*, en, met eenen helderer of meer blatenden klank (als de Griekſche *η* uitdrukt,) tot *ze-en*, dat in één getrokken, ZHN (in het Grieksch *leven*) en ons *zijn* is.

En eindelijk wordt het *e-en* met het voorzetſel *be-*, tot *be-e-en* of *b e-en*; en, met frequentative vorm, *be-enen*, 'tgeen te ſamengetrokken ons verouderd *bennen* of *binnen* der Noordhollandſche dialekt maakt.

Daar is dus een regelmatige vorming in dat alles. Het grondthema *e* en *a* zijnde, levert in opvolging

e-en en *a-en*;

waarvan *e-ing*, nu *eem* (ſubſt.), *a-ing*, in 't Engelsch *am*, en ons *a-dem* (ſubſt.)

e-z-en, nu *wezen*;

ze-en,

Digitized by Google

ze-en, nu *zijn*;

be-en, waarvan *be-ing* in 't Engelsch en ons daarvan ſaamgetrokken *ik bem*;

be-en-en, waarvan ons *bennen* en *ik ben*.

En de onregelmatigheid onzer Conjugatie van het verbum ſubſtantivum is overzulks, in zichzelf beſchouwd, op verre na zoo vreemd en zoo groot en zonderling niet als zy doorgaands wordt aangemerkt, en niet grooter dan of men *wellen* en *willen*, *baden* en *waden*, of *geten* en *eten* door malkaâr gebruikt. — Dat ook *baan*, *pad*, 't Griekſche *βαίνω*, 't Latijnſche *vadere* (gaan) en *evadere*, (ontgaan en worden), zoo wel als het Engelſche *to paddle* (roeien) en *padder* (roeiſpaan), gelijk *baden* en *waden*, *water*, *wal*, en *wel*, en zoo meerdere by ons, hiermeê ſamenhangen, zal men ook op zijn plaats aangemerkt vinden in mijne Uitvoeriger en verklarende Geſlachtlijst der Naamwoorden, die voor de pers in gereedheid ligt. Doch wy kunnen hier ter plaatſe de geheele vruchtbare ja onuitputtelijke af- en uitvloeiſels dezes wortels niet omvatten noch uit een zetten, het geen een geheel Boekdeel als dit niet omvatten zou.

PROE-

Digitized by Google

PROEVE
VAN
SPREEKWOORDEN
EN
SPREEKWIJZEN.
(VERVOLG.)

Digitized by Google

Digitized by Google

PROEVE
VAN
SPREEKWOORDEN
EN
SPREEKWIJZEN.

XI.

Ik ben geen Bremer.

Dit zegt men by de weigering, van een zaak die te doen ſtaat of half gedaan is, uit de hand te geven om door een ander afgedaan te worden. — Wat wil dit zeggen? Is 't in het karakter der ſtugge en ſture Bremers, die zich door vastheid van beſluit en zelfs doordrijvenheid onderſcheiden, een half gedane zaak over te geven? In 't geheel niet. — Of waren zy in vroeger tijd handeloos? — Al te plomp misſchien om een zaak goed uit te voeren? — Neen, zy waren integendeel wel by 't hoofd en by de hand, en

Digitized by Google

overtroffen daarin wel de meeſten der Duitſche Rijksſteden, waar echter altijd naarſtigheid en wat men induſtrie noemt, gebloeid hebben. — Wat dan? — Helaas, de arme *Bremers* zijn hier even onſchuldig ingetrokken als, of Vader VOETIUS in het zeggen van *een goed Voetiaan zijn*, voor iemand die onvermoeid gaan kan, (als 't welk men *voeteeren* noemde), of de *Ethica* in dat van *een goed Ethicus zijn*, voor een groot *eter*. Uit een dartele ſpotzucht en alluſie van woorden, van vroeg reeds de geliefkoosde geeſtigheid onzes Landaarts, die men in de oude ſpreekwijzen alom opmerken kan, waarvan duizenden, in den eerſte aanzien duiſter, middagklaar worden, wanneer men dezen ſleutel gevat heeft en weet aan te wenden.

Maar wat is dan die *Bremer?* — Eenvoudig een vokaalverandering van *bramer;* en dit vereischt nu zijne opheldering.

De Spreekwijze is niet overoud, maar eene beſpotting der Franſche kleederdracht van de zestiende eeuw, toen de weelde aldaar, in plaats van de oudtijds taamlijk korte en om de pols gefloten mouwen van het mans opperkleed, over welker boord de enge hemdmouw met geborduurde of geſpeldewerkte puntranden overgeſlagen was, (en

waar

waar dus de hand geheel vrij en volſtrekt onbelemmerd uitſtak tot allerlei verrichting,) de lang afhangende lubben met franje aan de niet meer omgeſlagen mouw invoerde, die al ſteeds en vervolgens meer verlengd tot over de vingeren heenhingen. Men noemde die aan- en overhangende lange franje (onder meer namen, die er aan gegeven werden,) aan 't Franſche Hof *aiguillettes*, en van daar, by ons *bramen*. Men weet dat ons woord *franje* ook niet anders beteekent. Zie daarvan onze Verhandeling over de Geſlachten, § 109, en Aanteek. *aaaa*. Zy waren de algemeene ſpot onzer Hollanderen, wanneer ſommige Edelen ze begonnen te dragen; en zoo dra zy verſchenen, noemde men hen die dus gebraamde mouwen of *manchetten* droegen met den naam van *Bramers*. En gelijk men deze overhangende manchetten-zelve, die wy naderhand toen zy uit Kamerijksch doek beſtonden, *lubben* of *lobben* heetten (in 't ouder Fransch *lobe*, uit het Latijn *lobus*), ook *bremen* voor *bramen* noemde, (welken naam zy voerden van met franje bezet te zijn, en lang behielden) zoo zei men dan ook wel, om te lachen, een *Bremer* voor dien die ze droeg; en die naam van *breem* werd ook wel hier en daar (καταχρηςικῶς,) voor alle aangezette randen gebruikt, waarvan men by Kiliaan *breme* en *bremel*, by

zijn

zijn ſchrijven alreeds van de eigen beteekenis afgeweken zijnde, door *fimbria* en *limbus* overgezet vindt; en zoo vertaalt hy ook een daarvan gemaakt werkwoord, *verbremen*, 'tgeen hy echter als eigenlijk *ver-bramen* zijnde opgeeft, door *fimbriis ornare*.

Na deze woordverklaring kost het niet veel moeite, zich voor te ſtellen hoe belemmerend dergelijke *bramen* of *bremen* in het behandelen van iets dat een vrije hand vorderde, zijn moeſten. Ik heb in mijn vroegen tijd nog een overblijſſel gekend van die dracht, die toen nog by ſommige zeer oude en overdeftige leiden aangehouden werd; wanneer de roksmouwen vrij kort waren, maar de rijk geplooide fijne hemdsmouw om 't gewricht van de hand ſloot en daar loszwierende lubben van had afhangen, die ten minſte tot op de nagels der vingeren reikten, maar by ſommigen geheel en al over hand en vingers heenhingen. Met zoodanige de handen omgevende lappen kon men niets doen dat van dien aart was dat het of eenigzins de hand of vingers beſmetten mocht, of dat tot een juiſte aanvatting onder of tuſſchen de vingers het toezicht van 't oog vereischte. En derhalve was 't gevolg, dat men of niets dergelijks beproeven, of, begon men 't, het onafgedaan uit de hand geven moest

om

Digitized by Google

om door een ander te worden verricht of volëindigd.

Het zeggen: *ik ben geen Bremer*, is dus: *ik draag geene lubben over de handen heen hangende*, maar kan mijne handen en vingers behoorlijk roeren en gebruiken.

Andere uitdrukking van gelijken aart, doch by eenen minderen rang van burgerlieden, was: *Ik kan de mouwen* (of, *de armen*) *opſtroopen*; waarvan weêr tot ſynonymum ſtrekte: *ik kan zelf de handen uitſteken* of *roeren*.

Dat men intuſſchen *Bremer* voor 't eigenlijke *bramer* zei, kan zekerlijk wel een bloot dialektverſchil zijn, doch natuurlijk doet het zich op als mede een uitwerkſel der dartele ſpotzucht onzer Natie, die toch altijd in den weer was met eenigzins gelijkende woorden moedwillig te verwarren, ten einde door een ſoort van dubbelzinnigheid gelach te verwekken, doch hetgeen, eens algemeen geworden, ten laatſte vele geeſtige toeſpelingen en uitdrukkingen onkenbaar, ja onverſtaanbaar maakte, daar de een den ander ſlechts naſprak, zonder erg of inzien.

Digitized by Google

XII.

Ik kan de ooren ſchudden dat ze klappen.

Spottende vervalſching van de echte ſpreekwijze, dus verdraaid om gelach te verwekken. — Wat ooren toch zouden dit zijn!

Het ware zeggen is: *Ik kan* of *ik mag de ooren ſchudden*, dat niet anders is dan *het hoofd ſchudden*, en dus, *neen* zeggen, WAT *zy* (*ook*) *klappen. Quicquid dicant homines.*

XIII.

Een rechte Jan Ganaza.

Deze oude *Jan Ganaza* is of ſchijnt thands vergeten. Immers in de laatſte vijftig jaren weet ik niet zijn naam gehoord te hebben. Hy was een *Poitevyn* zoo ik meen, en liet in een ſchatkist, zijnen kinderen een groote knots met ijzeren punten beſlagen na, waaraan hy zijn uiterſte wil

Digitized by Google

wil geheeten had, in dit ſchrift beſtaande: *Ic Jan Ganaza maeck dit teſtament, datmen met dezen ſtok enen ijgeliken dootſlaen moet, die enen anderen alſo beſorcht dat hi hemſelven vergeet.*

Men kan hier de meening van 't ſpreekwoord lichtelijk uit afnemen. — Een *Egoïst* uit *principe* is thands verſtaanbarer, maar zou by onze Ouders meer onverſtaanbaar geweest zijn. — Onwetenden verbasterden dezen naam wel, en zeiden: *Een rechte Jannisſaar;* waaraan anderen weêr (als ſynonymum quaſi) een rechten Turk in de plaats ſtelden, ook van elders voor een ongalijk mensch gebruikt.

XIV.

Vijgen na Paasch.

Men ſtelt dit zeggen gewoonlijk gelijk met *moſtaart na de maaltijd.* Doch het is niet het zelfde in beteekenis, dan door een later toepaſſing. De zaak is deze.

Ieder weet of behoort te weten, dat van ouds en tot aan de vaart op de Oostindien toe, waar

Digitized by Google

men in de verſchillende maanden van 't jaar, tegenſtrijdige winden vond, en tot men in den Grooten oceaan den verſchillenden ſtroom na verandering van den Zomer- en Winterzonneſtand algemeen begon op te merken, de zeevaart 's winters ophield en de zee dus geſloten genoemd werd. Dit was zoo by de Ouden; en zelfs zijn hieruit eenige plaatſen in het Romeinſche wetboek of *Corpus Juris*, te verklaren; maar het was ook al vrij lang desgelijks zoo by ons. De vijgen werden uit Spanje gehaald, en daar zy toen nog verre af waren van algemeen te zijn, en dus het voornaamſte gedeelte van 't Banket, als men toen een feestmaal (en in later tijd, het nagerecht van een feestmaal) noemde, uit plachten te maken; zoo waren zy dit vooral op het Paaschfeest. Nu werd de zee omtrent het Equinoctium, zoo men 't noemde, geopend, en tegen Paasch kwamen de eerſte nieuwe vijgen van de jongſte oogst uit Spanje hier aan, waarnaar ieder even zoo verlangde, als in mijnen tijd naar den nieuwen haring. Dit was derhalve het Paaschbanket, en verhoogde het feest, waarvoor zy, weinig vroeger aankomende, ook bewaard werden; terwijl in tegendeel het wegblijven daarvan eene treurige teloor ſtelling was. Tevens ſtrekten zy ook voor Paaschgeſchenken, en het is dus, dat zy ook 't hoofd-

Digitized by Google

hoofd- of voornaamſte ſtuk van den zoogenoemden Palmpaasch waren, waar de kinderen op Palmzondag en Paasſchen meê pronkten, en die oorſpronklijk in een palmtak beſtond, maar ſedert in een met tuinpalm verſierde tak, met daaraan gehechte vijgen en gebak, beſtond. Kwam nu deze nieuwe vrucht, die tot Paasch behoorde, te laat, zoo was 't met een hangende lip: *Vijgen na Paasch!* dat is, *Het heeft nu zijn eisch en eigenſchap niet*, en *Het plaiſier is er af.* En dit is nog de eigenaartige beteekenis dezes ſpreekwoords, terwijl *mostaart na de maaltijd* een volſtrekte onvoeglijkheid en nutloosheid uitdrukt, die belachlijk is.

Ik merk hier nog aan, dat de twee grootſte vreugdefeeſten plachten te zijn, dat van *Paasch*, en dat van *Kersttijd;* welk laatſte by de Engelſche *Yule* genoemd werd (dat van ouds *Wiele* by ons is), beteekenende omkeering, omdat de zon van haar verſten afſtand dan gerekend werd weder te keeren. *Wiel* is *wending.* — Tot het Paaschfeest behoorde de nieuwe (drooge) *vijgen* uit Spanje; en tot het Kerstfeest, de *nieuwe most* uit Frankrijk. Op het een en ander had men ook tafelliedtjens, voor een halve eeuw nog niet gants vergeten.

Digitized by Google

XV.

Voor ſint Velten loopen.

In mijn tijd zei men nog wel *Laat hem voor ſint Velten loopen*, een ſoort van vloek, gelijk: *Laat hen naar den . . . . loopen.* Kwalijk, maar men verſtond het niet meer. De zaak is deze.

Sint Velten is *Sint Valentijn*, en was van oudsher hier en elders, gelijk nog in Engeland, het eerſte zoogenoemde Vroeg-feest, als waarop men het nieuwe voorjaarsgroen zag, en dat dus met algemeene wandelingen (vooral van de jeugd,) naar buiten, gevierd werd. — Men begrijpe, dat dees Heiligen-dag alstoen tien (of, tegen nu gerekend) 12 dagen later kwam, daar de Nieuwe ſtijl, door Paus Gregorius den XIII. ingevoerd, ons zoo veel te rug heeft gezet. Ieder jong meisjen moest derhalve op dat feest, als de Franſchen het noemen, een *chapeau* hebben, en die er geen had, moest met een bloot vriend of bekende gaan. — *Met een meisjen loopen* was eene aanduiding van vrijery, even

Digitized by Google

even als naderhand *met* haar *verkeeren*. *Hy loopt met Antje* zei men, of *met Saartje*, in die beteekenis. Doch als het ſlechts een hoffelijkheid van 't ſint Veltenfeest was, noemde men 't *ſlechts voor ſint Velten loopen*.

Het drukt dus geen verwenſching uit, maar een bloote onverſchilligheid.

Intusſchen, ſedert men *de Vallende ziekte* (Epilepſie) uit onbetaamlijke ſpotzucht, by wege van alliteratie *ſint Veltens* plaag heeft genoemd, is het wel degelijk een vloekwoord geworden, even als in Duitschland *der Schwernoth*. Dit herinnert my een oud vloekwoord ter verzekering, dat wy hier doen volgen.

XVI.

By de zucht.

Dus zei men oudtijds toen men door *zucht* κατ' ἐξοχὴν de Vallende ziekte verſtond. Men vindt dus in oude ſchriften: *Bi tſucht*. Van dit *bi tſucht* is gemaakt *beſukt* dat allengs in plaats van interjectie, als adjectief is gebruikt. *Een beſuk-*

Digitized by Google

ſukte mooie meid was voor nu etlijke jaren, letterlijk het Hoogduitſche: *Eine ſchwernothſche hupſche dirne.*

XVII.

Prikken eten.

Men weet dat de visch, welke tot aas ter kabiljaauwvangst verſtrekt, de *prik* is.

Wanneer nu Visſchers, waaruit voor een groot deel de bevolking van ons land beſtond, ter kabiljaauwvangst uitgeloopen, en gewoon zich ook op de reis met deze hun vangst te voeden, by onweêr of anders, niets vingen, was 't de nood die hen dreef om tot dit eenige middel van onderhoud (hoe ongaarne ook) dat in hunne macht was, de toevlucht nemen. En van daar, dat nog in mijn tijd *prikken eten* eene uitdrukking was van niets eetbaars te kunnen bekomen, en zoo ook een andwoord van afjacht op de vraag der nieuwsgierigheid: *Wat er gegeten zou worden?* hetgeen als beleedigend voor de vrouw van het huis aangemerkt werd, die ten opzicht van tafel en keuken even zoo buiten alle con-

trô-

trôle gerekend werd, als de man ten aanzien van den kelder.

De afkeer hiervan berustte niet ſlechts op de onſmakelijkheid van dit voedſel, maar vooral op het aantasten van hetgeen tot hun kostwinning ſtrekte, waaromtrent men oudtijds een bygeloovigen affchuw koeſterde.

XVIII.

Pik olij of graaf.

Ik geloof niet dat men deze ſpreekwijze thands nog ontmoeten zal, en in mijne vroege jeugd was zy reeds overzeldzaam. Alleen kan zy nog voorkomen aan die onze oude kluchten doorſnuffelt. De beteekenis was: *Een van tweën.* Doch wat zin is er in?

In mijne Verhandeling over de Geſlachten heb ik het *lieverde laverde bok* van het oude kinderlijk ſtraatſpelletjen voor den oplettende genoegzaam, zoo ik meen, opgehelderd. Immers dat het *lieve heer bok* beteekent, als tytel voor den gene die voor bok ſpeelt, is daar duidelijk te kennen ge-

Digitized by Google

gegeven. Men zie bladz. 193 tot 195. Het *Pik olij* enz. is nagenoeg 't zelfde ſpelletjen, maar zonder bok, en, in oorſprong en taal, Italiaansch. Beide beſtonden in het doen raden naar het getal opgeſtoken vingeren achter den rug van den rader. Hier, zonder dat de een op des anders rug zat. Maar, gelijk de vraag aan den bok was: *hoe veel horens ſtaan er achter op*, meenende *uitgeſtoken vingers;* zoo was hier de vraag of 't getal daarvan *even* of *oneven* ware, en in de Italiaanſche woorden, welke men by ons (als natuurlijk) vrij belachlijk råbraakte, was het: *Picciolo o grande*, dat is eigenlijk: *klein of groot, weinig of veel;* zijnde 't effen getal voor *groot*, het *on*effen voor *klein* gerekend. Dit, gebrekkig uitgeſproken, zweemde ſterk naar *pik oli of grand*, en met er een zin in te zoeken, maakte men het, als in tegenſtelling, tot *pik oli, of graaf!*

Als ſpreekwijs in plaats van ſpelletjen aangenomen, en er iets van willende maken, hechtte men daar de beteekenis aan, van: *Men moet* in de wareld *weelde genieten of ſlaven*; en paste het toe, als gezegd is, op het *een van tweën* waartuſchen men te kiezen of te beſluiten had.

NA-

Digitized by Google

NABERICHT.

Met dit VIERDE *Deel ook mijne* NIEUWE TAAL- EN DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN *beſluitende, geloof ik thands genoeg te hebben verricht om de meest in den weg ſtaande vooroordeelen (algemeen ingeſtort, en zonder na- of indenken, aan- en overgenomen,) in zoo verr' te ontwortelen, dat men eene nieuwe* GRAMMATICA *onzer Taal als voorbereid aanmerken mag. Daaraan voort te werken, hoop ik thands verder mijn voornaamſte en meest aanhoudende bezigheid te mogen zijn; en, naar eene rust hijgende, die by my in geen werkloosheid kan beſtaan, verlang ik my dit van nu aan ten geregelden arbeid te ſtellen. Veel is er in deze acht Deelen van Verſcheidenheden tot zoo verr', vertrouw ik, opgehelderd geworden, om dat voor lang reeds bedoeld en ook opgezet werk in zoo matig een Boekdeel te kunnen bevatten, als hetgeen van een algemeen gebruik kan zijn, en niet door*

Digitized by Google

zijn groote, 't zij afschrikt, 't zij moeilijk in begrip of geheugen te omvatten is. De wetenschap der Taal ligt geheel in ons-zelven, en haar te ontwikkelen, is den mensch in zich-zelven te doen lezen; en niets moet of kan derhalve, daar moeilijk of vreemd in zijn. Alleen 't willekeurige is vreemd, en de taal tot een willekeurigheid te maken deed hare kennis verwoesten, en tot een bloot voorwerp van geheugen, in onderwerping aan 't gezag van anderen aangenomen, ontaarden. In de geleerde talen was men dus voorgegaan, en men paste de daarin gesmede systemata op andere, en zoo ook op de onze toe. Van daar duisterheid en verwarring. Deze moet verwijderd worden, en het is een éénvoudig beschouwen der taal in zich-zelve als een uitvloeisel onzer ziel door middel van het spraakvermogen, dat alles verheldert en eenvoudig maakt. De Taalkunst kon dus in een oude en oorspronklijke taal als de onze ongemeen kort zijn, waren er geene inmengsels van willekeurigheden ingedrongen, en waren die thands in ons tegenwoordig Nederduitsch niet geworteld. Doch wy hebben de bronnen van oorsprong daarvan aangewezen, en genoeg gezegd om er ons nu verder niet in te verwarren of er over te struikelen, maar met een eenvoudig aan-

Digitized by Google

aanwijzen daarvan te kunnen volſtaan. Ik vlei my derhalve, ſchoon een ſtof van belang vrij gewoonlijk wijder uitloopt dan men zich voorſtelde, dien voor my-zelven zeer aantrekkelijken arbeid vrij ſpoedig ten einde te brengen, indien het den eenigen Gever van alle kracht en van alle kennis behagen mag my daartoe in ſtaat te ſtellen. — Niet anders kan hy verlangen, die ſteeds getracht heeft, (en hierin nooit ophield,) zijn Vaderland nuttig te zijn.

Digitized by Google

Digitized by Google

GOEDKOOP AANBOD

VAN DE WERKEN VAN

Mr. WILLEM BILDERDIJK,

TEN TITEL VOERENDE:

TAAL- EN DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN

EN

NIEUWE TAAL- EN DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN.

TE ZAMEN 8 DEELEN, IN GROOT 8°.

WAARVAN DE GERINGE VOORRAAD VAN KOMPLEETE EXEMPLAREN,

TOT HET EINDE VAN DIT JAAR,

zal worden afgeleverd tegen den veel verminderden prijs van *f* 12, —. in plaats van *f* 24, —.

DOOR DEN TEGENWOORDIGEN EIGENAAR

J. C. VAN KESTEREN,

Boekhandelaar te *Amsterdam*.

EN OP BESTELLING BIJ ALLE BOEKHANDELAREN IN 'T RIJK.

Digitized by Google

Digitized by Google

Onder de kenmerkende eigenschappen van onzen tijd behoort voorzeker de ontwaakte zucht tot onderzoek, die zich dagelijks overal en in alle vakken van Wetenschap openbaart. De staf des gezags heeft hare plaats moeten inruimen aan het ontleedmes der kritiek, en niets ontgaat de analyze. Aannemen, napraten en naschrijven hebben uitgediend; aan conventioneele begrippen is op vasten toon eene onherroepelijke oorlogsverklaring gedaan; het dommelig voortsukkelen op platgetredene wegen houdt op, en wordt vervangen door het wakker opstreven van nieuwe banen. Daardoor ontstaat als van zelf eene innige symphatie tusschen de mannen van onzen tijd en hen, die reeds in dien geest zijn voorgegaan. De hooge ingenomenheid met de Werken van **Mr. WILLEM BILDERDIJK**, is welligt aan dat gevoel haren oorsprong verschuldigd; want rust onze blik niet terstond vol bewondering op hem, wanneer wij van het straks opgegeven standpunt op het taal- en dichtkundig gebied terugblikken?

Oorspronkelijk in den waren zin des woords, en toegerust met eene verbazende kennis heeft onze »tweede en grooter VONDEL," om met Mr. I DA COSTA te spreken, de rijke mijn onzer taal met zorg en onvermoeiden arbeid ontgonnen,

Digitized by Google

en een aanzienlijk deel zijner opgezamelde schatten liet hij als eene onwaardeerbare erfenis in de boven aangekondigde Werken achter. Hunne hooge belangrijkheid zal hier geen betoog behoeven, evenmin als de rijke inhoud een uitvoerig verslag; te meer daar men weet, dat de onsterfelijke taalvorscher en poëet, oordeelende dat eene Spraakkunst, zal ze bruikbaar zijn, geen boek van aanmerkelijke dikte, en ook niet verdiept in nog onopgehelderde geschilpunten moet zijn, deze vooraf in de genoemde werken poogde te vereffenen, terwijl hij aan zijne *Grammatica* arbeidde.

Het hier aangevoerde deed den tegenwoordigen eigenaar het besluit opvatten om sooveel in zijn vermogen is de meer algemeene verspreiding te bevorderen, door de aanzienlijke prijsvermindering aan het hoofd dezer regelen meêgedeeld. Hij meent hierdoor aan een lang gekoesterd verlangen van velen te voldoen, en rekent het dus verder overbodig hier iets meer ter aanbeveling bij te voegen.

De Exemplaren zullen allen in nette kartonnen banden worden afgeleverd en het werk na het einde van dit jaar onveranderlijk op den primitiven prijs worden teruggebragt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

B.L.
AWB 30

Digitized by Google

Digitized by Google

B.L.
WB 32

Digitized by Google

Digitized by Google